

2001

Ardievas Laikmetam Rakstu un runu atlase 1947-1989 [Latvia: Recollections of an Age]

Adolf Sprudz

Follow this and additional works at: http://chicagounbound.uchicago.edu/lib_pubs

Recommended Citation

Sprudz, Adolf, "Ardievas Laikmetam Rakstu un runu atlase 1947-1989 [Latvia: Recollections of an Age]" (2001). *Publications*. Paper 4.

http://chicagounbound.uchicago.edu/lib_pubs/4

This Article is brought to you for free and open access by the D'Angelo Law Library Publications at Chicago Unbound. It has been accepted for inclusion in Publications by an authorized administrator of Chicago Unbound. For more information, please contact unbound@law.uchicago.edu.

Ievadvārdi

Ardievas laikmetam nav mūža atmiņu krājums. Avīžraksti, runas un referāti, kas šeit sakopoti, ir atlase no papīru kaudzēm, kuŗas vēl daļēji saglabājušās aizgājušā gadsimta mapēs, kārbās un atvilknēs. Rakstīti Vācijā, Anglijā, Beļģijā un ASV, šie teksti datorā ierakstīti oriģinālversijās, bez grozījumiem. Autora domas, uztvere un vērojumi atbilst attiecīgā laika momentam. Protams, parādot arī zināšanu nepilnības, trimdinieka naivitāti un cerības.

Ja kādreiz taps aptveroša trimdas latviešu gaitu vēsture, pētniekiem būs ļoti daudz “balto plankumu”, jo mūžībā aizgājušie trimdas pamatgrupas locekļi, kuŗi veidoja, vadīja un piedalījās latvieša likteņgaitās svešumā, nav atstājuši pietiekami daudz dokumentāru un personīgu liecību par šiem trimdas “būt vai nebūt” gadu desmitiem.

Vēstures pētniekiem, kā arī mūsu bērniem un mazbērniem, nozīmīgas un interesantas kādreiz varētu būt arī tādas seno notikumu un domu drumstalas, kā šīs Ardievas laikmetam. Internets padara tās pieejamas.

Piederu tai paaudzei, kas dzimusi neatkarīgās Latvijas pirmajos miera gados. Ieguvusi pamatizglītību demokrātiskās un autoritārās Latvijas skolās; audzināta par “mūžīgās Latvijas” bruņiniekiem. Brutālajā totalitārisma un demokrātijas sadursmē jauneklā vai pusaudža gados iesviesta pasaules konflikta posta lielceļos.

Pēckaŗa gados vēl dzīvi un veseli palikušie, mēģinājām ticēt cerībām, ka “nākošo 18. novembri atkal svinēsim brīvajā Latvijā”. Iepriekšējā gadu desmitā bijām pārbaŗoti ar daŗāda veida un virziena lozungiem, saukļiem un solījumiem. Mūsu pasaules notikumu uztvere un izpratne vēl bija visai vientiesīga. Tā bija galvenokārt balstīta latviešu skolu mantojumā – skolās atļauto “derīgo grāmatu” vienkāršotajā Latvijas un pasaules vēsturē.

Izglītību turpinājām gan DP nometņu “mazās Latvijas” skolās, gan svešo zemju universitātēs. Pamazām radās iespējas emigrēt uz citām zemēm, kur vajadzēja lētu darba spēku. Izceļojām, strādājām, turpinājām izglītību un darbu Latvijas labā.

Svešumā ir pavadīti daudzi neŗēlīgā divdesmitā gadsimta gadu desmiti. Milzīgais tehnoloģijas progress ir galīgi pārveidojis pasauli un turpinās fantastiskā ātrumā. Arī Latvija ir atguvusi neatkarību, starptautisko atzīšanu un labas iespējas atgriezties brīvo tautu kopējā saimē.

Manas paaudzes mūŗs tagad (2001. gadā) gan pieder pie latviešu trimdas mazliet jau apputējuŗiem archīviem. Mums, diemŗēl, nav vairs otrā mūŗa, ko vēl varētu iesākt un nodzīvot Latvijā, lai arī kā sirds to vēlētos. Laikmets ir aizgājis, paliek atmiņas, darba un rakstu drumstalas, ko atstāt bērniem un mazzbērniem – datoru laikmeta tālākveidotājiem.

Sirsnīgs paldies kolēģei Kaivai Jansonei no Latvijas Nacionālās bibliotēkas, kas atšifrēja manus ne pārāk skaidros oriģināltekstus un ierakstīja tos datorā, kā arī mazdēlam Kristapam Sprūdžam par viņa palīdzību šī pasākuma īstenošanā. Domu atkārtοšanās, nenοķertās kļūdas un nepareizības ir paša autora (Ād. Mārzemietis, Ād. Mārzems) vaina.

Ādolfs Sprūdžs
Čikāgā, 2001. gada martā

Būsim aktīvi !

Pasaulē valdošais darba roku trūkums pavēris arī trimdas latviešu saimei iespējas nokļūt zemēs un valstīs, kur dzīves standards ir nesalīdzināmi augstāks kā Vācijā, kur respektē cilvēka dabiskās tiesības un iespējama stablākā dzīves veidošana. Daļa angļu joslas tautiešu jau pārvietojušies uz Angliju un pamazām iesaistās turienes saimniecībā; sīkas grupas dodas uz ASV, Dienvidamerikas valstīm, Kanādu, kamēr visa lielā tautiešu masa vēl dzīvo DP nometnēs un gaida uz savu kārtu šai lielajā tautu pārvietošanās kustībā.

Pirms atstājam Vāciju, katram mums domās būtu vēlreiz jāpārstaigā latviešu tautas sāpīgās likteņgaitas pēdējā gadu desmitā, jānoskaidro un visā pilnībā jāizprot, kāpēc pašreiz neesam mūsu mīļajā dzimtenē, kur mūsu darbīgās rokas tik nepieciešamas, bet gan svešas, labākā gadījumā vienaldzīgas tautas paspārnē – trimdā-Eiropas drupu kaudzes vidū. Jānoskaidro un katram no mums jāierauga mūsu trimdas kardinālais uzdevums un pienākums – blakus rūpēm par atlūzušā tautas zara dzīvības un nacionālās kopības saglabāšanu – visus spēkus veltīt darbam Latvijas nākotnes un Latvijā palikušo tautiešu labā.

“ Mēs esam pārāk mazi puteklīši lielajā pasaules telpā, lai šai virzienā spētu ko nozīmīgu veikt”, dažs nevarīgi iebildīs. Bet tā tomēr nav! “Mēs maza cilts, mēs būsim lieli tik, cik mūsu griba!” ar šiem Raiņa vārdiem gribētos šos skeptiķus uzmundrināt. Ir tiesa, ka nav mūsu spēkos spēji ietekmēt vai mainīt pasaules politiku mums vēlamā virzienā, taču ikvienam no mums, nokļūstot rietumu demokrātiju tautu saimēs, radīsies iespēja nodibināt draudzīgas attiecības ar to mazajiem cilvēkiem, kas sastāda lielo tautas masu. Šie mazie cilvēki par Latviju, tās tautu un viņas likteņgaitām zina maz vai neko, par ko liecina kaut vai vēstule no Anglijas, kas stāsta, ka Lapzeme un Latvija kādas Londonas priekšpilsētas ļaudīm esot gandrīz vai sinonīmi... Savās jaunajās darba vietās – slimnīcās,

fabrikās, lauksaimniecībā u.c. mums būs ar šiem ļaudīm kopā jāstrādā, kas dos iespēju nodibināt ar tiem kolleģiālas un draudzīgas attiecības. Nebūsim uzbāzīgi, bet vaicāti arī neskoposimies ar stāstiem par savām ciešanām, zaudētiem īpašumiem un izpostīto dzīvi. Neatlaidīgi meklēsim piemērotu izdevību, lai varētu tiem sniegt objektīvu un minimālu informāciju par mūsu dzimteni, tās vēsturi, ziedu laikiem un iemesliem, kuru dēļ atrodamies trimdā. Nešaubos, ka itin bieži atradīsim dzirdīgas ausis, jo arī mazais cilvēks īstajās demokrātijās izprot brīvības centienus, kas ir viņa dzīves neatņemama sastāvdaļa.

Ja ikviens no mums būs dedzīgs šī klusā un šķietami nenozīmīgā darba līdzdalībnieks, cilvēku loks, kas zinās un sapratīs mūsu centienus, kļūs arvien lielāks. Tautas vairumu sastāda mazie cilvēki, viņu noskaņai un pārliecībai ir liela nozīme kā attiecīgās valsts iekšējā, tā arī ārējā politikā. Nepagurstot šai klusajā, bet tomēr ļoti nozīmīgajā darbā – noskaņojot cilvēkus par labu mūsu nākotnes labvēlīgam izkārtojumam, pamazām iegūsim sev palīgos sabiedrisko domu, kuras lielā ietekme jo spilgti izpaužas demokrātijās, kurp dodamies un dosimies savās tālākajās trimdas gaitās.

Šāda kalpošana Latvijas nākotnei ir pa spēkam ikvienam no mums. Lai veiktu to pēc iespējas labāk, pārliecinošāk un precīzāk, neaizmirsīsim savās ceļa somās ielikt vērtīgas latviešu grāmatas, no kurām ik brīdi varēsīm iegūt dažu labu ziņu un noderīgu padomu. Ļoti nozīmīgi mūsu jaunajās dzīves un darba vietās būs izdevumi attiecīgo zemju valodās, par Latviju un latviešiem, kādi trimdas grāmatniecībā ir jau parādījušies. Bet vai mūsu izdevēju kopām nevajadzētu padomāt arī par kādas populāras brošūras izdošanu lielākā tirāžā vairākās svešvalodās, ko ik tautietis jaunajos ceļos varētu paņemt līdzi. Tā varētu aptvert īsas vēsturiskas un ģeogrāfiskas ziņas par Latviju un latviešiem, ziņas par mūsu valsti un tautas sasniegumiem mākslā, kultūrā, saimniecībā un citās dzīves nozarēs, kā arī pašreizējās trimdas objektīvu pamatojumu, visu to

dzīvi ilustrējot ar labām fotogrāfijām no skaistajām dzimtenes vietām un precīzu statistiku. Ja šāda brošūra būtu populāri un interesanti sarakstīta, to ar prieku izlasītu arī mūsu nākošais darba biedrs – lielo tautu mazais cilvēks, un mēs jo bieži ar to būtu ieguvuši patiesu mūsu stāvokļa un centienu izpratēju. Visvairāk, protams, varēsīm panākt, nonākot ar šiem ļaudīm personīgā saskarsmē, taču šeit atkal izpaudīsies svešvalodu prasības nozīmība – šoreiz nevis pašlabuma gūšanā, bet gan darbā Latvijas nākotnes labā.

Bieži esam sūdzējušies par trimdas dzīves grūtumu, neskaidro nākotni utt., aizmirstot, ka mums ir laimējies paglābt savu lielāko vērtību – dzīvību. Reizēs, kad trimdas bezcerība un grūtības pārāk mās sirdi, atcerēsīsimies savus brāļus un māsu zem zaļajām velēnām, tālajās tundrās, izmocītajā dzimtenē. Mēs esam paturējuši dzīvību un ieguvuši pieticīgu brīvību, bet tas uzliek mums svētu pienākumu – strādāt dzimtenē palikušo tautiešu labā. Mēs esam dzimtenē palikušo brāļu un māsu mute, kam jāatrod ceļš uz dzirdīgām ausīm. Tādēļ – būsim aktīvi, vienalga, kurā pasaules stūrī mēs nokļūtu!

Ad. Mārzemietis

Nedēļas Apskats (Detmold), 1947.gada 8.augustā

Mēs braucam pa jaunu ceļu

Vērojumi 17 stundu braucienā no
Minsteres līdz Londonai

Domāju, ka esmu pirmais, kas apraksta vērojumus jaunajā maršrutā, tāpēc centīšos atzīmēt arī visu to, kas var noderēt tālākiem braucējiem.

Minsteres transitnometni mūsu transports atstāj 8. sept. plkst. 15 ērtos pasta autobusus. Smago bagažu aizved un iekrauj atsevišķi. Ieņēmuši ērtas sēdvietas vagonos, vēlīgi noraugāties, kā tā nozūd vagonā bez mūsu palīdzības. Tas sanāk pilns līdz malām, jo transportā esam 300 cilvēku.

Plkst. 16,30 vilciens sāk kustēties. Robežstacijā Entheimā mazs azaidis un vairāk formāla nekā faktiskā muitas kontrole. Muitas ierēdņi – angļi un vācieši interesējas par līdzpaņemto valūtu, foto un radio aparātiem, akordeoniem un līdzīgām mantām, dažam pārbaudot arī kofera saturu. Sarežģījumu nevienam nav, bet smagā bagaža liekas neietilpstam viņu interešu lokā.

Pēc 15 minūtēm glītas zemnieku mājiņas un govju bari aplokos liecina, ka esam Holandē. Klāt arī pirmā piestātne – Oldenzāle. Pulksteņus pagriežam par stundu atpakaļ, jo esam citā laika rēķina joslā. Dažs rūdītāks bij. DP stacijas restorānā jau radis labvēlīgu kontaktu un atgriezoties zina stāstīt, kā garšo Holandes alus un kūkas. Plkst. 1,30 esam pie mērķa - Hukas ostas.

Vilciens piebrauc ap 40 m no ostmalas, kur jau noenkurojies stāv glīts kuģītis "Biarritz", ap 1000 tonnu liels. Transporta tālāko vadību pārņem darba ministrijas ierēdņi, šoreiz abi latvieši. Kuģis stāv gandrīz vienā līmenī ar ostmalu, tā kā novietošanās viegla. No bagažas vagona līdz kuģim un tā iekšpusē izveidojam vīriešu ķēdi, un saiņi, koferi un kastes, gan ne pārāk lielas, raiti pazūd kuģa vēderā. Tomēr ieteicams mantas iesaiņot tik smagos saiņos, lai pats varētu tos pārvietot. Tāpat iesaiņojumam jābūt izturīgam, jo ir gadījumi, kad saiņi izjūk.

Kuģim nav īpašu kravas telpu. Tas ierobežo līdzņemamās bagažas daudzumu. Ja bagaža padarīta vieglāk pārvietojama, iespējams arī vairāk paņemt līdz. Šeit noskaidrojās arī, ka agrāko braucēju bagaža nav palikusi krastā, kā to ziņoja Minsterē, bet visa paņemta līdzī. Paskaidro arī, ka par foto un radio aparātiem, šujammašīnām, divriteņiem un līdzīgiem priekšmetiem esot jāmaksā muita. Tā kā pamatnometnēs ziņas ir citādas, tad būtu vēlams šo jautājumu pamatīgāk noskaidrot, vai muita jāmaksā uz vietas izbraucot vai arī ievēdot.

Trīs stundās iekravāšanās pabeigta un plkst. 4,10 kuģis atstāj ostu. Harvičā esam plkst. 10,40. Mantas atkal izkraujam pēc jau pārbaudītās ķēdes sistēmas, bet sevišķu piesardzību pret saiņiem nav iespējams ievērot. Tālāk mantas pārņem īpaši strādnieki, nogādājot tās muitas dārzā.

Muitas kontrole iet samērā gausi. Ierēdņiem jāuzrāda transitnometnē apstiprinātais kopējais mantu saraksts. Katra saiņa iekšpusē (nevis ārpusē) jābūt sarakstam par tā saturu. Muitas ierēdnis vēl uzstāda dažus jautājumus par cigaretēm, alkoholiskiem dzērieniem, foto aparātiem utt. , dažam liekot atkal atvērt saiņus. Dažkārt pārbauda arī dāmu rokas somiņas. Mums nekādu sarežģījumu tomēr nav. Deklarācijas par saiņu saturu visumā netiek apšaubītas.

Pēc kontroles smago bagažu nosūta tieši uz izvietošanas
nometni, kuŗas adrese katram izsniegta jau Minsterē. Plkst. 15,45
ērts speciālvilciens mūs vizina tālāk uz Londonu, kur EVW
caurbraucēju nometnē Vestendā nokļūstam 9. sept. plkst. 20.
Brauciens ildzis 17 stundu un jau otrā dienā dosimies uz
izvietošanas nometnēm.

Ād. Mārzemietis,
Nedēļas Apskats (Detmold), 1947. gada 3. oktobrī

Kā angļi sagatavo jaunos ogļračus

Vēstule Latviešu Ziņām no Donkasteras

pārskološanās nometnes

Gaužām šauras ir darba izvēles iespējas Lielbritānijā tiem ļaudīm, kas iebraukuši šeit ar Westward Ho zīmi. Šī zīme līdzšinējo divu burtu vietā tagad tiem devusi trīs – EVW, kas veido slēgtu burvju apli, no kuŗa izklūt izdevies retajam.

Blakus darbam lauksaimniecībā, kuŗā lielā skaitā izvietoti iebraukušie vīrieši, prāva daļa dodas arī uz ogļraktuvēm. Pēdējā laikā ogļraču skaits ievērojami audzis. Šo darbinieku sagatavošanai noorganizētas speciālas apmācības nometnes, kuŗās tos 6 nedēļas sagatavo teorētiski un praktiski. Pirms nokļūšanas šajās apmācības nometnēs, EVW ogļračiem jāapgūst elementārās angļu valodas zināšanas un jāiemācās ogļraktuvju terminoloģija. Pazemē strādājot un nespējot saprasties ar saviem darba biedriem, jaunais ogļracis nes sevī latentas briesmas arī pārējiem strādniekiem, sevišķi eventuālu sarežģījumu brīžos.

Šī iemesla dēļ NCB (National Coal Board) iestāde, kas pārzina Lielbritānijas ogļraktuves, kuŗas nu jau 2 gadus skaitās valsts īpašums, ievadījusi plānveidīgu rīcību strādnieku apmācībai angļu valodā, terminoloģijā, līdztekus iepazīstinot tos ar britu dzīves veidu, ierašām, tikumiem utt.

Donkasteras tuvumā, Jorkšairas grafistē, kādā bij. kuŗavīru nometnē sagatavo instruktorus šī uzdevuma veikšanai. Ap 45 dažādu profesiju ļaudis – angļu valodas pratēji, kas nākuši gan no EVW, gan arī no poļu kuŗavīru vidus, britu lektoru vadībā, sākuši savu ‘‘pārskološanos’’; 4 nedēļās jāapgūst pati kursu viela, kas ir diezgan plaša, angļu valodas mācīšanas metode un skolotāju rutīna. Pēdējo instruktori iegūst, ik dienas zināmu laiku mācot EVW ogļračus, kas tai pašā nometnē piesavinās elementārās angļu valodas zināšanas.

Ja pasāktajam darbam būs vēlamie rezultāti, instruktoru skaitu paredzēts palielināt uz 200. Angļu valodas apmācība iespējama arī citās nozarēs – lauksaimniecībā u.c., jo valodas neprašana sagādā

grūtības kā darba devējam, tā arī ņēmējam. Šai sakarībā tuvākajā laikā sagaidāma piekritīgo ministriju pārstāvju vizīte šai nometnē, lai gūtu ieskatu par metodes un panākumu sekmēm un pēc tam spriestu par turpmāko rīcību. Iespējams, ka šajā apspriedē piedalīsies arī kara ministrijas pārstāvji.

Instruktoru vairums ir poļi un baltieši. Maz tādu, kas angļu valodu pārvaldītu perfekti. “ Darbs dara meistarū” – šis sakāmvārds, šķiet, ir vadmotīvs kā kursu vadībai, tā arī kursantiem. Alga – 6 mārč. nedēļā, atvilkumi parastie. EVW atalgojums tai laikā, kamēr tie mācās angļu valodu, ir 30 šiliņu nedēļā, brīvs uzturs un dzīvoklis.

Nepacietīgākajiem EVW šie 2 mēneši, kas jāpavada, mācoties angļu valodu, izliekas nepatīkams šķērslis īstai naudas pelnīšanai. Viņiem tomēr derētu atcerēties, ka valodas zināšanas, kaut arī tikai elementāras, daudz gadījumos pierādījušās vērtīgākas par naudu, kas pirmajos mēnešos liekas visvarena un mulsinoša. Vai labāk būtu vēlāk par paša sūri grūti pelnīto iegūt tās pašas zināšanas privātstundu ceļā? Taču nē. Bez valodas prasības šai zemē nav nekādu izredžu jau tā šaurajās avansēšanas iespējās. Tās ir vislabākais ceļa spieķis īstam kalnā kāpējam.

Ād. Mārzems

Latviešu Ziņas, 1947. gada 12. decembrī

Intelligence meklē darbu

Kāpēc ārzemju strādniekiem Anglijā grūti avansēt

Laipnos vārdos tverta vēstulīte no NCB (ogļrūpniecības pārvaldes) galvenā mitekļa pavēsta nojausto, bet vēl negaidīto ziņu, ka angļu valodas skolotāja karjēra ogļraču apmācības centrā beidzas pēc nedēļas. “Nožēlojam un pateicamies” – ir šīs vēstulītes esence. Tādu saņem ap 85% no instruktoru kopskaita, jo nolemts EVW ogļračus vairs nerekrutēt.

Vakances linu fabrikā

Sagaidot darba uzteikšanu, esam jau izsūtījuši vēstules uz visām pusēm, lai atrasu jaunu, un nākotnē raugāties itin pašāvīgi. Gads nu jau nostrādāts Darba ministrijas norādītajā darbā, nodibinājušies kontakti ar angļiem un dažām viņu organizācijām, iepazīta Anglija un daļa tās īpatnību – un svarīgākais – iegūtas jau visai pieņemamas angļu valodas zināšanas. Vai tad nu gluži tā būs, ka šādi “bruņojušies” neatradīsim kādu savai Anglijā iegūtajai “kārtai” piemērotu nodarbošanos! Katrs runājam vairākas valodas, un dažam labam no mums bez biroja prakses vēl arī labas speciālista zināšanas.

NCB vadība gan pūlējusies sagādāt mums kādas cita darba iespējas, taču sekmes niecīgas – dažas vietas lauksaimniecības hosteļu birojos un strādnieku vakances kādā linu fabrikā. Tādēļ katram jā rūpējas pašam par sevi.

Katrs izvēlamies savu ceļa mērķi un ar NCB doto brīvbiļeti gribam doties pretī jaunam trimdas gaitu posmam.

Ārpus hosteļu valstības

Vietējā Darba ministrijas nodaļā, kur vēlamies saņemt jaunās dzīves vietas Dm nodaļai adresētu pavadvēstuli, resp., pārcelšanās atļauju, kas EVW, mainot dzīves un darba vietu, oficiāli nepieciešama,

mūs pārsteidz norādījums: “Jums jābrauc uz Full-Suttonas izvietojuma nometni, no kurienes jūs novietos darbu.” - “ Bet kāpēc, ja mani radnieki dzīvo tai apgabalā, uz kurieni gribu braukt un kur man izredzes dabūt darbu?” iebilstam mēs. – “ Tādas ir mūsu instrukcijas, un mums tās jāievēro,” – ir nelokāma ierēdņa atbilde. Vēl mazas debātes par loģikas trūkumu šādā rīkojumā, tad tukšām rokām un mazu nemieru sirdī atstājam biroju.

Darba devējs izrādās liberālāks un nodod mūsu rokās sociālās apdrošināšanas karti (pēc noteikumiem tā jānosūta uz Darba pārv.) , kas jānodod jaunajam darba devējam darbu sākot vai Darba pārvaldē pieprasot bezdarba pabalstu. Vēl seko izrakstīšanās policijā, kur jāuzdod ceļa mērķis un adrese, un tad dodamies ceļā. Protams, ne uz izvietojuma nometni, kur birokrācija un režīms nav labā atmiņā, bet gan uz paša izvēlēto ceļa mērķi Anglijas vidienē – rūpniecības apgabalā.

Katram tagad pašam jādomā un jāgādā par sevi – par apmešanos, uzturu u.c. dzīves nepieciešamībām, jo esam laukā no hosteļu valstības, kas nebija pievilcīga, bet tomēr gādāja par svarīgāko. Šī jaunā problēma laikā, kad nav ne darba , nedz noteiktas dzīves vietas, rada lielus izdevumus, un ietaupītās rezerves brīnumātri izkūst. Un tad parādās vecā sakāmvārda “Bads māca strādāt, aukstums tecēt” patiesība, jo bezdarbnieks tad zaudē lepnumu un “kārtas apziņu”, sākams strādāt pirmā pieņemamā izdevībā.

Bezdarba karte un pabalsts

Ceļa mērķi sasniedzis, otrā dienā dodos reģistrēties uz policiju. Ir mazliet bažas, ka varētu prasīt Darba pārvaldes pārceļšanās atļauju, kuru neizdevās dabūt , taču iztieku ar bailēm vien. Kad reģistrācijas ieraksts pēc īsas sarunas dabūts, man piekodina paziņot jauno darba vietu un atlaiž. Nu prāts jau mierīgāks, tak vēl nav zināms, kā veiksies darba pārvaldē, kur pirmajā bezdarba dienā jāreģistrējas bezdarba pabalsta saņemšanai.

Tur reģistrējos pie kāda ierēdņa, kuŗu pēc ārējā izskata un manierēm varētu dēvēt par īstu birokratijas iemiesojumu. Sakrauju viņam uz galda veselu gubu dažādu apliecību un ļauju vaļu runas plūdiem. Tam ir iespaids, un mēs vairs nepieskaramies jautājumam par pārceļšanās atļauju, bet drīz vien šķirstam biezu arodu kodifikācijas grāmatu, lai atrastu īsto kodifikācijas numuru manai “inteliģentā bezdarbnieka profesijai”.

Tas ir sarežģīts uzdevums, visai nozīmīgs “kārtas” privilēģiju paturēšanai, kādēļ mēs mazliet padebatējam. Pēdīgi vienojamies par apzīmējumu “ierēdnis-tulks”. Ar to pirmā reģistrācija galā. Pie cita ierēdņa saņemu bezdarba karti, ar kuŗu 2 reizes nedēļā jāierodas darba pārvaldē uz parakstīšanos, 1 reiz nedēļā saņemot 26 šil. bezdarba pabalstu. To parasti sāk saņemt otrajā bezdarba nedēļā.

Beidzot jādodas pie vīra, kas kārtu bezdarbnieku lietas. Arī šeit iepriekš lietotā apliecību un runāšanas taktika izrādās sekmīga, jo ierēdnis neuzstāda “nepatīkamus” jautājumus, bet ķeras pie telefona un sāk man meklēt darbu. Man seja atplaukst, jo jūtu, ka nu sarežģījumi aiz muguras.

Ierēdnis apzvana kādas 6-8 darba vietas, bet panākumu nav. Liek pēc pāris dienām atkal atnākt.

Nu esmu pilntiesīgs bezdarbnieks un ar visu sparū un iespējamiem sakariem sāku meklēt darbu.

Gada nostrādāšana nav devusi nekādas izvēles tiesības darba ziņā, jo Darba pārvaldes ierēdnis man stingri piekodina, ka piekrišanu paša sameklētam darbam dod tikai un vienīgi EVW atļautajās nozarēs.

Ļoti žēl – bet nav vakanču

Pirmais gājiens ved uz kādu hosteli, kur, pēc ziņām no draugiem, tuvākajās dienās atbrīvojas kāda biroja darbinieka vieta. Ziņa izrādās

pareiza, bet mani noraida uz hosteļu sabiedrības apgabala pārvaldi, jo hostelis pats biroja darbiniekus nepieņem. Apgabala pārvaldē personāla nodaļas vadītāja, simpātiska jauna dāma laipni “servē” pirmo “sorry, no vacancies”. Drīzumā apgabalā likvidēsot pāris hosteļu, kādēļ esot jā rūpējas par pašu darbinieku izvietojumu.

Lasu un atbildu dažiem darba piedāvājumiem vietējos laikrakstos. Nekādas atbildes.

Sāk pienākt pirmās vēstules ar vienādu saturu: “Cīnies pats, vēlam panākumus, bet mūsu pusē nekā solīt nevaram.” Angļu draugi pēc mēneša nogaidēs izteic pieklājīgu nožēlu, cerību un “mēs darīsim iespējamo jūsu labā.” Šis “iespējamais”, diemžēl, praktiski rezultējas nullē...

Hosteļu sabiedrības galvenā pārvalde Londonā, kas pārziņā hosteļus visā Lielbritānijā, uz darba lūgumu atbild tāpat: “nožēlojam, nav vakanču.” BBC, kur joka pēc izmēģinu laimi, atsūta anketi ar pulka jautājumiem. Izpildu, aizsūtu, atbildē klusums, jo tur vajadzīga visai augsta kvalifikācija, svarīga perfekta krievu valoda, kuras man nav.

Aizeju uz vietējās pilsētas valdes izglītības departamentu, kas rīko dažādus vakara kursus un valodu mācīšanu. Intervija ar atbildīgu departamenta ierēdņi, pēc dažām dienām atbilde, ka departaments manus pakalpojumus nevar izmantot. Ieteic mēģināt darba pārvaldes labklājības sekciju. Tur panākumu nekādu.

Pašu ierēdņi bez darba

Aizbraucu uz apgabala lauksaimniecības komiteju, kuŗas pārziņā EVW laukstrādnieku hosteļi. Nav vajadzīgi ne tulki, ne biroja darbinieki, ne angļu valodas skolotāji. Laukstrādniekus gan labprāt pieņem. Vēl manī tomēr dzirkst cerība, kādēļ šo karjēru neizvēlos.

Pagājušas jau pāris nedēļas, kuŗu laikā regulāri apmeklēju arī Darba pārvaldi, vienmēr saņemot to pašu atbildi – nekā jauna. Kādas pāris reizes ierēdnis atgādina manas kontrakta saistības strādāt jebkuru darbu, taču nav šai virzienā pārāk uzstājīgs, jo viņam šķiet neērti savas “kārtas” cilvēku likt pie “melniem darbiem”. Gan arī fiziska darba strādniekiem izvēles iespēja ļoti maza – gandrīz vai vienīgā nozare, kur darbu dabūt viegli, ir lauksaimniecība. Daļēji arī ķieģeļu un cementa rūpniecība, kur visai smags darbs un pieticīgs atalgojums.

Tuvējo pilsētu darba pārvaldēs, kuŗas apmeklēju, aina līdzīga – nav vakanču. Vienā no tām bezdarbnieku sarakstā atrodu pāris bij. kollēgas, kas tikpat nesekmīgi kā es. Ierēdnis piebilst, ka viņiem patreiz vēl labs skaits angļu ierēdņu bez darba un tiem, protams, prioritātes tiesības.

Apelācija pie AO

Dm Appointments Office ir iestāde lielākajos Anglijas centros, kas reģistrē un gādā darbu inteliģentajām profesijām un ierēdņiem. No bij. darba devēja izprasījām zīmi, ka esam tiesīgi šai iestādē reģistrēties. Pieteicoties reģistrācijai, tam bija sava nozīme, jo Appointments Office EVW parasti neregistrē. Pēc reģistrācijas papīru iesniegšanas seko intervija, un pēc tās darbinieka vārds pilntiesīgi nogulstas līdzās tūkstošiem citu, lai gaidītu laimīgo izdevību.

Atmosfera šai iestādē pilnīgi pretstatā parastajām darba pārvaldēm. Darba pārvaldes telpas arvien pilnas skaļu, nevīžīgi un bieži vien arī netīri ģērbtu strādnieku, grīda pielācota dubļiem un piemētāta cigarešu galiem, gaiss “biezs”, ierēdņi strupi un nelaipni. App. Office telpas tīras, apmeklētāju maz, tie visi klusi un solīdi, ierēdņi laipni un pieklājīgi. Bez šīs ārējo iespaidu starpības ir vēl kāda cita, faktiskā izšķirība, proti, - Darba pārvalde bezdarbniekam darbu sagādā dažās nedēļās, kamēr App. Office ar labām cerībām gaidītājus baŗo mēnešiem.

Manus papīrus reģistrācijai App. Office gan pieņem, bet atkārtoti lūgumi dēļ intervijas dažu nedēļu laikā rezultējas atbildē: “ Jūsu lieta tiek vēl apstrādāta un apsvērta.”

To “apstrādā un apsver” arī vēl šodien. Pāris kollēgu tikuši arī līdz intervijas stadijai, taču arī viņiem atbilde – “mēs darīsim iespējamo” – bijusi labākais sasniegums.

No 30 uz 3 mārčiņām

Saņēmu ziņas, ka daži kollēgas jau kļuvuši par fiziska darba strādniekiem tuneļu būvē, hosteļos un tekstilfabrikās. Kāds igauņis, kam darba meklēšanā veicies līdzīgi man, strādā nakts maiņā tekstilfabrikā par krietni mazāku algu un pukojas, ka nav to darījis jau sākumā, jo bezdarba periodā (apm. 4 nedēļas) izdevis visus ietaupījumus.

“Kad šeit iebraucu, man bija 30 mārčiņas. Tagad pēc nedēļas nostrādāšanas man makā ir 2 mārčiņas un mazliet sīknaudas,” viņš raksta. Šī skarbā realitāte ir katra bezdarbnieka rēgs.

Arī es sāku savu “sabiedrisko domu” pieradināt pie fiziska darba iespējām un pētu darba apstākļus dažādās darba vietās. Kādā slimnīcā, kur tie ir labi, maniem atkārtotiem mēģinājumiem kļūt par ” porteru” nav sekmju. Tekstilfabrikā , kuŗā samērā laba izpeļņa, nav brīvu vietu. Darba pārvaldes ierēdnis nesaistoši min ķieģelnīcu, bet es izliekos to nedzirdējis un izsaku vēlēšanos vēl pacīnīties, kam viņš piekrīt.

Jau pagājušas piecas nedēļas un bez šeit pieminētajiem zīmīgajiem gadījumiem esmu saņēmis vēl labu porciju “sorry, no vacancies”.

Lepnums dod vietu realitātei

Pēdīgi darba pārvalde min pirmo konkrēto darba iespēju – tulka vietu cementa fabrikā, kas nodarbina arī EVW, kuŗu tad arī steidzīgi pieņemu. Bezdarba perioda sākumā šī darba negatīvo īpašību dēļ to nebūtu darījis, bet nu viss “lepnums” vājā.

Ziņas par bij. kollēgām liecina, ka tikai mazs procents varējis noturēties savā “kārtā”, vairumam ieplūstot atpakaļ lielajā EVW melnā darba darītāju masā.

5 nedēļu ilga bezdarba periods ir devis ieskatu kādā EVW dzīves maz apcerētā epizodē, ko esmu centies sniegt NA lasītājiem. Šim tēlojumam, protams, nav pretenziju uz apstākļu vispārināšanu, jo citā apgabalā un pie citiem priekšnoteikumiem notikumu gaita var būt atšķirīga.

Nobeigumā vēl gribu piebilst, ka, neraugoties uz grūtībām un neveiksmēm, kādas šeit Anglijā ir un būs jāpieredz, noteikti nevēlējos atgriezties Vācijas beztiesīgajā nedrošībā, lai padotos miglainām tālākās emigrācijas gaidām. Svešniecības maizei visās zemēs garoza cieta.

Ad. Mārzems

Nedēļas Apskats (Detmold), 1949. gada 4. februārī

Optimisms un realitātes

Vēstule no Anglijas par EVW aktuālajām problēmām

Pirms diviem gadiem, strādājot par tulku EVW vervēšanas komisijā kādā angļu joslas nometnē, bieži nācās atkārtot darba ministrijas ierēdņa teiktās frazes par EVW pielīdzināšanu angļu strādniekiem darba tiesību un atalgojuma ziņā, par ģimenes novietošanu vienkopus darbā, par drošām izredzēm pēc 1 gada nostrādāšanas izvēlēties darbu pēc spējām un patikas uc. tīri pievilcīgām lietām. Gan jau toreiz bijām pārbaṛoti skaistiem, bet nepildītiem solījumiem mūsu ikdienas uzlabošanai, tomēr gribējās ticēt, ka Westward Ho ir akcija, kuṛas pamatā galvenā kārtā humanitāras dabas motīvi, tādēļ varbūt mazāk pamanījām nevēlēšanos dot skaidras un noteiktas garantijas stāvokļa attīstībai nākotnē.

Latvieši Lielbritānijā grūtā darbā nu jau aizvadījuši 2 gadus un ilgāk. Izkūpējusi no DP sprosta izkļuvušā izsalkušā cilvēka sajūsma, kas radās pirmajās nedēļās, “taukos ceptas desiņas” un pilnus skatlogus ar DP mērauklu vērtējot, pagaisis arī pirmais vilšanās un nepatikas skarbums, ko radīja angļu sadzīves ierašu, dzīves uztveres un mentalitātes mums grūti saprotamās dīvainības un ko pavairoja smagā darbā iegūtās kaulu sāpes, un tā visa vietā pamazām radies nosvērtāks un objektīvāks dzīves un darba apstākļu vērtējums.

Viss lielais tautiešu vairums Lielbritānijā ir fiziska darba strādnieki darba ministrijas atļautajās nozarēs, resp., tajās, kuṛās trūkst britu darbaspēka. Atalgojums ir tāds pat kā angļu strādniekiem un formāli arī darba tiesības līdzīgas, par cik tās neierobežo Vācijā parakstītais darba līgums, darba ministrijas instrukcijas un tās lokālo ierēdņu nostāja. Fiziskais darbs vienmēr un visur bijis smags, tādēļ spriedelēšana par to, vai Anglijā tas smagāks nekā dzimtenē vai kā būtu aizjūras zemēs, manuprāt, neattaisnojas, jo vērtējums vienmēr būs vairāk vai mazāk subjektīvs. Un ka bēgļu lielumlielais vairums savās tālākajās trimdas gaitās, vismaz to sākuma periodā, no fiziskā darba izbēgt nevarēs, tas laikam jau kļuvis par aksiomu. Par Angliju

runājot, der iegaumēt, ka, piem., lauksaimniecībā diez vai vēl kādā citā zemē būs strādniekiem tik izdevīgas darba laika normas kā šeit.

Strādnieku izpeļņa, protams, mainās atkarībā no darba nozares un paša darba, bet ir pilnīgi objektīvi teikt, ka arī pieticīgas algas nodrošina normālu dzīves standartu un, taupīgi dzīvojot, atļauj arī iekrāt mazumiņu nebaltām dienām. Izdevīgākajā stāvoklī šajā ziņā ir vīrieši – vieninieki, kaut arī tiem jāmaksā lielāks ienākuma nodoklis, jau grūtāk sievietēm, jo tām mazāks atalgojums, bet katrs šiliņš jātaupa prāvāku ģimeņu apgādniekiem, sevišķi tādēļ, ka darba apstākļu dēļ tie bieži vien spiesti dzīvot šķirti no ģimenes, un tas jau tā grūti sabalan-sējamam budžetam nozīmē liekus un sāpīgi jūtamus izdevumus.

Nedaudz taupīgāko tautiešu, sev daudz ko atraudami, ir iekrājuši tik daudz, ka varējuši iepirkt mājas. Trimdas presē tas guvis atzinību kā piemērs latviešu “tikšanai uz augšu”, kas Anglijā esot atkarīga no paša rakstura, centības un neatlaidības. Māju iepirkšana ir apliecinājums par taupību un rakstura stingrību, kas reizē saistās ar lieliem personiskās labklājības upuriem aizvadītajā darba periodā un nozīmē atteikšanās sāpes arī nākotnē, jo -lai māju pēc iepirkšanas beidzot varētu saukt par savu, vēl ilgus gadus ik mēnesi jāmaksā daļu maksājumi. Mājas iepirkšana nenozīmē “tikšanu uz augšu”, bet gan tikai dzīvokļa jautājuma atrisināšanu un zināmas materiālas labklājības sasniegšanu, jo, kļūstot par mājas īpašnieku, EVW neatbrīvojas no līguma saistībām.

Ja nevar žēloties par darba grūtumu (tas līdzīgi smags arī citās zemēs) vai atalgojumu un materiālo labklājību (to katrs indivīds veido atbilstoši savam raksturam un temperamentam), tad daudz skaidrāku stāvokli varētu vēlēties attiecībā uz EVW līguma saistībām un nākotnes izredzēm. Pirmajos Westward Ho akcijas propagandas materiālos bija minēts viens gads kā līguma periods, pēc kuŗa, saskaņā ar rekrūtēšanas ierēdņu izteicieniem, EVW varēs brīvi izvēlēties darba nozari. Bija arī uzsvērtā vajadzība pēc kvalificētiem

strādniekiem. Neparedzēti sīva bija arodbiedrību pretestība, sevišķi kvalificētu strādnieku nodarbināšanai, un britu darba ministrija šo tekstu bija spiesta grozīt, 1 gada vietā liekot “uz nenoteiktu laiku”, bet kvalificēto strādnieku vajadzību neminot, lai gan tika parādītas algu likmes nekvalificētiem un kvalificētiem strādniekiem. Tādā veidā radās “mīts” par gada līgumu un brīvību pēc tam. Faktiskais stāvoklis izveidojās tāds, ka, pretstatā pārējām imigrācijas zemēm, kas noteikušas līguma saistību periodu uz 1 vai 2 gadiem vai neprasa to nemaz, Lielbritānija ir ieguvusi kontrolētu darba spēku nepopulārām darba nozarēm uz nenoteiktu laiku.

Ja kādam izdotos sakopot stāstus par EVW pieredzi cīkstiņos par piemērotāka darba iegūšanu, taptu EVW stāvokļa un nākotnes izredžu visai krass atspoguļojums, kuŗa virsrakstā varētu likt “Jūs esat EVW, tādēļ...”, jo tā parasti iesākas darba pārvaldes vīru noraidījums, ka arī uz angļiem attiecoties likums par ierobežojumiem darba izvēlē. Šāds likums tiešām ir spēkā, bet tā iespaidīgumu labi raksturo darba ministra Aisaka informācija parlamentā, ka pagājušajā gadā likums praksē piemērots tikai dažos simtos gadījumos, kamēr likumam pakļauto strādnieku skaits sniedzas miljonos.

Ir tiesa, kaniecīgam skaitam EVW – augsti kvalificētiem speciālistiem, zobārstiem, talantīgiem zinātniekiem un izgudrotājiem – ir izdevies atbrīvoties no līguma vaŗām un sākt darbu savā nozarē, taču diez vai šis skaits sasniedz dažus simtus, jo visi jau nevar būt izgudrotāji, zinātnieki un augsti kvalificēti speciālisti, kuŗu dēļ firmas ir gatavas uzņemties cīņu ar darba pārvaldi, lai panāktu viņu atbrīvošanu no līguma saistībām. Tanī pašā laikā gan simti un tūkstoši EVW varētu būt tikpat labi un dažreiz labāki drēbnieki, šuvēji, galdnieki, kalēji, mūrnieki, mehaniķi, šoferi, frizieri, tirdzniecības un kantora darbinieki utt., kā viņu angļu amata brāļi, ja vien viņiem dotu tiesības savu māku un zināšanas attiecīgā darbā parādīt. Tādu tiesību nav šodien un, tā vien liekas, nebūs arī rīt, jo nav vērojamas zīmes, kas liecinātu par arodbiedrību nostājas maiņu vai valdības vēlēšanos nākt ar noteiktu deklarāciju EVW “brīvlaišanas” lietā un tiešām pielīdzināt

viņus angļu strādniekiem. Tādēļ daļai Eiropas brīvprātīgo strādnieku, kas nevēlas gadiem ilgi palikt melnā darba strādnieku masā, kuŗa no paaudzes uz paaudzi dzīvo šajā šaurajā interešu lokā, prāts kļūst nemierīgs un meklē atrisinājumu. Un – kā vienmēr – labs padoms ir dārgs.

Adolfs Mārzems
Latvija, 1949. gada jūlijā

Pazemes vīru vidū

Sienas kalendars mainīts jau trešo reizi, kopš mazajā ogļraču pilsētiņā Beļģijas dienvidos sākusi skanēt latviešu valoda. Sākumā tā skanēja tikai dobjos, vīrišķīgos toņos, kad no DP nometņu un beznākotnes dzīves sprosta ārā izkļuvušie jaunekļi un vīri devās pazemē, lai raktu pamatus savai jaunajai dzīvei. Vēlāk tā ieguva jaunu dzīvību un krāšņumu – bija ieradušās ogļraču ģimenes.

Pirmais jaunās dzīves posms bija grūts – vīriem sāpēja malu maliņas, DP nometņu vietā atkal barakas, vajadzību un vēlēšanos simts, bet alga tikai viena.

Cilvēks pierod pie visa un tagad sākuma grūtības jau pieder vēsturei. Vīriem rokas kalējcietas, ik pa divām ģimenēm sava mājiņa, paši un piederīgie apģērbusies pēc gaumes un modes, neaizmirstot arī rezerves kārtas, un dažam labam kabatā arī čeku grāmatiņa.

Tas, protams, nav nācis tik viegli kā izklausās. Medaļas otrā puse ir – celšanās ar rīta ausmu, nogurdinošs, smags, veselību bojātājs darbs pazemē, - vakar un šodien, rīt un parīt. Tā pati pazemes pustumsa, tie paši kaitīgie ogļu putekļi, tas pats apnicīgais darba troksnis, tā pati trulā atmosfēra – tā dienu no dienas.

Ne visi spēja būt kungi par saviem vājuma brīžiem, kuŗu gan laikam nav trūcis nevienam. Daži kļuva par vienas dienas dzīvotājiem, kas strādā, lai nomaksātu parādus. Kad arī to vairs nespēja, devās tai virzienā, kurp doties gribētu visi, ja vien prāts tagad to atļautu. Šodien pelavas aizpūtis lielais vētītājs- cīņa par eksistenci un Chapelles latviešu saimes vārdam kā darba vietās, tā beļģu sabiedrībā laba skaņa.

Blakus smagajam ikdienas darbam, kas prasa pēc labas atpūtas un krietna kaloriju daudzuma, Chapelles latvieši tomēr atraduši laiku arī sabiedriskai rosībai un sporta nodarbībām. Sporta kluba “Rīga” enerģiskā vadītāja Kārļa Ozoliņa ierosmē radusies bibliotēka ar apm.

400 grāmatām, kas arvien vēl aug, jo čaklo lasītāju nodevas dod 450-600 franku mēnesī bibliotēkas uzturēšanai un jaunu grāmatu iegādei. Sekmīgi darbojas “Rīgas” drāmatiskā kopa Elvīras Skrastiņas vadībā, patīkami atdzīvinot vietējos sarīkojumus. Kaut gan sportistiem urbji, kapļi un lāpstas pirkstus savilkuši līkus un kaulos pēc nedēļas darba nejauks stīvums, gūti labi panākumi basketbolā un volejbolā cīņā ar beļģu vienībām.

Vietējā sadzīvē pavīd pa grēciņam, kas paņēmušies līdz no pirmavota – Vācijas nometnēm, bet tie jau laikam kļuvuši par “bezmaksas pielikumu” trimdas dzīvei un kā tādi arī tiek vērtēti.

Runājot par nākotni, ogļraču balsīs ieskanas rūgtums un ironija, jo nokalpotie kļaušu gadi saimnieciskās dzīves konjunktūras dēļ nav devuši solīto brīvību. Vārtus emigrācijai uz citām zemēm atslēgt var tikai laime un zelts, bet – kā jau vienmēr – laimīgo un bagāto procents ir mazs.

Bagātība, kam līdzīgas nav, tomēr mājā arī Chapelles latviešu saimes vidū, tā ir – visjaunākie tautu dēli un meitas, kas ņipri skandina pantīņus mūsu tēvu valodā un aizkustinoši mīļi stāsta

par to, kas viņi būs, kad izaugs lieli.

Ad. Mārzems

Vairogs (Louvain), 1950. gada No.1 (3) janvāris

Latviešu gatavotās kartes pasaules tirgū Kā strādā P.Mantnieka kartogrāfijas institūts un grāmatu apgāds Briseļē

Kad pēc brīvības cīņām sākās Latvijas valsts celšana, 1920. g. darbu uzsāka arī P.Mantnieka kartogrāfijas institūts, veicot savā nozarē īstu celmlauža darbu. Pieredzei un darbinieku skaitam pieaugot, tas drīz vien kļuva par uzņēmumu, kuŗa vārds un darbi bija plaši pazīstami nevien pašu zemē, bet arī Igaunijā, Lietuvā un Somijā, kur lietoja institūta gatavotās kartes un atlasus.

Okupācija, karš un bēgļu gaitas īsā laikā sagrava divdesmit gadu pūliņus un izmētāja uzņēmuma saimi visos trimdas ceļos. Pats uzņēmuma vadītājs ar ģimeni paglābās Vācijā, kur nokļuva arī seši vecie institūta darbinieki.

Apveltīts ar veikalnieka dinamisko enerģiju, bruņojies ar ilggadīgajā praksē iegūto pieredzi un līdzpaņemtās firmas tradīcijām, P.Mantnieks jau pirmajos trimdas mēnešos sāk meklēt iespējas Latvijā strādātā darba turpināšanai.

Jau 1945. g. trimdas grāmatnīcās sveicām pirmās Mantnieka apgāda grāmatas. Laikā no 1945.-1948. g. apgāds Vācijā izdeva 20 grāmatas 75.000 eks. koptirāžā. Pēc valūtas reformas 1948.-1949.g. izdotas 10 grāmatas 25.000 eksemplāros. Mantnieka apgāda grāmatas, līdz ar dažu citu Latvijas grāmatniecības tradīciju turpinātāju izdevumiem trimdinieka literatūras plauktā ieņem izcilu vietu.

Līdztekus darbam trimdas grāmatniecībā, P. Mantnieks veic arī priekšdarbus sava kartogrāfijas institūta atjaunošanai. 1947.g. pūles vaiņagojas sekmēm un latviešu kartogrāfijas pionieris ierodas Beļģijā,

kur saņem atļauju uzņēmuma darbības sākšanai. *Carte professionnelle*, kas dod ārzemniekam tiesības dibināt un vadīt profesionālu uzņēmumu Beļģijā, ir dokuments, ko izcīnīt izdodas tikai retajam. P.Mantnieks laikam ir vienīgais Beļģijas latvietis, kas šai papīru kaujā ir uzvarējis.

Darba sākumā grūtības ir lielas: vajadzīgs kapitāls, nepieciešami darbinieki-speciālisti, jārod atzīšana un tirgus jaunajā mājvietā. Veikalnieka pieredze, sakari, firmas solīdais vārds un darba kvalitāte palīdz pārvarēt visus šķēršļus un 1948.g., kad no Vācijas ierodas pieci vecie Rīgas darbinieki – A.Paudrups, J.Cīrulis, B.Ozoliņš, E.Ozols un R.Kalunds, Mantnieka kartogrāfijas institūts sāk strādāt Beļģijas tirgum.

Aizvadītajos trīs gados darbs vērties plašumā, uzņēmums ieguvis stabilitāti un firmas vārds kļuvis pazīstams nevien Beļģijas speciālistu aprindās, bet arī ārzemēs. Beļģijas izglītības ministrija apstiprinājusi institūta kartes un atlasus lietošanai skolās, līdz ar ko paplašinājušās tirgus iespējas. Sagatavošanā ir Portugāles sienas un ceļu karte, Francijas, Lielbritānijas un Kongo skolu kartes, Kongo administratīvā un ceļu karte. Sadarbībā ar kādu vācu firmu Mantnieka pasaules atlases kabatas formātā drīzumā parādīsies 1/2 milj. eks. tirāžā zviedru, angļu, franču, portugāļu, vācu un latviešu valodās.

Katrs trimdinieks, kam laimējies iegūt Mantnieka izdoto Latvijas karti, šķiet, gribēs teikt paldies par šo latvieša sirdij tuvo dārgumu, ko tik iejūtīgi un mākslinieciski gatavojušas pašu tautiešu rokas.

Firmas tālredzīgais vadītājs nav atstājis novārtā iespējas popularizēt institūta vārdu kā Beļģijā, tā ārzemēs, piedaloties dažādās izstādēs gan Briselē, Beļģijas Kongo, Losandželosā, San-Francisko, Čikāgā un citur. Pagājušā gada maijā Briselē notikušajā *Congres National des Sciences* izstādē, kuŗas protektors bija toreizējais ministru prezidents Eiskens, institūta darbi guvuši ļoti atzinīgu novērtējumu. Pats institūta vadītājs līdz ar ievērojamiem beļģu

zinātniekiem ievēlēts par kongresa izstādes protektorāta locekli. Šī gada Lieldienās *Association of American Geographers* rīkotajā izstādē Čikāgā Mantnieka firmas zīme turpinājusi savu panākumu sēriju – ierosināts priekšlikums par institūta karšu lietošanu amerikāņu koledžās un ģeogrāfu apvienība nolēmusi tās reģistrēt starptautiskajā karšu katalogā, ko ik gadus izdod 150.000 eks. tirāžā. Uzņēmumam jau tagad ir tirgus sakari ārpus Beļģijas ar Īriju un Portugāli, pie kam ievadītās sarunas ar ASV un citām zemēm nākotnē dos iespēju ārzemju tirgu paplašināt.

Techniskā darba procesā grūtības rada apstākļi, ka institūtam nav savas spiestuves, kādēļ karšu sagatavošanai darbi prasa vairāk rūpības un laika kā tas bija Latvijā. Kara gados kartogrāfijā ievesti daži tehniski jauninājumi, ko uzņēmuma darbinieki nav kavējušies izmantot.

Namā, kur novietojies kartogrāfijas institūts un kas reizē ir arī firmas vadītāja un viņa ģimenes mājvieta, valda dzīva rosība un satīcīgs gars. “Tas mums nāk līdzī no Rīgas ar firmas vecajām tradīcijām. Rīgā mēs visi jutāmies kā viena saime un tāpat ir arī šeit”, saka darbinieki. Arī Mantnieka dēls un meita abi čakli beļģu ģimnazisti – izrāda dzīvu interesi par kartogrāfiju un jau vingrinās karšu zīmēšanā. Šarmantā un viesmīlīgā Mantnieka kundze ar Grenobles studijās iegūto perfekto franču valodu ir neaizstājams palīgs firmas administrācijā.

Ir patīkami konstatēt, ka pretēji citu firmu izdevumiem, Mantnieka kartes bezbailīgi rāda Eiropu tādu, kāda tā joprojām dzīvo visu brīvo eiropiešu sirdīs, kur neatkarīgo valstu robežas okupācijas zābaks samīt nav spējis.

Institūta reprezentācijas telpā izstādītas arī apgāda izdotās grāmatas – uzņēmuma otra mīlestība. Solīdās Latvijas grāmatniecības tradīcijas arī tagad ir Mantnieka grāmatu apgāda darbības pamatprincipos. Autoru un apgāda tiesības skaidri definētas līgumos,

kas dod abpusēju drošību un apmierinājumu. Tā, piem., apgādam ir līgums ar J.Jaunsudrabiņu uz visiem vecmeistara darbiem, vienošanās ar Aīdu Niedri un M.Zeberiņu par jaundarbu izdošanu un līdzīgi. Kā apgāda literārais redaktors Zviedrijā darbojas esejists Arturs Bērziņš.

Grāmatu iespiešana notiek Beļģijā, Zviedrijā un Vācijā. Laikā no 1950.-1951.g. aprīlim apgāds izdevis 6 grāmatas. Arvien smagāks kļūst papīra jautājums, jo tā cena viena gada laikā cēlusies trīskārtīgi.

Izvēloties grāmatas iespiešanai, apgāds lielāko vērību piegriež vērtīgiem latviešu oriģināldarbiem. Ar Torntona Vaildera romānu *Svētā Ludviga tilts*, kas angļu valodā piedzīvojis 26 izdevumus, sāka arī tulkojumu sērija, kuŗas nākošais darbs būs Kronina *Debess valstības atslēgas*.

Ko grāmatu mīļotājiem apgāds sola nākotnē? Sagatavošanā ir vesela rinda latviešu oriģināldarbu. Atzīmējot mūsu prozas vecmeistara 75 g. jubileju, apgāds izdos Art. Bērziņa monogrāfiju par J.Jaunsudrabiņu, sagatavošanā ir paša vecmeistara *Zaļās grāmatas* II daļa un romāns *Nāves deļa* par bēgļu dzīvi pirmā pasaules kara laikā pie Kaspijas jūras un Kaukāzā. Grafīkis V.Krūmiņš jau pabeidzis imponzantu vāka zīmējumu Modŗa un Dzidras Zeberiņu romānam *Ūpi*, kas drīz nokļūs lasītāju rokās. K.Dziļleja Zviedrijā sakopo K.Skalbes pasaku izlasi, ko greznos E.Ābeles ilustrācijas. Māksl. E.Dzeņa vadībā pamazām top grezns skatu albūms par Latviju ar ļoti labām un maz redzētām fotogrāfijām.

Bet ko sola nākotne pašam uzņēmumam? Vai emigrācijas vējš, kas sācis pūst Beļģijas latviešus pāri okeānam, neaizraus līdz arī kartogrāfijas institūtu? Laikam domāts arī par to, bet vispirms ir jānostiprina “priekštilta pozīcijas” jaunajā kontinentā – jāiegūst atzīšana un tirgus institūta darbiem. Tad varbūt vērsies durvis arī pašam kartogrāfijas institūtam.

Milzis Atlāss ar zemes lodi plecos ir P.Mantnieka firmas zīme, kas grezno katru tās izdevumu. Kādreiz to pazina visa Latvija un kaimiņvalstis, šodien daudzina Beļģijā, Īrijā un Portugālē. Rīt to varbūt jau zinās Amerikas un Kanādas skolu jaunatne, studenti un pārējie karšu lietotāji. Un parīt – lai Mantnieka kartogrāfijas institūts sāk celmlauža darbu mūsu pašu mājās!

Ad. Mārzems

Latvija, 1951.gada maijā

Jaunatne, politika un partijas

Latviešu trimdas jaunatne neinteresējas par politisko cīņu Latvijas brīvības atjaunošanai, tā ir nelabvēlīgi noskaņota partijām un vēl joprojām dzīvo autoritārā režīma ieaudzinātās vadoņa ideoloģijas illūziju pasaulē – tādas domas visai bieži ir lasītas trimdas izdevumos un presē.

Piederēdams tai jauniešu grupai, kam pēdējo Latvijas skolas gadu jau paspēja sapostīt sarkanā migla, gribu šeit izteikt savas, pārrunās dzirdētās un vēstulēs lasītās draugu domas un ceru, ka man reizē izdosies vismaz daļēji atspoguļot viedokli, ko pārstāv tā latviešu trimdas jaunatnes daļa, kas aktīvi seko politiskajām aktualitātēm un gatavojas varbūt jau rīt piedalīties latviešu trimdas politikā.

Sākšu ar autoritārā režīma illūziju pasauli, kuŗā vēl joprojām dzīvojot latviešu jaunatne. Būs tiesa, ka šis laiks jaunatnes uzskatu veidošanā ir atstājis savu zīmogu. Nenoliegšu, ka tas it stipri bija jūtams trimdas pirmajos gados, kad latviešu jaunatne pirmo reizi sāka skatīties vaļējām acīm rietumu kultūras pasaulē. Skolas gadu audzināšana, svinīgo aktu virknes, jūsmīgās valstsvīru runas brīvajā dzimtenē, iegūtais latviskais pašlepnums un pārējo tautu nepazīšana – viss tas jaunatni bija iežūžinājis tādā saldā pārlicībā, ka viss, kas bija Latvijā, bija nevainojams, un, ka latvieši ir ja nu ne gluži pirmā, tad viena no pirmajām kultūras tautām Eiropā noteikti, kas ir raksturīga autoritārā režīma atstātā šovinisma iezīme.

Sekoja iepazīšanās ar rietumu demokrātiju politiskās dzīves principiem, studijas Eiropas, ASV, Kanādas u.c. valstu augstskolās un pašu latviešu trimdas politiskais karuselis. Un lūk, nebaidīdamās skatīties acīs objektīvai patiesībai, jaunatne sāka savas Latvijas līdzdotās vērtības pārvērtēt! Izsakoties īsi, jaunatne nāca pie atziņām, ka mūsu neatkarības laiks ir bijis vēl daudz par mazu, lai latvieši kultūras, mākslas un zinātņu laukos jau spētu pieveikt vecos Rietumeiropas cietokšņus. Latviskā pašlepnuma čaula nokrita, dodot

vietu objektīvi kritiskam vērtējumam. Sabruka arī vēl viena illūzija – illūzija par Latvijas pēdējās valsts formas pareizību un vērtību demokrātiskajā pasaulē, jo gribot, negribot bija jāatzīst, ka mums Latvijā tāda maza diktatūriņa ir bijusi. Kad ārzemju students jautāja – kā jūs Latvijā vēlējāt savus pagasta vecākos – latvietim bija kaunīgi jāklusē vai jāmeklē izvairīga atbilde.

Tai pašā laikā jaunatne lielā nesaprašanā un izbrīnā vēroja mūsu pašu trimdas politisko karuseli, kurā vienas puses ekstrēmisti tautiskā jūsmā turpināja skandēt nodeldētus patriotiskus saukļus un pēc pirmā šāviena Korejā nekavējās “pūst latviešu kaŗa taures”, bet otras – ilgus gadus varonīgi cietuŗies – sacentās bravurīgā mūsu brīvvalsts pēdējā posma un tā vadītāja nokritizēšanā.

Jaunatne, kas lielāko tiesu augusi tieŗi Latvijas brīvības pēdējos gados, velti gaidīja objektīvu vērtējumu no vecākās paaudzes un nav to sagaidījusi arī vēl ŗodien. Kad divi strīdās – taisnība vienmēr ir kaut kur vidū, tādēļ, man ŗķiet, jaunatne arī nepievienojās ne vienam, ne otram virzienam, bet, paliekot vidū, mēģināja izlobīt patiesības graudus no sakarsētās polemikas pelavām.

Vienai daļai jaunatnes strīdi par “bijuŗajiem laikiem” likās arī kā tāda vecīga dzīvoŗana pagātnē, ko tā nevērtēja pozitīvi. Jaunieŗiem, kas bez patriotiska skaļuma savu tēvzemes mīlestību bija pierādījuŗi kauju ugunīs, ŗāda spēku izŗķieŗana savstarpējos ķīviņos ŗķita vienkārŗi apgrēcība pret mūsu trimdas jēgu – cīņu par Latvijas brīvības atgūŗanu. ŗī cīņa taŗu prasa visu trimdas latvieŗu vienotu spēku un to kā kategorisku imperatīvu tādejādi saprot un gaida latvieŗu jaunatne.

Vai jaunatne neinteresējas par latvieŗu trimdas politiku un politiskajām problēmām nākotnes Latvijā? Ir taisnība, ka politiskajā domāŗanā jaunatnei nav cietu pamatu. Tos iegūt viņa vienkārŗi nav paspējusi, jo laiks tai aizjoņojis gaŗām gan okupāciju duļķainajā rēgā, gan trimdas gadu cīņā par eksistenci. Tādēļ ir laba daļa jaunatnes, kas, dzirdot vārdu “politika”, ironiski nosmīn un atmet ar roku – sak’ tā jau

ir tikai tāda “cirkus arēna, kur “kungiem” sacensties daiļrunībā, dalīt ministru posteņus un par tiem plēsties”. Dzīve un vērojumi jaunajās mājvietās tomēr lika šādus uzskatus pamazām revidēt, jo dīvainā kārtā pat vienkāršais melnā darba strādnieks ASV, Kanādā, Anglijā, u.c. aktīvi seko valsts politiskās dzīves notikumiem un dūšīgi stāv par savu partiju, kas viņam šķiet tā labākā. Tādai arī jābūt katra apzinīga demokrātijas pilsoņa nostājai, jo viņam ir nevien tiesības, bet valstiskais pienākums tieši piedalīties savas zemes problēmu risināšanā, un netieši – arī valsts dzīves vadīšanā. Pie šīs pareizās politikas izpratnes, manuprāt, pamazām nonāk arī latviešu trimdas jaunatne. Uz to norāda pieaugoša jaunatnes interese par trimdas politiskajām aktualitātēm, aktīvāka līdzdarbošanās latviešu organizācijās un – “last but not least” – ievērojams skaits jauniešu, kas studē politiskās zinātnes un diplomātiju rietumvalstu augstskolās.

Politikas jautājumu apcerot, latviešiem ir jāsaduras ar sāpīgo realitāti, ka mums nav pašreiz savas valsts, kur politiku īstenot. Tādēļ mūsu politikas pirmais mērķis ir – visiem spēkiem censties Latviju darīt atkal brīvu, bet otrais – sagatavoties Latvijas valsts atjaunošanai. Šai darbā arī mēs, jaunie, neiztiksim bez nonicinātās politikas un tās īstenotājām – politiskajām partijām. Tieši jaunajai un vidējai paaudzei politiskā darba smagums būs jāiznes uz saviem pleciem, tādēļ jau tagad jaunatnei ir jāskatās nevien par politiku interesēties, bet pavisam nopietni gatavoties šim grūtajam uzdevumam.

Jaunatnes kritisko nostāju pret politiskajām partijām, kas laikam būs realitāte, man šķiet, var izskaidrot ar plašākas informācijas trūkumu par pašām partijām (kuŗas dažā labā gadījumā jaunatnes izpratnē identificējas gandrīz vai vienīgi ar to vadītājiem), viņu programmām un politisko aktivitāti, kā arī dažu politiķu parādīto neiecietību pret latviešu kaŗavīriem viņu grūtakajos brīžos. Tam varbūt pievienojas klāt arī vēl principiāls iebildums, proti – ieskats, ka kādreizējās Latvijas politiskās partijas slimo ar vecuma nespēku, resp. neatbilst modernās politiskās dzīves prasībām. Vērojumi rietumu demokrātijā politiskajā struktūrā latviešiem liek vēlreiz nopietni

pārdomāt vai mūsu daudzpartiju sistēma ir pareiza. Rietumu pasaulē politiskās partijas nav kādas iedzīvotāju šķiras, teiksim, namsaimnieku, reprezentanti vien, bet aptver visus tautas slāņus. Dzīvā latviešu partiju darbības atjaunošana rāda, ka mūsu politiskie līderi grib tomēr turēties pie vecās, “pārbaudītās” sistēmas. Bet kas gan būs, ja mūsu partiju skaits atkal drīz pārsniegs divus desmitus un ja vadītāju lomu, pieņemsim, iegūst namsainmieki?

Sevišķi pēdējos mēnešos vērojams īsts augstsprieguma vilnis latviešu trimdas politikā: partijas atjauno darbību, dibinās vienoti bloki un koalīcijas, partijas maina nosaukumus, u.t.t. Bet... Bez informācijas par vīriem, kas šos pasākumus vada un parastajiem saukļiem “mēs cīnīsimies par Latvijas brīvības atjaunošanu un demokrātiju”, vairāk nekā “politiska” šais deklarācijās arī neatrast! Vai tad darbības atjaunošanai pamatā nebūtu nekādi konkrēti darba plāni un programmas?

Cik zinu, tad no politiskajām partijām vienīgi sociāldemokrāti ir publicējuši savu politisko platformu, bet arī tās saimnieciskā doktrīna vēl balstās uz Marksa mācību, ko modernā tautsaimniecība jau ielikusi archīvā.

Jaunatne, politika un partijas. Vai šais trīs vārdos neslēpjas zīmīga sakarība un kāds nākotnes redzējums? Ne ķīviņi, ne kādas mandātu medības, nedz arī saldeni-tautiskā jūsmošana šobrīd mums vajadzīga, bet gan Latvijai veltīts entuziastu ideālisms, skaidra sirds, tīras rokas un labas speciālzināšanas. Lai mums visa tā nepietrūktu!

Ad. Sprūdžs

Latvija, 1952. gada jūlijā

Trimdas ceļa zīmes Pārdomas 18. novembrī

18. novembris ir diena, kad atceramies Latvijas valsts dibināšanu. Esot svešumā, šai dienā vairāk kā citkārt sajūtam, ka atkal ir pagājis viens trimdas gads. Atcerēsimies 1944.gada 18. novembri, kad pirmo reizi mūsu valsts svētkus vairs nesvinējām savās mājās. Daļai latviešu toreiz jau zem kājām bija cieta un asa svešas zemes smilts, citi vēl klīda pa Kurzemes lielceļiem, teikdami pēdējās ardievas dzimtenei. Bet mūsu Brāļu kapos, kur 18.novembrī parasti mirdzēja tūkstošiem piemiņas liesmiņu, šai gadā valdīja drūma tumsa: tur jau bija nogūlusies smagā sarkanā migla un vārti uz varoņu godināšanas vietu bija slēgti.

Vārti uz dzimteni mums palika slēgti arī pēc kara beigām, jo lai gan mēs paši atguvām personīgo brīvību, Latvija palika naidnieka varā.

Jau astoņus garus gadus dzīvojam bez mūsu dzimtenes gaismas, bez īsti priecīgas līgo dziesmas un bez smaržīgās latviešu rudzu maizes. Vai šodien mēs vēl esam tie paši, kas 1944.gadā, atstājot Latviju, savās sirdīs teica: “uz drīzu redzēšanos”? Vai arī tagad mūs vada tikpat vienota doma kā toreiz, kad acīs pielija asaras, klausoties dziesmu – “Mums visiem vienas sāpes un vienas cerības”?

Tie paši laikam vairs neesam, jo starplaikā mūs kā pakavu uz laktas ir daudzījis smagais trimdas dzīves āmurs un rūdījusi viena vilšanās un neveiksme pēc otras. Esam kļuvuši cietāki, cietākas ir nevien mūsu rokas un prāts, bet – varbūt- arī sirdis.

Mūsu trimdas ceļš jau ir bijis garš, bet tam galu vēl neesam varējuši ieraudzīt. To nespējam arī vēl šodien. Svešniecības gaitas dažreiz šķiet kā murgu apsēsts mūža mežs, kurā jo viegli pazaudēt nevien pareizo taku, bet arī sevi pašu. Kā apmaldījies ceļnieks raugās zvaigznēs un pēc tām atrod pareizo virzienu, tā arī mums reizēm ir jāapstājas mūsu ikdienas trauksmē, jāraugas sevī un nodzīvotajās

dienās, lai vētītu graudus no pelavām un ieraudzītu rītdienas ceļu – gaišāku, līdzienāku un pareizāku.

Tādēļ šodien, kad pieminām Latvijas valsts tapšanu, domāsim par nodzīvotajiem trimdas gadiem un lūkosim šajās atmiņās rast ierosinājumus un ceļa zīmes mūsu turpmākajām gaitām.

Skicējot šīs atmiņas, negribu pretendēt uz vēsturisko objektivitāti vai matemātisku pareizību. Šo pārdomu pamatā esmu licis savus subjektīvos iespaidus un vērtējumus, kas trimdas gados ir sakrājušies un tādēļ jau iepriekš lūdzu klausītājus mani atvainot, ja manā stāstījumā varbūt dominēs tieši šis subjektīvais elements.

Pašķirsim lielajā laika grāmatā dažas lapaspuses un apstāsimies pie datuma 1945.g. 8.maijs.

Šai dienā visa brīvā pasaule gavilēja – bija beidzies karš. Latvieši nebija gavilētāju vidū, jo mūsu dzimtenei kara beigas nozīmēja jaunas verdzības sākumu.

Izkļuvuši no Vācijas ārzemju strādnieku nometnēm, trimdas latvieši sāka jaunu dzīves posmu. Visus spārnoja cerības: uzvarējuši ir mūsu draugi – sabiedrotie, kas atzīst Latvijas neatkarību, tādēļ drīz sagaidāms Baltijas valstu problēmas atrisinājums un mēs varēsim braukt mājās.

Tomēr jau pirmās nedēļas atnesa daudz sīku vilšanos. Baltijas valstu bēgļus gribēja kvalificēt par Pad. Savienības pilsoņiem un pakļaut repatriācijai. Daudz gadījumos sabiedroto vietējie komandanti nemaz nezināja, ka tādas Baltijas valstis Eiropā vispār pastāvējušas. Vēl citi atzina latviešus par naci kollaborantiem un līdzskrējējiem.

Mēs mierinājām sevi, ka tas viss tikai lokāla rakstura pārpratumi, kas radušies ierēdņu nezināšanas dēļ. Lielo demokrātiju galvaspilsētās

gan mūsu zemes brīvība jau tikpat kā izlemta lieta. Ar nepacietīgu interesi sekojām pasaules politikas attīstībai un kā lielu sensāciju viens otram rādījām avīžu rakstus par sīkiem starpgadījumiem pie okupācijas zonu robežām un teicām – tas nu tā vis nepaliks! Un tomēr – nekas vairāk nenotika.

Bet, kā gan nē! – Austrumvācijas robežas pavidzījās krietni uz rietumiem un mēs pazaudējām daudz tūkstošu latviešu. Saņēmām pirmās ziņas par izdotajiem latviešu karavīriem un gaisa izpalīgiem Francijā, Itālijā, u.c. Laikrakstos lasījām par ukraiņu karavīru traģisko, bet nesekmīgo pretošanos repatriācijai. Tie bija zīmīgi notikumi. Bet mēs tomēr vēl cerējām, ka drīz brauksim mājās un mums pa priekšu ies pašu latviešu armija, kuŗas organizēšana jau esot izlemta.

Miljoni ārzemnieku laimīgi atgriezās savās brīvajās dzimtenēs, bet mēs un mums līdzīgie palikām Vācijas drupās. Dzimtenes vietā mums mājvietu ierādīja nometnēs, kuŗām nereti apkārt stiepās dzeloņdrāšu žogs, bet mūsu karavīri Latvijas armijas tērpu vietā saņēma gūstekņu važas un pazemojumus.

Starplaikā bēgļu problēma starptautiskajā forumā bija ieguvusi labāku un pilnīgāku apgaismojumu, pie kam nenoliegsim, ka savu daļu tur veica arī daudzie latviešu organizāciju memorandi un paskaidrojumi.

Samierinājušies ar faktu, ka uz atgriešanos dzimtenē vēl ir jāgaida, latvieši Vācijā ar lielu dedzību ķērās pie jauno mājvietu iekārtošanas. Kā aizardēts kalna strauts visās nometnēs viļņoja rosīgs pašdarbības gars, it kā steigdamies paveikt iepriekšējos gados nokavēto. Kā sēnes pēc lietus izauga laikraksti, grāmatu apgādi, koŗi, teātri, skolas un kursi. Sākās “mazās Latvijas” laikmets, kad Vācijas DP nometnēs dzīvojām tā kā mazos Latvijas pagastos, ar to starpību, ka mūsu “DP pagasta vecākam” mugurā bija zaļā Unras uniforma un mutē koŗļājamā gumija, no kuŗas viņš dažkārt nešķīrās pat baznīcā, bet pašu

latviešu runas vīriem vāja angļu valodas prasme, ko kādreiz mēģināja kompensēt ar lokanāku muguru.

Savu politiskās domāšanas naivumu tik drīz neizārstējām un joprojām ar sajūsmu lasījām daudzajos latviešu laikrakstos, ka lūk' tāds un tāds Unras nodaļas direktors teicis – “Jūs esiet priekšzīmīgi ļaudis, kam nodarīta liela netaisnība. Es domāju, ka jūs visai drīz varēsiet braukt mājās.” Dabīgi, ka šādiem labvēļiem netika žēloti ne tautiskie cimdi, ne koka šķīvjī, nedz arī jūsmīgi neveiklas pateicības runas. Mums pašiem sevis un dzimtenes bija pārāk žēl, lai pēc visa piedzīvotā spētu jau redzēt lietas reālāk un objektīvā gaismā. Bez tam – mēs bijām tikai DP- cilvēki bez sejas, bez vārda, kuŗiem personības apliecībā fotogrāfijas vietā bija numurs.

Mūs brauca skatīties gan žurnālisti, gan valstsvīri, gan kaŗavīri no dažādām valstīm; mēs klausījāmies viņu mierinājumos un solījumos un priecājāmies par saņemtajiem cildinājumiem, bet tikai pamazām iemācījāmies pazīt to Rietumeiropas daiļrunības un diplomātijas mākslu, kas šķietami sola visu, bet īstenībā apsola tikai to, kas jau ir iegūts. No šiem apmeklējumiem ieguvumi bija divi: pirmkārt, mēs kārtējo reizi piedzīvojām sīku vilšanos un mūsu labticīgā naivitāte sāka pieņemt dzīves gudrību, un, otrkārt, ārzemju žurnālisti un citi viesi atklāja pasaulei, ka baltieši ir priekšzīmīgākie DP. Un tiešām, igauņu, latviešu un lietuviešu nometnēs, kultūras un pašdarbības sasniegumi, stāja un disciplīna jo drīz tos bija izvirzījusi redzamā vietā un padarījusi populārus. Ne velti emigrācijas zemju komisijas vēlāk teica – mēs gribam baltiešus!

“Mazās Latvijas” periods bija kā tāds īss atelpas brīdis pirms lielāka cīņā. Ar savām skolām, kursiem, koncertiem, teātriem, jā, pat universitāti mēs bijām izveidojuši mazu, bet siltu latvisku pasauli, kuŗā it kā atspīdēja sīks Latvijas saules stariņš. Mūsu nometņu dzīve bija raiba mozaika, kuŗā netrūka ne izcilu sniegumu mākslās un zinātnē, nedz arī dažādu Pietuka Krustiņa un Ķeņča izdarību. Šim mūsu dzīves posmam bija nevien saulainās, bet arī ēnas puses. Ja varējām lepoties ar

Mērbekas un Esslingenas teātriem, Lietiņa kori, latviešu mākslas festivāliem, Latviešu stīgu kvartetu un augstvērtīgiem koncertiem, tad tai pašā laikā tik koši kā vēl nekad visās nozarēs uzplauka diletantisms. Tāpat, ja mūsu nometņu kārtība un ārējā stāja visumā bija priekšzīmīga, saspīestā dzīve nometnēs neizpalika bez negatīvas ietekmes sabiedriskā un tīri privātā dzīvē. Liela daļa latviešu padevās acumirkļa dzīvei, kas, diemžēl, noritēja turpat kaimiņa durvju priekšā un deva jaunajai paaudzei impulsu pašai kost šai šķietami saldajā ābolā. Sabiedriskā darbā ieviesās personīgo interešu radītās nesaskaņas un trimdiniekiem raksturīgā neiecietība. Mūsu pašu iekšpolitikā sākās nebeidzami pilnvaru un tiesību skaidrošanas kari, kuŗu rezultātā latviešu centrālās organizācijas un politiķi zaudēja lielu daļu popularitātes un tautiešu atsaucības.

Bet laika rats griezās tālāk. Piedzīvojām izsalkumu, nebeidzamās nometņu pārvietošanas, skrīningus. Pienāca brīdis, kad ar visu mūsu naivo ticību labā uzvarai jau šodien, bija jādomāt par to, ko darīsim nākošgad, jo 18.nov. svinīgajos aktos runātājus vairs nedzirdējām jūsmīgi vēlot – nākošgad šo dienu svinēsim dzimtenē! Bija laiks, kad visai oficiāli tika propogandēta doma par visu trimdas latviešu pārceļšanos uz kādu piemērotu zemi, lai tur veidotu savu valstiņu miniatūrā un kopīgi sagaidītu lielo atgriešanās dienu. Latvieši, kas pasteidzās jau agrāk sev dabūt darbu un mājvietu aizjūras zemēs, tika uzskatīti gandrīz par kopējās lietas nodevējiem, jo devīze bija – vai nu visi kopā, jeb neviens! Diemžēl, arī šajā gadījumā piedzīvojām kārtējo vilšanos, jo imigrācijas zemes interesēja tikai muskuļots un veselīgs darba spēks. Humanitārās dabas motīvi radās tikai vēlāk, bet par kādas nacionālās grupas uzņemšanu “in corpore” pat sarunas neizdevās ievadīt. Vēlreiz pierādījās, ka iesmu var drāzt tikai tad, kad mednis jau rokā, jo citādi iznāk dzīvošana pa illūziju pasauli vien.

Ar latviešu emigrāciju uz visām pasaules malām drupa un sadrupa “mazā Latvija” Vācijā, un trimdas latviešiem sākās atkal jauns dzīves posms – cīņa par eksistenci pilnīgi svešā zemē, bez IRO un komiteju palīdzības un aizbildniecības.

Šodien var teikt, ka lielā “tautas staigāšana” ir beigusies, mūsu saime ir izkaisīta pa visu zemes lodi un laikam būs grūti atrast zemi, kur nebūtu latviešu.

Nokļūstot jaunajās mājvietās un nokratot no sevis nometņu šaurību un beztiesīgā DP kankarus, latvieši beidzot atkal kļuva pilntiesīgi cilvēki. Pašu pelnītā maize atdeva nometņu bezmērķa dzīvē saēsto pašcieņu un atsvabināja no liekēža sajūtas. Katrs nu atkal kļuva pats savas laimes kalējs.

Kāda tagad ir izveidojusies latviešu dzīve, kāda ir viņu dzīves uztvere, kāda nostāja iepretī kopējiem trimdas pasākumiem un uzdevumiem?

Latviešu dzīve šodien – vienalga kādā zemē – vispirmā kārtā ir cīņa par savu un savas ģimenes eksistenci un labklājību. Emigrācijas zemju darba tirgus vienam ir uzdāvinājis lielo laimestu, citu atstājis pabērna lomā, bet - laime jau nekad nav vienmērīgi sadalīta.

Latviešu trimdiniekos tagad var vērot divas ekstrēmistu grupas. Pirmajā par dzīves mērķi ir kļuvis visdrīzākā laikā iegūstams biezs dolāru, mārciņu vai citas naudas žūksnis, kam tiek ziedots viss – atpūtas stundas, naktsmiers, jā – pat veselība! Šiem ļaudīm viņu ledusskapī blakus šķiņķim un sviesta pikai nereti ir ieslēgusies arī sirds un viņi krituši par upuri zelta teļam.

Otrajā ekstrēmistu grupā redzam pilnīgi pretējo ainu. Tur valda vienas dienas filozofija, kur tāpat dolārs ir karalis, bet gan – tikai, lai kalpotu acumirkļa baudām un izpriecām. Sekojot sauklim, ka “dzīve ir riebīga, bet dzīvošana ir skaista”, šie cilvēki grib saujām grābt no šīs “dzīvošanas” priekiem, bet, paši neapzinoties, grimst arvien dziļāk dzīves apnikuma un tās netīrumu jucekļī.

Gribas tomēr cerēt, ka abu pieminēto grupu skaitā nevar ierēķināt visu lielo latviešu vairākumu, kas dzīvo normālu, pozitīvu un nosvērtu dzīvi, apzinoties, ka aba veida galējības ved tikai uz skopā Anša likteni, jeb uz bezdibeni.

Runājot par trimdas latviešu kopējiem uzdevumiem, man vispirms gribas šos uzdevumus šķirot divās grupās:

- 1) iekšējie uzdevumi
- 2) ārējie uzdevumi.

Iekšējos trimdas uzdevumos ietilpst, galvenokārt rūpes par pašiem trimdas latviešiem, kas aptver aprūpes un palīdzības darbu, jaunatnes audzināšanu, skolas, kultūras un mākslas nozares u.t.t. Bez tam daudz lielāku vērību kā līdz šim ir jāveltī latviešu ģimenei trimdā, jo vienīgi viņa spēj rūpēties par to, lai latviešu skaits brīvajā pasaulē nevis mazinātos, bet augtu.

Ārējos uzdevumus var raksturot trim vārdiem, kas gan pārāk bieži lasīti un dzirdēti, bet tomēr visskaidrāk izsaka mūsu dzimtenes latviešu līdzdoto uzdevumu – tā ir cīņa par Latviju. Šai laukā esam darbojušies jau sākot ar pirmajiem trimdas gadiem, šeit mūsu labticīgais politiskais naivums saņēmis vienu triecienu pēc otra, bet tai pašā laikā esam varējuši konstatēt, ka šī mūsu cīņa par Latviju, ko dažs skeptiķis varbūt apzīmēs par cīņu ar vējdzirnavām, pamazām ir vērtusies plašumā un šodien jau kļuvusi par brīvības cīņu pret tiraniju. Mūsu dzimtenes liktenis tagad nesaraujami saistīts ar visas Eiropas nākotni un brīva Latvija būs tikai brīvā Eiropā, jeb arī nebūs ne vienas, ne otras. Tas mūs tomēr neatsvabina no darba politiskā, propogandas un informācijas laukā, jo neaizmirsīsim, ka Latvija ir maza un mazpazīstama zemīte, ko pārāk viegli un dažreiz arī izdevīgi ir ignorēt.

Šos mūsu trimdas uzdevumus vislabāk un iedarbīgāk varam veikt organizētā veidā. Nenoliegsim, ka ar labu gribu un entuziasmu daudz var darīt un dara arī individuāli, bet aksioma tomēr ir un paliek, ka organizācijai ir lielāks spēks un ietekme kā atsevišķam cilvēkam.

Pie šī slēdziena esam nonākuši arī mēs un tagad gandrīz vai katrā valstī, kur apmetušies latvieši, izveidota sava centrālā organizācija. Pieminēt organizācijas, centrālās organizācijas un vēl varbūt runāt par globālo centru ir visai riskanta lieta, jo vienā daļā latviešu – pamatoti vai nepamatoti – šādas runas izsauc skepsi un līdzjūtīgus smaidus – sak’ – redz’ kur atkal viens “mākoņu stūmējs”!

Mēģināsim pavisam īsos vārdos apskatīt latviešu nostāju pret centrālajām organizācijām.

Tikai atzīstot savas vājības, ir iespējams ar tām cīnīties. Tādēļ būsīm reālisti un atzīsim, ka ievērojamā daļā latviešu centrālās organizācijas nav populāras. Kā izskaidrot šo popularitātes trūkumu? Iemeslu būs daudz un pats pirmcēlonis meklējams jau Vācijā. Vispirms tie bija nebeidzami strīdi un ķildas, kas reti kad palika lietderības un bezkaislību robežās un aizēnoja visu organizāciju pozitīvo darbu, kas nebija mazais, bet tā kā tam nebija sensācijas piegaršas, viņš palika neievērots. Kā atsevišķi cilvēki, tā arī centrālās organizācijas neizbēga no politiskās naivitātes izsuktām kļūdām. Bet padomāsim – vai vēl daudz lielāku naivitāti nav parādījuši lielākie valstsvīri Jaltā, Teherānā, Potsdamā un vēlāk? Tātad – tas nav vienīgi latviešu monopols.

Vācijā centrālajām organizācijām un to darbiniekiem varēja pārnest arī lieku frāžainību – runāšanu patriotiskā garā un mētāšanos ar tautiskiem saukļiem vietā un nevietā, ko visu man gribētos apzīmēt vārdiem – tautiskā jūsmošana. Ilustrācijai atcerēsimies kaut vai tās skaļās latviešu kaŗa taures, ko, Korejas kaŗam sākoties, vareni bazūnēja kāda laikraksta ievadnieks un politiķis reizē, un ceru, ka klausītāji būs mani sapratuši.

Tiktāl – Vācijas mantojums, kuŗa ietekme diemžēl pilnīgi nav zudusi arī jaunajos latviešu centros. Tomēr, man gribas teikt, ka jaunajās mājvietās latviešu centrālo organizāciju darbs ir bijis nosvērtāks un ražīgāks un pamazām atkal iegūst lielāku tautiešu

atsaucību un atbalstu. Ja tomēr vēl manāma vienaldzība un atrašanās no kopējā darba, tad vaina nav meklējama vienīgi organizācijās un to darbiniekos, bet savu tiesu arī pašos latviešos. Ja kādreiz visai populārs bija iebildums – “ak, tie kungi jau citu nekā nedara kā tikai dala amatus un par tiem strīdās”, tad šodien šis arguments vairs neder. Gandrīz visi sabiedriskā darba darītāji šodien tāpat kā pārējie latvieši grūti strādā un pelna dienišķo iztiku sev un savām ģimenēm. Sabiedriskam darbam viņi ziedo to laiku, ko pārējie pavada atpūtā vai izpriecās. To viņiem neviens neatlīdzina, vēl vairāk – dažādi izdevumi, kas rodās, pildot sabiedriskos pienākumus, bieži vien jāsedz no savas kabatas.

Tādēļ nav brīnums, ka darba darītāju – kandidātu skaits dažādiem sabiedriskiem amatiem kļūst arvien mazāks. Bet, ka šis darbs ir jādara, par to šaubīsies tikai retais, jo tāpat kā mēs nevaram vienaldzīgi atstāt ar roku, dzirdot par nelaimes vai slimības piemeklētiem tautiešiem, vēl vairāk mēs nevaram un nedrīkstam atstāt nepildītu mūsu dzimtenes latviešu līdzdoto uzdevumu un izmisīgo lūgumu. To mūsu vietā nevar veikt un neveiks neviens cits, tādēļ mums jākopu visi spēki, lai lielajam darbam mūsu pašu un Latvijas labā netrūktu ne darītāju, nedz talcinieku. Neieslēgsim savas sirdis ledusskapī, bet rūpēsimies par to, lai mūsu trimdas uzdevumu kuģīšiem būtu ne tikai kapteiņi un stūrmaņi, bet arī degvielas!

Astoņi gaŗi gadi ir aizgājuši, kopš šķīrāmies no Latvijas zemes. Pasaule mūs nav sevišķi žēlojusi, vēl mazāk tā žēlojusi mūsu Latviju un tur palikušos latviešus. Arī mēs paši ne vienmēr esam žēlojuši viens otru un, ar savām personīgajām grūtībām cīnoties, dažbrīd esam aizmirsuši, ka tautietim kaimiņos iet daudz sliktāk un, ka mūsu palīdzīgā roka tur būs vairāk kā nepieciešama. Dažubrīd esam piemirsuši arī to, ka dzimtenes latvieši atdotu visu par iespēju ar mums mainīties.

Kad svinam 18.novembri, šodien tā vairs nav tikai piedalīšanās svinīgajā aktā un pāris patriotisku dziesmu nodziedāšana saviesīgā sadzīvē, kas nomierina mūsu latvieša sirdsapziņu. 18. novembra

paceltais sarkanbaltsarkanais karogs šodien no mums prasa vairāk. Viņš prasa mūsu sirdis, mūsu prātus un mūsu rokas. “Apstājies, latvieti”, 18.novembrī šķiet saucam latviešu krāsas, “apstājies un padomā, vai Tev ir bijusi silta sirds un dzirdīgas ausis Latvijas lūgumu klausoties, vai Tev ir bijusi griba šo lūgumu dzirdēt?” 18.novembrī mums nav greznu

valsts svinību, bet tā vietā jānāk klusam apceres brīdim un solījumam –
būšu labāks latvietis, lai tad līdz ar dzejnieku varētu teikt: “Mēs maza
cilts, mēs būsim lieli tik, cik mūsu griba!”

Ād. Sprūdžs

Runa Briselē, Beļģijas latviešu 1952. gada

18.novembra aktā

Sen gaidīti vārdi

Piezīmes pie prof. Aizsilnieka rakstu sērijas par nacionālās kultūras saglabāšanu trimdā

Baltiešu studentu un jauniešu sanāksmēs Anabergā pagājušā gada augustā jaunās paaudzes pārstāvji izteica pārmetumus, ka viena daļa no baltiešu vecākās paaudzes turpinot dzīvot pagātnes sapņos un negribot jeb nespējot ieraudzīt un respektēt realitātes.

To pašu dažādos variantos pauda prof. Aizsilnieka rakstu sērija par nacionālās kultūras problēmām trimdā, kuŗas publicēšana latviešu periodikā, cerams, iezīmēs jauna kursa sākumu trimdinieku domāšanā un darbos. Rakstu sērijā paustie uzskati daudz punktos atbilst Anabergas pārrunās dzirdētajiem studentu viedokļiem, tā kā man šķiet šīs lieliskās rakstu virknes esenci pilnīgi varētu dēvēt par jaunās latviešu paaudzes “Credo”.

Ar savu reālo, lietišķo problēmu skatījumu, dzēlīgo, bet vienmēr trāpīgo kritiku un svaigiem, konstruktīviem ierosinājumiem, erudītais profesors ir devis trimdas presē līdz šim vēl nelasītus, bet sen gaidītus vārdus – ceļa zīmes. Atliek tikai vēlēties, lai šī sēkla, kaut arī izsēta tikai vienpadsmitajā trimdas gadā, kristu auglīgā zemē un to pirms izdīgšanas noknābāt nespētu trimdas zvirbuļi un žagatas. Paldies autoram un redakcijai un lūgums profesoram – rakstīt grāmatu par šīm problēmām.

Prof. Aizsilnieks ir pieskāries arī jautājumam par bērnu audzināšanu latviskā garā un devis dažus jaunus un apsveicamus ierosinājumus.

Pati problēma tomēr vēl gaida fundamentālu, visās savās konsekvencēs izdomātu risinājumu, jo visās līdzšinējās runās un rakstos par bērnu audzināšanu latviskā garā pati centrāla figūra – bērns – palikusi it kā neievērota.

Dažos vārdos tāpēc gribu atzīmēt kā es šo problēmu redzu un tai pašā reizē aicināt uz domu izmaiņu mūsu autoritātes un citus tautiešus.

Problēma nebūtu jādiskutē, ja mums tuvākajā laikā atgriešanās brīvā dzimtenē būtu garantēta. Tā tas nav un tādēļ mūsu nākotnes plānos iejaucas riska elements, kam, manuprāt, jāietekmē arī vecāku pieeju bērnu audzināšanas jautājumiem.

Pēc manām domām, apzinīgu vecāku pienākums ir iemācīt bērniem latviešu valodu, ievadīt tos latviešu nacionālās kultūras izpratnē un radīt viņos cieņu un interesi par vecāku dzimteni. Bet vai tai pašā laikā drīkstam tos audzināt arī par “absolūtiem latviešiem”, kuŗi savas trimdas zemes skolās, draugu sabiedrībā, u.t.t. justos kā uz laiku iebraukuši “ārzemnieki”, kas nepacietīgi gaida brīdi, kad varēs atgriezties savās “īstajās mājās” – lūk jautājums, kas gaida atbildi. Vai šāda veida audzināšana neietver sevī risku radīt sava veida “dīpīti” otrajā paaudzē, kuram arī tai zemē, kur viņš dzimis jeb uzaudzis, vēl nebūs savu “māju”, ja – nedod Dievs – mūsu cerības atgriezties dzimtenē vēl ilgi paliktu tikai cerības? Vai audzinot bērnus tikai par “skaidriem latviešiem” un aizkavējot viņu dabīgu iekļaušanos jaunajā dzīves vidē nenogrēkojamies pret bērnu individuālo un personīgo laimi, ko Dievs viņiem varbūt lēmis citādu kā vecākiem?

Galīgā konsekvencē nonākam pie jautājuma vai latviešu trimdinieku bērnu liktenis būtu absolūti jāsaista ar Latvijas un latviešu likteni, jeb jāļauj tam attīstīties jaunradītajos apstākļos tā, kā to prasa bērnu nākotnes laime un labklājība, ar to rezervi, ka bērniem jāsajūt sava piederība pie latviešu tautas. Lai arī kā mēs gribētu, lai mūsu bērni izaugtu par īstiem un dedzīgiem latviešiem, ir jautājums, vai patreizējā situācijā, raugoties no tīri cilvēcīgā viedokļa, tas ir pareizākais, ko varam viņiem novēlēt. Katra tēva un mātes vēlēšanās ir redzēt savus bērnus izaugam par laimīgiem un pilnvērtīgiem cilvēkiem. Šobrīd šī vēlēšanās iekļauj sevī arī apņemšanos bērnus atbrīvot no “dīpīša” kompleksiem, mazvērtības sajūtas un citām piedevām. Tādēļ latvisko

audzināšanu būtu jāiekārto tā, lai “vilks būtu paēdis un kaza dzīva” – resp. tā radītu bērņā dabīgu sajūtu par piederību pie latviešu tautas, bet tai pašā laikā nekavētu viņa augšanu par pilnvērtīgu jaunās sabiedrības locekli. Vecāku izpratnē bērnu laimīga nākotne vienmēr ir bijis un būs primārais.

Ad. Sprūdžs

Darbs, emigrācija, eksāmeni un vēlēšanas Par ko runā tautieši Beļģijā

Beļģija šais nedēļās kļuvusi raiba un trokšņaina: karaļa jautājums sacēlis kājās visu tautu un puses laiž darbā visus iespējamus propagandas līdzekļus. Ar “oui” un “non” zīmēm nolīmēti visi reklāmu stabi, sētas, pat logi un durvju atslēgu caurumi, vai ik dienas pa ielām braukā skaļruņi aicinot uz masu sapulcēm, kamēr gaisā dūc lidmašīnas un “balsis no augšas” vēsta atkal citu patiesību. Jā, tās tiešām pārspēj motora rūkoņu un zemes bērniem labi sadzirdamas.

Jautājums par karaļa atgriešanos, kaut gan par to nobalsoja 57% vēlētāju, tomēr vēl nav galīgi izšķirts un lielā stīvēšanās turpinās. Beļģijas latvieši ar interesi vēro šo spēkošanos un ar pazinēja aci saredz apslēpto, bet visai efektīgo komunistu propogandu beļģu strādniekos. Latviešu prātus tomēr vairāk aizņem jautājumi, kas skar tiešo bēgļa ikdienu un nākotnes plānus.

Kaut būtu spārni...

Mūsu “melnie vīri” vēl joprojām kalpo pazemei. Gan Briselē izciemojās IRO ģenerāldirektors Kingslejs, bet arī tas viņu stāvoklī nav grozījies ne nieka – tāpat vien jārok dārgās beļģu ogles. Var jau gan pāriet laukstrādnieka vai mājkalpotāja darbā bez sevišķām grūtībām, taču šajās nozarēs atalgojums niecīgs un vīri labāk pacieš sūro pazemes darbu, nekā riskē ar plānu maizes rīku bērniem un tukšu kabatu sev. Vērojot tautiešu straujo izceļošanu no Vācijas, mūsu “melnajiem” dažū labu reizi kremt sirds, bet vai viņi savu 1947.g. rīcību 100%-īgi nožēlo – ir atkal cits jautājums. Nesekmīgi cīnoties par emigrācijas iespējām no Beļģijas, dažs labs tomēr nopūtu brīdī ir apskaudis putnus, jo tos tiesībās neierobežo zaudēts statuss.

Piemēri rada sekotājus. Vikingu zemes okeāna pārbraucējiem sekotāji solas rasties arī Beļģijas tautiešos, jo grupa ogļraču pamazām gatavojas kļūt par jūrnieku “kooperatīvu” un iekaņot kādu aizjūras zemi. Var jau gadīties, ka pasaules avīzēs par to atkal kādreiz raksta.

Uz galvaspilsētu.

Atstājot brašos puišus viņu pelēkajā ikdienā, apciemосim spožo Briseli, kur mājvietu raduši ap 50 latviešu, pārsvarā intelligence. Darbs atradies beļģu iestādēs, fabrikās, mājsaimniecībā un nedaudz tautiešu nodarbināti arī P.Mantnieka kartogrāfijas uzņēmumā.

Latviešiem jau raksturīga kļuvusi tendence pulcēties emigrācijas valsts galvaspilsētā un tieši tur sākt veidot savu sabiedrisko dzīvi. Tā arī Briselē izaugušas un pastāv latviešu kultūras un palīdzības organizācijas – Latviešu biedrība un Latvijas Sarkanais Krusts.

Pirms dažām dienām Latviešu biedrība iepriecināja tautiešus ar lieliski noorganizētu latviešu akadēmiskās saimes vakarēšanu, kurā piedalījās viesi no visas Beļģijas, to vidū arī sūtnis Grosvalds ar kundzi un konsuls Rācenis. Sarīkojums pierādīja, ka Latviešu biedrība ir uzticīga tās priekšteču senajām tradīcijām.

Latvijas Sarkanais Krusts Beļģijā pastāv nu jau 4 gadus un pierādījis par ļoti nozīmīgu palīdzības organizāciju, par ko liecina lielais līdzekļu apgrozījums 4 gados – 800.000 franku. Sekmīgais darbs tomēr nav bijis pasargāts no vadības un vienpusības kļūdām, kas devis iemeslu asām nesaskaņām pēdējā laikā.

Pie studentiem.

Pusstundas skrējiens ar dzelzs kumeļu un nonākam Luvenā, kur vairāk kā 7000 studentu no 25 tautībām ik dienas pieraksta tūkstošiem lokšņu papīra.

Luvenas katoļu universitāte, ko 1425.g. uz pāvesta Martina V. bullas pamata nodibināja Brabantas hercogs Žans IV., mūsu dienās kļuvusi par vienu no ievērojamākiem zinātņu centriem Rietumeiropā. Universitātes profesori ir pasaules slaveni speciālisti, kuŗu vārdi ik dienas lasāmi Beļģijas un ārzemju presē. Ir, piemēram, visai dīvaina

sajūta klausīties profesoru, kas “privātajā dzīvē” ir Beļģijas ministru prezidents.

Univertsitātes pilsētā jūtams pavasaris. Ne jau tādēļ, ka studenti staigā kailām galvām – to viņi dara cauru ziemu – bet gan tāpēc, ka studenta budžetā radies ievērojams atvieglojums – nav vairs jāpērk dārgās Beļģijas ogles.

Pavasaris studentu dzīvē neglābjami iezvana eksāmenu tuvošanos. Pretēji Latvijā ierastai kārtībai, šeit visa kursa eksāmeni jānoliek pāris nedēļu laikā vienā sesijā, pie kam izkrišana tikai vienā no tiem rezultējas nepielūdzamajā realitātē, ka rudens sesijā jāatkārto visi eksāmeni.

Latviešu katoļu studentu saime, par kuņas garīgo un materiālo labklājību nenogurstoši rūpējas bīskaps B.Sloskans, līdz ar pārējiem studentiem paslēpusies grāmatu un piezīmju kaudzēs. Daži latvieši gatavojas gala pārbaudījumiem, bet šai mācību gadā iebraukušie bažīgi skaita nedēļas līdz liktenīgajiem datumiem un pamazām sāk atvadīties no vasaras brīvlaika priekiem...

Uz pareizā ceļa.

Beļģijas latviešu sabiedriskajā dzīvē palaikam gājis visai trokšņaini un grūti nācies panākt harmoniju. Kā sērkokciņš var izsaukt milzu ugunsgrēku, tā arī dažu latviešu nesavaldība un tīri personīgas antipatijas var izjaukt labi domātus un sāktus darbus. Patiesības labad gan jāpiezīmē, ka viss Beļģijas tautiešu vairums stāvējis ārpus strīdiem, par to kaitīgumu kopējai lietai pukodamies. Šais pāris gadus ir pierādījusies centrālās latviešu pārstāvniecības nepieciešamība Beļģijā, ko sajūt visi. Ukrainiem un poļiem šādas pārstāvniecības ir un tām savs vārds ir sakāms arī pie beļģu iestāžu konferenču galda. Bez šaubām, arī latviešu līdzdalība tur un līdzīgās reizēs būtu vairāk kā nepieciešama. Ko var veikt savas lietas popularizēšanas labā,

uzskatāmi rāda vienoto ukraiņu enerģiskā rīcība – lai tikai pasekojam laikrakstiem. To tik pat labi varētu veikt centrālā latviešu pārstāvniecība, jo beļģu sabiedrība ir ļoti atsaucīga un labi izprot bēgļu likteni. Arī Beļģijas latvieši grib un var dot savu artavu un spēkus kopējam latviešu uzdevumam visas pasaules mērogā un tiem jābūt pārstāvētiem veidojamā pasaules latviešu centrālajā organizācijā.

Apsverot vēlētas centrālās pārstāvniecības nepieciešamību un vērojot tautiešu rosību citās zemēs, Beļģijas latviešu organizāciju padome, saziņā ar konsulu H.Rāceni, baznīcas un ogļraču pārstāvjiem, sākusi veikt nacionālās komitejas vēlēšanu priekšdarbus. Notikušas jau vairākas vēlēšanu komisijas sēdes, kurās pieņemti vēlēšanu noteikumi un sākti vēlēšanu materiālu gatavošana. Paredzams, ka vēlēšanas varēs notikt maija beigās.

Ir arī cilvēki, kas vīpsnā par labi sākto darbu. Kritika ir laba un vajadzīga lieta, ja tā ir objektīva, bet gudri smīnēt un teikt – “tur jau nekas neiznāks, jo es neesmu klāt!” – nav ne labi, ne vajadzīgi.

Beļģijas latvieši ir iekustējušies pareizā virzienā – demokrātiskās vēlēšanās no sava vidus izraudzīt uzticības cienīgus un darba spējīgus vadītājus, aiz kuriem stāvēs tautiešu lielais vairums. Tad reiz arī Beļģijas latviešu “Gordija mezgls” būs pārcirsts un apsūkuma vietā varēs nākt ražīgs, mērķtiecīgs darbs.

Ad. Mārzems

Stimsons doktrina un Baltijas valstis

Piezīmes par kādas starptautisko tiesību doktrīnas ietekmi uz Baltijas valstu legālo statusu pēc 1940.gada

“Dodiet man pusi no Eizenhauera valdīšanas laika!” optimistiski sauca kāds pazīstams latviešu politiķis LAK EC sanāksmē 1952.g. decembrī, oponēdams EC ārlietu referentam, kas, nobeidzot pārskatu par starptautisko politisko stāvokli, nedeva cerības uz drīzu pasaules konflikta un līdz ar to arī mūsu trimdas atrisinājumu.

Sparīgās republikāņu partijas runas vīru – it īpaši ģen. Eizenhauera – vēlēšanu kampaņas deklarācijas, prasot komūnisma apspiesto tautu atbrīvošanu līdzšinējās “containment policy” vietā (ja tās saprata “a la lettre”), tiešām varēja dot pamatu zināmām cerībām, ka Eizenhauers ievadīs jaunu, iedarbīgu politiku cīņā pret pasaules komūnismu, kas eventāli varētu novest pie tā galīgās satriekšanas.

Puse no Eizenhauera valdīšanas laika ir pagājusi, un mēs varam mēģināt pārbaudīt, vai minētā latviešu politiķa – un nevien viņa! – cerības ir piepildījušās.

Atcerēsimies, ka jau vēlēšanu kampaņas laikā republikāņu kandidātam simpatizējošais *New York Times* savā 1952.gada 3.septembra numurā, pieskardamies republikāņu un demokrātu disputam par apspiesto tautu atbrīvošanas politiku, rakstīja šādas zīmīgas rindas:

... “Tas, ko šai gadījumā uzsver ģen. Eizenhauers un kam piekrīt arī Mr. Trumens, būtībā ir Stimsons neatzīšanas doktrīnas derīguma afirmācija. Mēs konstatējam, ka netaisnība un tirannija ir valdījusi tur, kur tai nevajadzētu būt; mēs neierosinām lietot varu, lai mēģinātu labot radušos situāciju, jo tas radītu vēl lielākas traģēdijas, bet mēs uz noteiktāko atsakāmies atzīt tirannijas akta legalitāti; mēs ik brīdi morāliski norobežojamies no illegālā ceļā panāktiem rezultātiem un apņemamies iepretim tirannijas akta upuriem uzturēt dzīvu viņu brīvības un atpestīšanas cerību. Tas ir tik daudz, cik mēs varam darīt,

kad pasaules miers ir uz spēles, bet ir skaidrs, ka mēs nevaram darīt mazāk.”

Tātad, pēc *New York Times* ievadnieka domām, ne republikāņi, ne demokrati 1952.g. nedomāja panākt komūnisma apspiesto tautu atbrīvošanu ar varas līdzekļu palīdzību. Abu ASV partiju kopējā bāze šai svarīgajā ārpolitikas jautājumā bija, ir un paliek Stimsona doktrīnas principu pielietošana situācijām, kas radušās vardarbības vai starptautisko līgumu pārkāpšanas ceļā. Šīs doktrīnas esence visai skaidri un reljefi izteikta augstāk minētajos NYT ievadnieka vārdos.

Paturot vērā faktu, ka Baltijas legālā statusa kontinuitāte starptautiskajā forumā galvenokārt balstās uz Stimsona doktrīnas pamatprincipiem un to ievērošanu no lielvalstu puses, ir nepieciešami kaut īsumā iepazīties ar šīs doktrīnas juridiskajiem pamatiem un tās pielietošanu diplomātiskajā praksē.

Stimsona “neatzīšanas doktrīnas” pamatā – tā radās 1932.g. sakarā ar japāņu invāziju Mandžūrijā – ir viens no civilizēto nāciju atzītiem tiesību principiem – “ex injuria ius non oritur”, kas nozīmē, ka illegāls akts normāli nevar dot likuma pārkāpējam nekādas likumīgas tiesības uz šī akta rezultātiem. ASV ārlietu ministrs Stimsons šo vispārējo tiesību principu pārnesa uz starptautiskajām attieksmēm, kas radīja jaunu virzienu starptautisko tiesību attīstībā. Jaunā doktrīna pastāvēja uz to, ka vispāratzīto starptautisko likumu (peremptory rules of International Law), līgumu vai konvenciju laušana nedod vainīgajai valstij nekādas legālas tiesības uz nelikumīgās rīcības augļiem. Tā, piemēram, japāņu invāzija un sekojošā vasaļvalsts nodibināšana Mandžūrijā, kas nozīmēja Tautu savienības statūtu, Parīzes pakta uc. starptautisko līgumu pārkāpšanu, jaunās doktrīnas ietekmē tika uzskatīta par vienkāršu vardarbības aktu, kas Japānai nevarēja dot nekādas likumīgas tiesības okupētajā teritorijā.

Diemžēl, starptautiskie likumi un tiesības ir vāji aizsargātas, jo tām nav ne kopēja likumdevēja, nedz iedarbīgu sankciju. Valstīs starptautiskās attieksmēs darbojas reizē kā tiesību subjekti, tā arī kā likumdevēji, tādēļ šeit dažreiz ir grūti asi nošķirt likumīgo no nelikumīgā. No teiktā izriet, ka principa “ex injuria ius non oritur” absolūta pielietošana starptautiskajās attieksmēs ir ļoti grūta un tādēļ tas tiek mīkstināts ar otru tiesību maksimu – “ex factis ius oritur”, kas nozīmē, ka zināmos apstākļos nelikumīgas rīcības rezultāti var iegūt tiesisku spēku. Tiesību attīstību noteic sociālā realitāte, kas pastāvīgi mainās un nereti nonāk pretrunā ar pastāvošo tiesību sistēmu. Jo sevišķi tas tā notiek starptautiskajās attieksmēs, kur kariem un revolūcijām, par nožēlošanu, vēl joprojām piekrīt nozīmīga loma tiesību veidošanā. Tādēļ principam “ex injuria ius non oritur” zināmos apstākļos ir jāpadodas un jāpieļauj, ka no nelegāliem faktiem rodas tiesības. Tas nenozīmē, ka ikkatrs sekmīgs starptautisko tiesību pārkāpums iegūst likumīgu spēku. Valstu un jurisprudences uzdevums ir saskaņot šo divu principu iedarbību un dot atzīšanu tikai tādām nelikumīgām situācijām, kas neatsaucāmi nostabilizējušās un tikai tad, kad to prasa vispārējās drošības, kārtības un miera uzturēšanas apsvērumi.

Neatzīšanas doktrīna diplomātiskajā praksē var realizēties divejādi: vai nu kā kādas valsts unilaterāla neatzīšanas politikas deklarācija, kas šai valstij uzliek morālisku pienākumu starptautiskajās attieksmēs ievērot Stimsona doktrīnas principus, vai arī kā tiesiski saistošs pienākums valstīm, kas parakstījušas attiecīgu klauzulu kādā starptautiskā līgumā. Kā piemēru pirmajai formulai var minēt ASV valdības deklarāciju 1932.g. Mandžūrijas konflikta sakarībā, kas bija morāliski saistoša tikai ASV vien. Turpretī tādi līgumi kā 1933.g.10.oktobrī Riodežaneiro parakstītais ts. Saavedra Lamas pretkara līgums, kam pievienojās daudz Amerikas un Eiropas valstu un kas ietvēra sevī speciālu neatzīšanas klauzulu, vērstu pret nelikumīgiem teritoriāliem ieguvumiem, radīja tiesiski saistošu neatzīšanas pienākumu visiem līguma parakstītājiem. Šodien var teikt, ka šī otrā koncepcija ar vairākiem starptautiskiem līgumiem ir

nostiprinājusies Amerikas kontinentā, kamēr Eiropas valstis ir palikušas pie zināmā mērā “privātas” neatzīšanas doktrīnas izpratnes un pielietošanas. Gan Mandžūrijas konflikta gadījumā Tautu savienība 1932.g. 11.martā pieņēma rezolūciju, kas balstījās uz Stimsona neatzīšanas doktrīnas principiem, taču atsevišķo valstu diplomātiskā prakse drīz vien liecināja, ka tās meklē apkārtceļus, kā izvairīties no striktas šīs rezolūcijas principu pielietošanas. Jo spilgti tas pierādījās Abesīnijas gadījumā, kad Tautu savienības padomē, kuŗas prezidents toreiz bija mūsu ārlietu ministrs V.Munters, savā 1938.g.9.maija sēdē atzina, Muntera vārdiem runājot, ka Itālijas suverenitātes Abesīnijā atzīšana “ ir katra individuāla Tautas savienības locekļa darīšana, vadoties pēc viņa paša situācijas un saistībām.” Bija aprakta nevien 1932.g.11.marta rezolūcija, bet vēl vairāk – pati Tautu savienības padome, un viņas prezidents atklāti pateica, ka noteicējs ir nevis Tautu savienības statūti (Art. 10 garantēja Tautu savienības locekļu suverenitāti un teritoriālo neaizskaramību), bet gan atsevišķo valstu savtīgās intereses. Līdzīgā kārtā Eiropas valstis rīkojās arī Austrijas un Čehoslovākijas gadījumos. Vienīgi ASV visumā palika uzticīgas deklarētajai neatzīšanas politikai, un pateicoties tam, Stimsona doktrīna, kaut zaudējusi daļu no sava sākotnēji domātā tīri juridiskā rakstura un pa daļai nokļuvusi politikas kalpībā, arī šodien ietekmē starptautisko tiesību veidošanos.

Kas ir Stimsona doktrīna !

Šī raksta apmēri diemžēl nepieļauj tuvāk iztirzāt Stimsona doktrīnas legālās konsekvences un viņas pašreizējo lomu starptautisko tiesību attīstībā, bet, lai varētu parādīt šīs doktrīnas nozīmi Baltijas valstu gadījumā, ir nepieciešams dažos vārdos minēt doktrīnas ietekmes svarīgākos aspektus kā valstu diplomātiskajās attieksmēs, tā arī neatzinējas valsts tiesu un administratīvajā praksē.

Neatzīšanas doktrīna uzliek par pienākumu valstij, kas to pieņēmusi kā morālu vai tiesisku saistību, uzturēt diplomātiskās attieksmes ar cietušo valsti (jeb – ja cietušā valsts pilnīgi okupēta – ar

trimdā eksistējošiem likumīgajiem valsts varas orgāniem) un neatzīt nelikumīgā okupanta pretenzijas uz šīs valsts diplomātisko interešu pārstāvēšanu starptautiskajā forumā. Visi noslēgtie līgumi neatzinējas un cietušās valsts starpā joprojām patur savu likumīgo spēku.

Tā kā neatzīšanas politika ir oficiāla valdības nostāja kādā specifiskā jautājumā, tad neatzinējas valsts tiesu un administratīvās iestādes ir spiestas ar to rēķināties un pieņemt ar šo nostāju saskanīgus lēmumus. Šai plāksnē svarīgākie jautājumi parasti skar īpašuma tiesības (piem., nacionalizācijas aktu neatzīšana), cietušās valsts pilsoņu statusu, diplomātisko aizsardzību un viņu tiesības neatzinējas valsts teritorijā, kas tiek izšķirti nevis balstoties uz nelikumīgā okupanta izdotajiem likumiem un rīkojumiem, bet gan vadoties pēc pirms okupācijas spēkā esošās tiesību sistēmas.

Kā iepriekš redzējām, tiesību attīstībai ir jārespektē sociālā realitāte, resp., var pienākt brīdis, kad principu “ex injuria ius non oritur” aizstāj maksima “ex factis ius oritur”, kas izraisa neatzīšanas politikas izbeigšanu. Starptautisko tiesību autori min trīs parastos neatzīšanas politikas izbeigšanas aktus: noilgumu; cietušās valsts piekrišanu; vispārējo atzīšanu, ko nelikumīgajam aktam dos nospiedošs valstu vairākums.

Noilguma priekšnoteikumi – netraucēta teritorijas pārvaldīšana un kontrole uz ilgu laiku (“undisturbed possession for a considerably long time” –R.Langer) – starptautiskajās attieksmēs ir grūti realizējami, jo cietušās valsts reprezentanti ar zaudējumu parasti nesamierinās, bet nemitīgi protestē pret okupanta uzurpāciju.

Cietušās valsts piekrišana var izraisīt neatzīšanas politikas beigas tikai tajā gadījumā, ja nav pārkāpti starptautisko tiesību principi (general principles of international law), vai multilaterāli līgumi, bet gan tikai bilaterāla līguma saistības (contractual obligations).

Vispārējo atzīšanu nelikumīgajam aktam, kas ir uzskatāms par parastāko un pareizāko neatzīšanas politikas izbeigšanas veidu, dod nospiedošs valstu vairākums kādā starptautiskā konferencē. Šādas konferences (piem., Versaļas miera konference 1919.g.) uzdevums ir pieskaņot starptautisko tiesību sistēmu jaunradušamies situācijai un piešķirt tai likumīgu spēku. Ja pasaules miera intereses un vispārējais labums to prasa, šādā vispārējā stāvokļa nokārtojuma gadījumā valstis var atteikties no savas neatzīšanas politikas un piešķirt līdzšinējās tiesību sistēmas izpratnē nelegālam aktam likumīgas tiesības jaunajā starptautiskajā kārtībā. Nebūs lieki piebilst, ka politiskiem apsvērumiem un lielvalstu nostājai šādā reizē ir noteicošā ietekme.

Nobeidzot šo ļoti konspektīvo Stimsona doktrīnas apskatu un pārejot pie iztirzājuma par tās ietekmi uz Baltijas valstu legālo statusu pēc 1940.g., vēl jāatzīmē, ka valstis, kuŗas saista tikai morāls pienākums ievērot doktrīnas principus starptautiskajās attieksmēs, var no tā atteikties, ja imperatīvas valsts intereses to prasa. Taču tādā gadījumā šī valsts ir spiesta šo atteikšanos skaidri un nepārprotami deklarēt, kas ierobežo ts. netiešās atzīšanas (implied recognition) iedarbību diplomātiskajā praksē. Kā vēlāk redzēsīm, šim punktam ir visai svarīga nozīme Baltijas valstu gadījumā.

Šīs doktrīnas ietekme uz ASV politiku pēc 1940.g.

Baltijas valstu okupācija un tai sekojošā šo valstu inkorporācija Pad. Savienībā, kā to neapgāžami pierādījuši baltiešu un rietumvalstu juristi, bija rupja pastāvošo līgumu un starptautisko tiesību principu laušana. Līdz ar to vajadzīgie priekšnoteikumi Stimsona doktrīnas piemērošanai Baltijas valstu gadījumā bija doti.

Neievērojot to, ka ASV nebija saistītas iepretī Baltijas valstīm ar kādā starptautiskā līgumā deklarētu neatzīšanas pienākumu, ASV valdības 1940.g. 23.jūlija deklarācija attiecināja uz PSRS agresiju Baltijas valstīs ASV tradicionālās neatzīšanas politikas principus. Pēc

senatoru W.Bentona un H.H.Lēmaņa izteicieniem šīs deklarācijas tekstu esot uzmetis pats ASV prezidents Ruzvelts.

Pēc 1940.g. 23.jūlija deklarācijas publicēšanas ASV un Baltijas valstu juridiskās attieksmes veidojās saskaņā ar Stimsona neatzīšanas doktrīnas principiem, ar kuriem īsumā jau iepazināties. Šos principus ASV valdība arī politiski kritiskākajos momentos ir centusies ievērot, un uz tiem arī šodien balstās Lietuvas, Latvijas un Igaunijas legālās suverenitātes kontinuitāte.

Apstāsimies pie zīmīgākajām ASV neatzīšanas politikas izpausmēm Baltijas valstu gadījumā, kas skaidri parāda šīs politikas saskaņu ar Stimsona doktrīnas prasībām.

Vispirms – diplomātiskās attieksmes. Pēc Baltijas valstu inkorporācijas Pad. Savienībā jauno padomju republiku “valdības” uzdeva Lietuvas, Latvijas un Igaunijas diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvībām ārzemēs izbeigt darbību un dokumentus nodot PSRS sūtniecībām. ASV un Anglijā (arī citur) šīs prasības tika katēgoriski noraidītas, jo abu lielvalstu valdības turpināja atzīt pirms inkorporācijas akreditētos diplomātus kā vienīgi likumīgos Baltijas valstu interešu aizstāvjus. Tātad šeit redzam, ka minētā neatzīšanas doktrīnas pirmā legālā konsekvence realizējās pilnā mērā. Stāvoklis līdzīgs arī tagad – ar to starpību, ka Anglija, izejot no neatzīšanas doktrīnas un starptautisko tiesību savas īpašas interpretācijas, Baltijas valstu inkorporācijai ir devusi “de facto” atzīšanu, tomēr joprojām katēgoriski atsakoties atzīt arī “de jure”.

Līdzīgā kārtā arī līgumi, kas bija noslēgti ASV un Baltijas valstu starpā, ir paturējuši savu likumīgo spēku, un ASV Valsts departaments to vairākkārt apliecinājis pazīstamajos 4 neatzīšanas politikas dokumentos. Šie dokumenti (Latvijas gadījumā pirmie zināmie dokumenti izdoti jau 1942.g.14.martā) parasti tika izdoti sakarā ar kādu tiesas prāvu par Baltijas valstu pilsoņu īpašuma tiesībām, ko apstrīdēja PSRS autoritātes un deva ASV tiesu un

administratīvajām iestādēm nepārprotamus norādījumus par valdības nostāju šajā jautājumā. Šīs tiesu prāvas kā ASV, tā Anglijā, Īrijā, Kanādā uc. sevišķi izraisīja disputi par īpašuma tiesībām uz Baltijas valstu kuģiem, kas atradās šo valstu teritoriālajos ūdeņos, ostās vai citādā veidā bija padoti šo valstu jurisdikcijai. Saskaņā ar Stimsona doktrīnu, neatzinēju valstu tiesu iestādes atsacījās pielaist, ka nelegālā okupanta izdotajiem nacionalizācijas likumiem būtu kāds tiesisks spēks neatzinēju valstu teritorijā un izšķīra lietas par labu kuģu likumīgajiem īpašniekiem, tādejādi pasvītrot Stimsona doktrīnā pamatoto cietušās valsts pilsoņu īpašuma tiesību aizsardzību. Dažos gadījumos likumīgo īpašnieku interešu pārstāvēšanu (tiem neesot klāt) tiesās uzņēmās Baltijas valstu diplomātiskie pārstāvji, un šāda kapacitāte viņiem arī netika liegta. Tas nozīmē, ka arī diplomātiskā aizsardzība neatzinēju valstu teritorijā turpināja funkcionēt, kā to prasa doktrīnas legālās konsekvences. Un beidzot – last but not least – Baltijas valstu pilsoņi kā ASV, tā citur netika uzskatīti par PSRS pilsoņiem, nedz arī par bezpavalstniekiem, bet gan paturēja savu nacionālo pavalstniecību un priekšrocības, ko šī pavalstniecība, pamatojoties uz agrāk noslēgtiem līgumiem, varēja dot.

Nepieskaroties lielvalstu politikai iepretī Baltijas valstīm otrā pasaules karā, kas lasītājiem jau pazīstama, atzīmēsim vienīgi to, ka ASV arī kara beigu posmā neatkāpās no savas deklarētās neatzišanas politikas Baltijas valstu gadījumā. Tā, piem., pat pēc Jaltas konferences, kurā “pārdeva” Poliju, ASV Valsts departaments 1945.g.3.martā formāli deklarēja, ka joprojām atzīst Igauniju, Latviju un Lietuvu par neatkarīgām valstīm, un turpina uzturēt diplomātiskos sakarus ar šo valstu sūtņiem Vašingtonā.

Kritiskie momenti

Vācijas sakāvei sekoja trīs lielo konference Potsdamā, kas, pēc dažām zīmēm spriežot, varēja parakstīt nāves spriedumu arī Baltijas valstīm. Šo valstu jautājums, pēc konferences lēmumu

tekstiem spriežot, gan netika skarts tieši, bet bija saistīts ar Kaņālauču un tiem pieguļošās terriārijas nodošanu Pad. Savienībai. Sasaucaajā miera konferencē šo krievu prasību kā ASV prezidents, tā arī britu premjērs bija apsolījušies atbalstīt. Pēc dažu diplomātiskās vēstures autoru domām Potsdamas konferences lēmuma teksts Kaņālauču jautājumā norādot, ka ASV un Anglija bijušas gatavas piekāpties un atzīt Baltijas valstu iekļāušanu PSRS, jo citādi tekstā minētie robežu grozījumi par labu Pad. Savienībai neesot realizējami. Šāds viedoklis ir zināmā mērā pamatots, kaut gan var atrast arī pretargumentus, kas stipri mazina tā pārliecinātāja spēku. Šodien šim jautājumam ir vairs tikai akadēmiskas diskusijas nozīme, jo sekojošie notikumi pierādīja pretējo. Bez tam, ja abas valstis bija nolēmušas atteikties no savas neatzīšanas politikas, tad viņām, saskaņā ar doktrīnas prasībām, būtu vajadzējis par to publicēt kādu skaidru un nepārprotamu deklarāciju, kas netika darīts. Taisni otrādi – pāris mēnešu vēlāk Nirnbergas kaņā noziedznieku prāvas laikā, krievu mēģinājums panākt netiešu atzīšanu Baltijas valstu inkorporācijai, apsūdzības rakstā minot Lietuvu, Latviju un Igauniju kā PSRS sastāvdaļas, cieta neveiksmi, jo ne amerikāņu, ne angļu valdības pārstāvji šīs krievu pretenzijas neatzina.

Pirmajos pēckaņa gados rietumvalstu praktizētā “labās sadzīvošanas” politika ar PSRS kā Damokla zobens visu laiku apdraudēja Baltijas valstu legālo eksistenci. Gan parādījās viena otra neatzīšanas politikas deklarācija, tāpat Baltijas valstu diplomātiskās pārstāvības turpināja darbu, bet pati Baltijas valstu problēma vairs it kā neeksistēja. Iesniegumi, kas prasīja Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu, nonāca valstsvīru papīrkuŗvjos vai labākajā gadījumā – archīva tumšākajā kaktā. Vajadzēja tikai nākt kādai vispārējai miera konferencē, kuŗā krievi būtu mazliet piekāpušies savās prasībās, rādījuši savu “saprāšanās griŗu”, un rietumu demokrātijas, droši vien, atviegloti nopūzdamās, būtu devušas savu parakstu jaunajai pasaules kārtībai, kas legalizētu padomju agresiju arī Baltijas valstu gadījumā. Šāds viedoklis

vairāk vai mazāk būtu saskanējis arī ar Stimsona doktrīnas prasībām par neatzīšanas politikas izbeigšanu.

Vēstures rats tomēr pagriezās citā virzienā. Nesaskaņas ar Pad. Savienību pēckaŗa gados nevis samazinājās, bet arvien pieauga. Rietumvalstu diplomāti pamazām bija spiesti atzīt, ka kaŗa laikā veikli radītā leģenda par “good uncle Joe” un padomju “demokratiju” nebija nekas vairāk kā tukšas propogandas burbulis. Kaut gan Baltijas valstu jautājums palika noslēpts visai dziļi starptautiskās politikas archīvos, tiešās briesmas šo valstu legālā statusa uzturēšanai pakāpeniski attālinājās.

Laikā no 1945. līdz 1950.gadam ASV vairākos gadījumos atkārtoti manifestēja savu neatzīšanas politiku. Pieminēsim divus zīmīgākos. Valsts departamenta tieslietu padomnieks E.A.Gross 1948.g.12.martā izsūtīja apkārtrakstu visiem atsevišķo valstu gubernātoriem, atgādinot, ka ASV joprojām neatzīst Baltijas valstu inkorporāciju un norādot, ka tiesu iestādēm jārespektē ASV un Baltijas valstu starpā noslēgtie līgumi un jānoraida PSRS diplomātu pretenzijas pārstāvēt Baltijas valstu pilsoņu intereses. Šis apkārtraksts pilnā mērā saskanēja ar to, ko no neatzinējas valsts tiesu un administratīvajā praksē prasa Stimsona doktrīna.

Diplomātisko attieksmju laukā kritisks moments radās 1948.g.26.jūlijā sakarā ar Latvijas sūtņa ASV Dr. A.Bīlmaņa nāvi. Tai pašā dienā, informējot ASV ārlietu ministru Maršalu par sūtņa nāvi, sūtniecības sekretārs A.Dinbergs piezīmēja, ka uzņēmies *charge d'affaires ad interim* (pagaidu lietveža) pienākumus mirušā sūtņa vietā. Jautājums par Latvijas diplomātisko interešu turpmāko pārstāvēšanu ASV palika atklāts septiņpadsmit dienas, līdz 1948.g.12.augustā ASV ārlietu ministrs Maršals ar rakstu paziņoja, ka Valsts departaments dod Dinbergam provizorisku atzīšanu *charge d'affaires ad interim* kapacitātē. Galīgo nokārtojumu panāca Latvijas pēdējās neatkarīgās valdības ārkārtējo pilnvaru nesējs sūtnis K.Zariņš, 1949.g.20.aprīlī ieceļot

sūtni J.Feldmanu par Latvijas sūtniecības Vašingtonā vadītāju. Atzīstot sūtņa K.Zariņa pilvaras, ASV Valsts departaments rīkojās saskaņā ar Stimsona doktrīnas principiem, kas prasa diplomātisko sakaru uzturēšanu ar cietušo valsti tik ilgi, kamēr vēl brīvi eksistē šīs valsts varas orgāni vai to fragmenti.

Stāvokļa maiņas līdzšinējā kulminācija

Komunistu agresija Korejā un tai sekojošais karš starptautiskās politikas attīstību ievirzīja Baltijas valstīm labvēlīgā gultnē. Ja pirmajos gados pēc otrā pasaules kara kāds amerikāņu senātors vai deputāts publiski iedrošinājās pieprasīt taisnību un brīvību arī Baltijas valstīm, tad netrūka balsu, kas to norāja kā neatbildīgu kara kūdītāju. Pēc 1950.g. vasaras šo eminento drošinieku skaits sāka nemitīgi augt, un šodien ASV kongresa debašu oficiālajā izdevumā atrast Baltijas valstīm veltītas runas un rezolūcijas vairs nav nekāda sensācija. Aktīvāka ASV politika Baltijas valstu jautājumā sākās ar *Amerikas Balss* raidījumiem lietuviešu, latviešu un igauņu valodās un baltiešu konsultatīvo kopu nodibināšanu pie Brīvās Eiropas komitejas 1951.gadā, un savu kulminācijas punktu sasniedza ar Kerstena komitejas darbā stāšanos. Šobrīd var teikt, ka Baltijas valstu problēma ir atkal atguvusi kaut mazu daļu no tās politiskās aktualitātes un nozīmības, kāda tai bija, piemēram, 1942.g. – angļu-krievu sarunu laikā. Pēc ilgas klusēšanas Baltijas valstis ir pieminētas Apvienoto Nāciju organos, pasaules lielo konferencēs Bermudā, Berlīnē, Ženēvā. Diskriminējošais klusuma ledus beidzot ir lauzts. Starplaikā Stimsona neatzīšanas doktrīna savu uzdevumu – uzturēt dzīvas cietušās valsts tiesības un nepieļaut nelikumīgas rīcības rezultātu legalizēšanos – Baltijas valstu gadījumā ir pilnā mērā veikusi. Starptautisko tiesību izpratnē Igaunija, Latvija un Lietuva vēl joprojām eksistē kā suverēnas valstis, un šo valstu legālo statusu nav ietekmējusi viņu teritorijas nelikumīgā okupācija no svešu varu puses, kas ilgst jau 14 gadus.

Baltijas valstu legālā statusa nākotnes perspektīvas

Redzējām, kā Stimsona doktrīnas principi Baltijas valstu gadījumā pielietoti ASV diplomātiskajā un tiesu praksē. Ir vēl jāatzīmē fakts, ka Stimsona doktrīnas piemērošana Baltijas valstu gadījumos izceļas ar to, ka līdzšinējā doktrīnas pastāvēšanas vēsturē tā ir viena no raksturīgākajām un datējas jau no 1940.gada. Tik ilga, konstanta doktrīnas neatzīšanas principu ievērošana diplomātiskajās attieksmēs vēl līdz šim nav konstatēta, un Baltijas valstu gadījums nozīmē “rekordu”. Šai sakarā ir svarīgi piebilst, ka starptautisko tiesību autori, kas aizstāv Stimsona doktrīnas lietderību (ir arī tādi, kas to noliedz), uzsver, ka ilgāka neatzīšanas politikas praktizēšana paceļ tās vērtību un nozīmi kā morāliskajā, tā tiesiskajā plāksnē.

Būtu interesanti izsekot arī pārējo valstu nostājai Baltijas valstu jautājumā, bet šī raksta ietvaros tas, diemžēl, nav iespējams. Atzīmēsim tikai to, ka Baltijas valstu suverenitātes legālo eksistenci bez ASV šodien vēl joprojām de facto un de jure atzīst Vatikāns, Spānija, Brazīlija un citas latīņu Amerikas valstis (autors būtu pateicīgs par precīzu norādījumu tieši kādas). Anglijas nostāja jau pazīstama. Francija, pēc kāda mūsu diplomāta izteicieniem, turpinot atzīt de facto un de jure, taču Baltijas valstu sūtniecības tur nedarbojas tādā veidā kā, piem., ASV vai Anglijā. Rietumvācija turpina atzīt Baltijas valstu legālo statusu, un pēc savas suverenitātes atgūšanas Vācijas federālā republika droši vien Baltijas valstu jautājumā ieņems tādu pat viedokli kā ASV. Visu šo valstu nostāja vairāk vai mazāk sakņojas Stimsona neatzīšanas doktrīnas principos. Visnoteiktāko stāvokli ieņēmusi ASV, kas šos principus visai strikti realizējusi kā iekšpolitikā, tā ārpolitikā.

Vai ASV mainīs savu nostāju?

Ņemot vērā ASV vadošo lomu brīvo valstu politikas veidošanā, mēģināsim atbildēt uz jautājumu, vai ASV nostāja Baltijas valstu gadījumā nevarētu mainīties.

Vispirms, manuprāt, ir jāizslēdz varbūtība, ka ASV pēkšņi nolemtu atteikties no savas deklarētās un 14 gadus ievērotās neatzišanas politikas iepretī Baltijas valstīm, jo šāda ASV politikas maiņa pašreizējā starptautiskajā situācijā nav iedomājama. Līdz ar to viens no Stimsona doktrīnas paredzētajiem neatzišanas politikas izbeigšanas veidiem ir eliminēts. Paliek trīs klasiskie: noilgums, cietušās valsts piekrišana un vispārēja atzīšana.

Noilgums Baltijas valstu gadījumā pēc Stimsona doktrīnas izpratnes nevar rasties, jo kamēr vien brīvajā pasaulē būs baltiešu diplomātiskās pārstāvības, politiskās partijas un trimdas organizācijas, tikmēr noteikums par “undisturbed possession for a considerably long time” nevar piepildīties.

Otrais atkrīt pats no sevis, jo padomju agresija Baltijas valstīs nebija vis kāda bilaterāla līguma saistību pārkāpšana (kāda gadījumā cietušās valsts piekrišana nelikumību var legalizēt), bet gan brutāla starptautisko līgumu un elementāro starptautisko tiesību principu laušana, kas vairs nevar tikt legalizēta ar cietušās valsts piekrišanu vien, bet prasa pārējo valstu iejaukšanos.

Atliek trešā iespējamība – vispārēja atzīšana, ko dotu nospiedošs valstu vairākums kādā starptautiskā miera konferencē. Kā jau minējām, šī iespējamība pirmajos pēckaŗa gados ļoti reāli apdraudēja Baltijas valstu legālo eksistenci, jo rietumvalstu diplomāti tad vēl centās panākt “demokratisku” Pad. Savienības līdzdarbošanos jaunās pasaules kārtības izveidošanā. Šobrīd, vērojot attieksmes abu naidīgo bloku starpā, šķiet, šāda miera konference, kurā izlīdzinātu visas kardinālās nesaskaņas un “nokārtotu” arī Baltijas valstu jautājumu, pašreizējā situācijā negūtu panākumus. Līdz ar to varam teikt, ka – ja vērtējam Baltijas

valstu stāvokli, izejot no Stimsona doktrīnas viedokļa, - Baltijas valstu legālam statusam tuvākajā nākotnē nedraud briesmas.

Ir tomēr nenoliedzams fakts, ka Stimsona doktrīna, kaut sākotnēji domāta kā tīri juridiska starptautisko tiesību doktrīna, laika tecējumā nav varējusi izbēgt no starptautiskās politikas tendenču ietekmes, kas vājinājuši tās juridiskās ietekmes nozīmi starptautisko tiesību attīstībā. Šī iemesla dēļ doktrīna ir asu kritiku objekts, kas liecina par nesaskaņām doktrīnas interpretācijā un lietderības atzīšanā. Pašreizējā situācijā stāvokli vēl vairāk sarežģī atšķirīgā starptautisko tiesību izpratne un interpretācija rietumu un austrumu blokā. Spriežot reāli, ir tādēļ jāsaprot, ka Baltijas valstu likteņa izkārtošana nākotnē balstīsies mazāk uz starptautisko tiesību ekspertu atzinumiem, bet gan galvenokārt uz politiskā stāvokļa un lielvalstu interešu diktētajiem apsvērumiem.

Šai sakarībā ir jāatgriežas pie cerībām, kas saistījās ar ģenerāļa Eizenhauera stāšanos ASV prezidenta amatā. Pirmajā brīdī šķita, ka ASV ārpolitikā tiešām sākusies jauna, dinamiskāka ēra. Lai pieminam tikai Eizenhauera kongresam nosūtīto rezolūcijas projektu par Jaltas uc. slepeno līgumu atsaukšanu, viņa pirmās ārpolitiskās runas, ārlietu ministra Dallesa deklarācijas uc. Pēc šīs pirmās “ofensīvas” ASV ārpolitika atkal atgriezās ierastajā gultnē. Eizenhauera iesūtīto rezolūcijas projektu kongress bailēs no krievu represijām “aizmirsā” un apraka savos arhīvos, Kerstena komisijas ieteikumus noklausījās un “pieņēma zināšanai” utml. Šodien Eiropas valstu preses politiskie komentāri ir vienis prāts par to, ka republikāņu ārpolitika būtībā neatšķiras no demokrātu ārpolitikas pamatlīnijām. Starpība varbūt vienīgi tā, ka Valsts departamenta viedokļa paudēji tagad lieto svarīgāku un varbūt mazāk “diplomātisku” valodu sarunās ar krieviem un, - kas mums ir pa prātam – biežāk piemin Baltijas valstis Pad. Savienībai ļoti nepatīkamā veidā.

Runāt par Baltijas valstu problēmas eventuālo atrisinājumu nākotnē – nozīmē nodarboties ar politisku zīlēšanu. Skaidrs ir vienīgi tas, ka Lietuvas, Latvijas un Igaunijas stāvokļa jautājums šobrīd vairs nav izolēta un nepazīta problēma, bet cieši saistīts ar visu pārējo politisko problēmu kompleksu, kas ir pamatā abu naidīgo bloku lielajām pretišķībām. Tādēļ arī izolēts Baltijas valstu problēmas atrisinājums nav iedomājams, bet iespējams tikai tad, kad atrisināsies tas Gordija mezgls, ap kuŗu jau kopš gadiem veltīgi cīnās pasaules gudrie pie konferenču galdiem un kokteiļa glāzes.

Ad. Mārzems

Latvija, 1955.gada 8.,15., 22. janvāra un 2. februāra numuros

Pasaules krustceļos

Liels pagrieziena punkts

Žeņēvas lielo konferencē dzimušā smaidu politika un rietumnieku dedzīgās ilgas pēc “lieciet jūs mūs mierā, tad arī mēs jūs neaiztiksim” pagājušā gada oktobrī piedzīvoja savu neizbēgamo fiasko. Amerikāņu ārlietu speciālists Džordžs Kenans vēl nevisai sen domāja, ka apspiesto Eiropas satelītvalstu stāvoklis “uz labu vai uz ļaunu” esot jāpieņem kā paliekošs. Ja Kenana tēze atrada visai dzirdīgas ausis rietumu politiķu aprindās, citādi bija ar pašām apspiestām tautām, kam savu likteni ik dienas jāizbauda nežēlīgi asā īstenībā. Dzirkstele pie dzirksteles un Polijas notikumiem attīstoties, pret Ungārijas debesīm spēji izšāvās vēl nepiedzīvotas varonības kurta brīvības uguns.

“Ungārijas revolūcija ir komūnisma beigu sākums”, Ņujorkas žurnālā *The New Leader* rakstīja Jugoslāvijas bij. viceprezidents un Tito cīņu biedrs Džilas un, lai Dievs dod, ka vēsture reiz teiktu to pašu. Tito ar sava bijušā drauga domām tomēr nebija vienis prātis un tādēļ Džilas mainīja dzīves vietu, pārejot uz cietumu.

Pasaules presē aumaļām plūda tintes asaras par Ungārijas traģēdiju un Padomju Savienības brutalitāti. Žeņēvas smaidu velniņš bija labi strādājis, jo pasaule izskatījās apvainoti pārsteigta un nekaunīgi piekrāpta ar šādu komunistu izrīkošanos. It kā komunistu metodes kādreiz būtu bijušas citādas.

Apvienotās Nācijas pieņēma vienu rezolūciju pēc otras un nozīmēja pat novērotājus, bet viss tas atsitās pret Padomju Savienības un kvislinga Kadara veto kā sausi zirņi pret sienu. Velti ungāru brīvības cīnītāju raidītāji sauca SOS brīvībai pasaulei, atbilde nāca tikai jaunas rezolūcijas veidā. “Slīkonim vēstījumi nepalīdz”, rezignēja kardināls Mindcēntijs. Pār samīto, bet neuzvarēto Ungāriju nolaidās asiņaina terora nakts. Rietumnieki ar

skubu ķērās pie ungāru bēgļu problēmas risināšanas un mierināja sevi ar deklarācijām, ka nekad nav aicinājuši satelītu valstis sacelties. Dzīve ritēja tālāk. Miers bija glābts. Bet brīvība, kas esot nedalāma?

Rūgtā vodka

Kremla vīriem oktobra revolūcijas svētkos un vēlāk vodka tik labi vairs negaršoja kā citus gadus. Rietumu diplomāti boikotēja boļševiku rīkotos rautus, rietumvalstu komunisti plēsa matus un partijas kartes, demonstranti visā pasaulē daudzija logus komunistu partiju mītnēm, bet paši sarkanās citadeles dižvīri nevarēja aizmirst Staļina “saulītē” uzaugušos pusaudžus, kas ar Molotova kokteiļiem apveltīja savu “draugu un skolotāju” tankus. Fakts, ka vienīgie ārzemnieki, kas ar ieročiem rokās palīdzēja ungāriem cīnīties par brīvību, bija kupls skaits sarkanarmijas dezertiešu, Kruščevam un co. nebija nekāds iedrošinājums bezrūpīgiem pasaules apceļojumiem nākotnē. Polijā vienīgi piecas minūtes pirms divpadsmitiem noslēgtais pamiers ar nacionālkomunistu Gomulku aizkavēja tūlītēju tautas sacelšanos. Saspīlējums, rūgšana un nemieri pārējos satelītos, Ukrainā, Baltijas valstīs un citur turēja mongoļu divīzijas trauksmes stāvoklī. Pat krievu studenti iedrošinājās parādīt simpātijas Ungārijai un pieprasīt politiskas brīvības. Nē, laiks vairs negāja vecās sliedēs. Lielās tirannijas aparātā kaut kas bija ielūzis. Vispasaules komūnismam beidzot bija norauta pēdējā maska, un tas bija iedzīts strupceļā. Kruščevam neatlika nekas cits kā deklarēt, ka “mēs visi esam Staļina mācekļi” un “kad jācīnās ar imperiālistiem, tad mēs visi esam staļinisti” un kopā ar Staļina rokaspuisi Maļenkovu doties uz Budapeštu nožņaut pēdējos ungāru brīvības centienus. Bet brīvībai, kā vēsture stāsta, ir sīksta dzīvība un to pilnīgi izdzēst nav izdevies nevienam varmākam.

Pēdējais lauvas rūciens

Stīvēšanās ap Ēģiptes diktatora Nasera nacionalizēto Suecas kanālu ilga trīs mēnešus un savu kulmināciju sasniedza brīdī, kad Anglija un Francija, agrāko gadsimtu slavas laikus atceroties, norūcināja savus lielgabalus pār Ēģiptes nekaunīgā un nepaklausīgā premjēra galvu. Krievu iefiltrēšanās Tuvo Austrumu naftas laukos pirmo reizi vēsturē pacēla lielu jautājuma zīmi virs abu impēriju svarīgās dzīvības āderes – Suecas kanāla. Kad runas pie konferenču galdiem nedeva gaidītos rezultātus un angļu-franču pacietības mērs bija pilns, aizmirsās pašu dedzīgi aizstāvētās Apv. Nāciju chartas principi, “nebija laika” apspriesties ar savu maizes un ieroču devēju – ASV, Ungārijas revolūcijas dienas šķita izdevīgs brīdis Nasera pārmācīšanai un – pasaule pieredzēja klasisku 19.gs. stiprās dūres politikas demonstrācijas mēģinājumu. “Anglija un Francija iedūra mums dunci mugurā”, Suecas akciju rūgti komentēja ungāru brīvības cīnītāji un, kas zin, ko par to kādreiz teiks vēsture. Fakts ir, ka Ungārijas revolūcijas brutālo apspiešanu krievi iesāka tikai pēc tam, kad varēja pilnā rīklē izkliegt pasaulei savu sašutumu par “imperiālistu agresiju” Ēģiptē.

Nacionālās pazemošanās kausu Anglijai un Francijai nācās izdzert līdz pašām mielēm, sākot ar ASV nostāju, Apv. Nācijām un beidzot ar Bulgaņina raķešu piedraudējumu. Suecas akciju tās iesāka suverēnu lielvalstu stilā, bet rūgtā realitāte pierādīja, ka starp Padomju Savienību un ASV citiem “lielajiem” šodien vairs nav vietas. Ko suverēnas lielvalstis bija iesākušas, nobeidza ASV satelīti. “Tā bija pēdējā LIELbritānijas akcija”, rakstīja Londonas satīriskais Punch. Nasers palika, bet Īdenam bija jāaiziet.

Gordija mezgls Tuvajos Austrumos

Naftas lauki Tuvajos Austrumos vienmēr atradušies impērijas iespaids sfērā, kuŗas robežās krievu cariem nekad nebija laimējies iespiesties. Īsi pēc otrā pasaules kaŗa, kā The Catholic World slejās raksta komunistu aizkulisēs kompetentais Dagless Haidis, arī sarkanā Kremļa vīri veltīgi izmēģinājušies gūt redzamākus

panākumus nabadzīgo un neizglītoto muhamedāņu vidū. Panākumi radušies tikai pirms dažiem gadiem un šodien aina jau ir mainījusies. Nacionālisma kustība, kas pēdējā dekādē ceļ kājās krāsainās koloniāлтаutas, par neatkarīgām muhamedāņu valstīm padarījusi astoņas bijušās kolonijas un to kopskaits tagad jau ir piecpadsmit. Dažās no tām pieaugusi komunistu iefiltrēšanās un iesaistīšanās, īpaši Sīrijā un Ēģiptē.

Angļu Palestīnas protektorātam izbeidzoties, 1948.g. ar rietumu lielvalstu gādību un uz arābu rēķina radās Izraēla. Tam sekoja žīdu-arābu karš, ko pārtrauca Apv. Nāciju iejaukšanās. Paliokošs atrisinājums tomēr netika atrasts un karastāvoklis abu naidīgo pušu starpā pastāv joprojām, jo ar Izraēlas eksistenci nevar samierināties no savām mājām izdzītie arābu bēgļi /Apv. Nācijas patreiz aprūpē nepilnu miljonu bēgļu, pie kam 94% no izdevumiem sedz ASV un Anglija/ un Izraēlas kaimiņvalstis. Nenokārtotās arābu-žīdu attiecības un viņu koeksistences jautājums tādēļ joprojām ir Tuvo Austrumu Gordija mezgla smaguma punktā.

Eiropas valstīm Tuvo Austrumu nafta ir tikpat nepieciešama kā arābiem eiropiešu nauda un tehniskā māka. Kādēļ gan lai abas puses nevarētu saprasties? Šķiet, ka agrāk vai vēlāk abpusēja atkarība uz to piespiedīs, ja vien krievi – izmantojot arābu fanātisko nacionālismu un pēc Suecas notikumiem kāpināto naidu pret angļiem un frančiem – nepagūs veikli iefiltrēties plašākā mērogā, aizpildot varas tukšumu, kas radies pēc britu dominācijas perioda izbeigšanās. Lai glābtu, kas vēl glābjams, ASV prezidents Eizenhauers nācis klajā ar savu doktrīnu Tuvajiem Austrumiem, prasot kongresam pilnvaras sūtīt ASV karaspēku uz Tuvajiem Austrumiem komunistu agresijas gadījumā un sniegt finansiālu ārpus kārtas palīdzību arābu valstīm dzīves līmeņa celšanai. Kad šīs rindas dodas uz spiestuvi, kongress vēl nav jautājumu izlēmis. Pazīmes tomēr rāda, ka prezidenta prasības visumā tiks pieņemtas. Vai Eizenhauera doktrīna spēs radīt priekšnoteikumus Tuvo Austrumu Gordija mezgla atraišanai, rādīs nākotne.

Dzimtenes Balss (Čikāga), 1957.gada janvāris

Baltijas valstis un Vācija diplomātiskās vēstures un starptautisko tiesību gaismā 1939-1955

Berlīnes, Vācijas apvienošanās un Vācijas galīgās robežas joprojām ir nenokārtoti jautājumi. To risināšana un iespējamās varbūtības stipri vien interesē arī Baltijas valstis, jo no Kēnigsbergas vairs nav tālu līdz Kauņai, Rīgai un Tallinai. Tādēļ ir noderīgi lielos vilcienos pasekot attiecībām starp Baltijas valstīm un Vāciju, apskatot tās nesenās diplomātiskās vēstures perspektīvē un starptautisko tiesību gaismā.

Šai apskatā informatīvā veidā pieskarsimies šādiem jautājumiem:

- īsumā atzīmēsim labi pazīstamo Hitlera-Staļina paktu, kas izraisīja 2.pasaules karu;
- raksturosim Hitlera Vācijas nostājas svarīgākos momentus iepretī Baltijas valstu aneksijai;
- pieminēsim zīmīgākos vācu okupācijas soļus Baltijas valstīs;
- noskaidrosim, kāds bija Baltijas valstu starptautiski tiesiskais stāvoklis karā beidzoties;
- iztirzāsim Rietumvācijas federālās republikas viedokļa veidošanos Baltijas valstu jautājumā;
- apskatu noslēgsim ar stāvokļa izvērtējumu un raksturojumu tajā brīdī, kad Rietumvācijas federālā republika kā pilntiesīgs loceklis tika uzņemta suverēno valstu saimē.

1939.gads Eiropas politikā iezīmējās ar drudžainu diplomātisku aktivitāti. Anglija un Francija sarunās ar Padomju Savienību mēģināja panākt Padomju Savienības iesaistīšanu to valstu blokā, kas centās aizkavēt nacionālsociālistiskās Vācijas agresīvos centienus. Šīs sarunas nebija sekmīgas, jo Padomju Savienības pieprasītā cena par sadarbību rietumniekiem bija par augstu.

Hitlera-Staļina Pakts

Daudz sekmīgākas bija slepenās vācu-krievu sarunas, kuŗu gala rezultātā pasauli pārsteidza 1939.g.23.aug. noslēgtais Vācijas-Padomju Savienības neuzbrukšanas līgums. Šī līguma slepenajā protokolā, starp citu, Vācija atvēlēja Padomju Savienībai brīvas rokas Latvijā, Igaunijā un Somijā. Otra vācu-padomju slepenā vienošanās sekoja mēnesi vēlāk, 28.septembrī, kad Polija jau bija okupēta un sadalīta. Papildinot un grozot 23.augusta slepeno līgumu, 28.sept. slepenā vienošanās noteica, ka arī Lietuva ietilpst Padomju Savienības iespaida sfērā, bet, ka daļa no Lietuvas-teritorija ap Mariampoli – “as soon as the Government of the USSR shall take special measures on Lithuanian territory to protect its interests” – tad šī teritorija piekritīs Vācijai.

Īsu brīdi vēlāk sekoja Baltijas valstīm uzspiestie bāžu līgumi, līgumi ar Vāciju par vāciešu repatriāciju un beidzot liktenīgais 1940.g.jūnijs, kad Padomju Savienība okupēja Baltijas valstis. Vēl pēdējā brīdī Latvijas valsts prezidents Kārlis Ulmanis mēģināja rast palīdzību no Vācijas ieroču veidā un atļaujā kaŗaspēkam un valdībai atkāpties uz Vācijas pārvaldē esošo Klaipēdas resp. Mēmeles teritoriju, taču Vācijas sūtņa fon Kotzes lakoniskā atbilde bija “nē”. Vācijas ārlietu ministrija telegrammā savām sūtniecībām ārzemēs norādīja, ka Baltijas valstu okupācija ir Krievijas un Baltijas valstu darīšana, un ka “in view of our friendly relations with the Soviet Union there is no reason for nervousness on our part”.

Vācijas – Padomju Savienības draudzība toreiz bija abpusēji izdevīga un nepieciešama: Vācijai nodrošinot savu aizmuguri, bet Padomju Savienībai gaidot uz brīdi, kad novājināto imperiālistu kaŗā pienāks laiks pateikt komūnistisku gala vārdu.

Baltijas valstu aneksija un Lielvācijas nostāja

Pēc Baltijas valstu inkorporācijas Padomju Savienība centās pārņemt savā ziņā ārvalstīs eksistējošās Baltijas valstu diplomātiskās pārstāvniecības. Šāda sūtniecību pārņemšana un nodošana, protams, nevar notikt bez tās valsts līdzdalības vai klusas piekrišanas, kuŗas teritorijā šīs diplomātiskās pārstāvniecības atrodas. Berlīnē pastāvēja sūtniecības visām trim Baltijas valstīm. Sakarā ar vēlēšanu komēdiju Baltijas valstīs Latvijas un Lietuvas sūtņi 1940.g.22.jūlijā iesniedza Vācijas valdībai protesta notas. Uz Ribentropa norādījuma pamata šīs notas 2 dienas vēlāk viņiem atdeva atpakaļ ar piezīmi, ka Vācijas valdība varot pieņemt no sūtņiem tikai tādas notas, kas iesniegtas viņu valdību vārdā. Igaunijas sūtņi šī paša iemesla dēļ tika lūgti no protesta notas iesniegšanas atturēties. Pašiem sūtņiem un viņu piederīgajiem Vācijas valdība piedāvāja palikšanas iespējas Vācijā, ja viņi to vēlētos. Kad krievu diplomāti 1940.g.9.augustā ieradās pārņemt baltiešu Berlīnes sūtniecības, tiem nebija sarežģījumi ar Latvijas un Igaunijas sūtniecībām, bet Lietuvas gadījumā sastapa negaidītu pretestību: Lietuvas sūtņi Kazys Skirpa, kas bija atstājis Lietuvu īsi pirms tam, kad to okupēja sarkanā armija, lika aizcirst sūtniecības durvis krievu diplomātu deguna priekšā un 5 dienas no vietas cīnījās par sūtniecības pastāvēšanas tiesībām, līdz beidzot 14.augustā, asarām acīs bija spiests padoties. Šai pašā laikā krievu rokās nonāca arī Parīzē esošās Baltijas valstu sūtniecības. Francija, kā zināms, tai laikā bija satriekta un īstie kungi Parīzē bija vācieši.

Vēl viens apstāklis, kas raksturo nacionāl-sociālistiskās Vācijas nostāju iepretī Baltijas valstīm šajā kritiskajā laikā, bija apiešanās ar Lietuvas valsts prezidentu Smetonu, kas ieradās Vācijā dienā, kad Lietuvu okupēja krievi. Vācijas ārlietu ministrs Ribentrops tai pat dienā deva rīkojumu Gestapo ierēdņiem Lietuvai prezidentu un viņa pavadoņus internēt. Šādu soli grūti apzīmēt par atbilstošu kaimiņu valsts galvas uzņemšanai.

Līdz ar Lietuvas okupāciju pacēlās jautājums par tās ap Mariampoli guļošās teritorijas likteni, kuŗa saskaņā ar vācu-

padomju 28.septembra slepeno vienošanos piekrita Vācijai, bet ko bija okupējuši krievi. Pēc ilgākas diplomātiskas kaulēšanās 1941.g.10.janvārī Vācija un Padomju Savienība noslēdza jaunu slepenu vienošanos, ar kuŗu Vācija “atteicās” no šīs teritorijas par labu Padomju Savienībai pret 7,5 milj. zelta dolāru “kompensācijas”. Ne vienam, ne otram līguma partam nelikās dīvaini tirgoties ar to, kas pašiem nepieder.

Ar Padomju Savienības Augstākās Padomes 1940.g.7.septembra rīkojumu Baltijas valstu pilsoņiem, kas tajā laika atradās ārzemēs, vajadzēja līdz 1940.g. 1.novembrim reģistrēties padomju diplomātiskajās pārstāvniecībās, lai iegūtu padomju pavalstniecību. Pretējā gadījumā, pēc padomju tiesību izpratnes, viņi kļuva par bezpavalstniekiem. Vācijas iekšlietu ministra 1940.g. 24.oktobrī šajā sakarībā publicētajā paziņojumā ir runa par ”Erwerb der sowjetrussischen Staatsangehoerigkeit durch fruehere Staatsangehoerige Litauens, Letlands und Estlands”, kuŗa noslēgumā teikts, ka, ja “agrākie” Baltijas valstu pilsoņi līdz noteiktajam datumam padomju pavalstniecību neiegūst, tad ar viņiem ir jāapietas kā ar bezpavalstniekiem.

1941.g.10.janvārī Rīgā un Kauņā tika parakstītas vācu-padomju vienošanās par vāciešu repatriāciju no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Sociālistiskajām Padomju Republikām, kas ar šādiem nosaukumiem figurēja oficiālajos līguma tekstos. Šos līgumus, kuŗos bija runa par Baltijas valstu teritorijām, neparakstīja vis baltieši, bet gan Padomju Savienības pārstāvji, kuŗiem Vācijas valdība šādu kapacitāti atzina. Tai pašā dienā tika parakstīts arī vācu-krievu robežlīgums, kas regulēja jaunās Padomju Savienības-Vācijas robežas no Igorkas upes līdz Baltijas jūrai. Šī līguma preambulā bija šāds ļoti svarīgs teikums:...” im Hinblick auf die am 3.August 1940 stattgefundene Aufnahme der Litauischen Sozialistischen Sowjetrepublik in dem Bestand der Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken” – “sakarā ar 1940.g.3.augustā notikušo Lietuvas Padomju Sociālistiskās Republikas uzņemšanu

Padomju Sociālistisko Republiku Savienības sastāvā”, kam tad seko tālākais teksts. Tātad Vācija un Padomju Savienība šai līgumā formāli konstatē un atzīst notikušās robežu pārmaiņas, kas radušās sakarā ar Baltijas valstu inkorporāciju. Pret šo līgumu, kas nozīmēja Baltijas valstu aneksijas de iure atzīšanu no Vācijas puses, divas dienas vēlāk protestēja Latvijas sūtnis Vašingtonā Dr. Bīlmanis, Vācijas vēstniekam iesniegtā notā šādiem vārdiem: “by this agreement the German Government evidently legalizes the predatory and aggressive act of Soviet Russia against Latvia which issued in the annexation of Latvia by Soviet Russia... By legalizing this aggressive act of Soviet Russia the German Government has violated all treaties with Latvia including the non-aggression pact and is sharing with the Soviet Government the responsibility for the breach of solemn promises to respect and recognize Latvian independence and neutrality”.

Kopsavilkumā par šo periodu no 1939.g.rudens līdz 1941.g.jūnijam, kad sākās Vācijas-Padomju Savienības karš, Vācijas nostājā pret Baltijas valstīm var atzīmēt šādus svarīgus momentus:

- Vācija piekrita Baltijas valstu ieskaitīšanai padomju iespaيدا sfērā un Padomju Savienības “sevišķiem soļiem” šo valstu teritorijās, kas noveda pie Baltijas valstu inkorporācijas;
- Vācija pārdeva daļu no Lietuvas teritorijas Padomju Savienībai par 7,5 milj. zelta dolāru;
- Vācija noslēdza robežlīgumu ar Padomju Savienību, kuŗa motivējumā, starp citu, minēta Lietuvas Padomju Sociālistiskās Republikas uzņemšana Padomju Savienībā kā noticis fakts;
- Vāciešu repatriācijas līgumi Kauņā un Rīgā tika slēgti ar Padomju Savienības pārstāvjiem un runāja par vāciešu repatriāciju no “Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Republikām”;

- Baltijas valstu sūtniecības Berlīnē tika nodotas Padomju Savienībai un Baltijas valstu sūtņi uzskatīti par privātpersonām;
- Lietuvas valsts prezidentu uz Vācijas ārlietu ministra rīkojuma pamata internēja Gestapo ierēdņi;
- Tie Vācijā dzīvojošie Baltijas valstu pilsoņi, kas pēc padomju izpratnes nebija ieguvuši Padomju Savienības pavalstniecību, Hitlera Vācijas iestādēs tika uzskatīti par bezpavalstniekiem.

Turpinājumā īsumā pieskarsimies periodam no 1941.g.22.jūnija, kad izcēlās vācu-krievu karš, līdz Vācijas sabrukumam 1945.g.8. maijā.

Vācu okupācijas politikas zīmīgākie momenti

Karā sākoties, Baltijas valstis tika minētas Vācijas valdības deklarācijās un izklausījās gandrīz tā, it kā vācu-padomju slepenās vienošanās nekad nebūtu eksistējušas un Padomju Savienība būtu okupējusi Baltijas valstis pret Vācijas gribu. Tā, piemēram, Vācijas sūtņa Maskavā Šulenberga 22.jūnija notā starp citu teikts, ka Padomju Savienības atzītās interešu sfēras (t.i. Baltijas valstu) okupācija un bolševizēšana esot bijusi nepārprotams Maskavā parakstīto vienošanos pārkāpums, “... wenn sich auch die Reichsregierung mit dem so geschaffenen Tatsachen zunaechst abfand”. Šo teicienu – “zunaechst abfand”, t.i., pagaidām samierinājās, varētu tulkot kā Vācijas mēģinājumu pārvērst doto de iure atzīšanu Baltijas valstu aneksijai par de facto atzīšanu jeb arī to pavisam atsaukt. Taču nekāda oficiāla paziņojuma par dotās de iure atzīšanas atsaukumu nebija. Vācu bruņotiem spēkiem, ieņemot Baltijas valstis, vācu okupācijas vara ar tām apgājās kā ar Padomju Savienības sastāvdaļu. Sākot jau ar brīvās Lietuvas valdības, kas bija paguvusi nodibināties Kauņā pirms vāciešu ienākšanas, likvidēšanu un beidzot ar famozās Ostlandes radīšanu, vāciešu rīcība skaidri rādīja, ka viņu izpratnē runa var būt vienīgi par “agrākām brīvvalstīm” – “fruehere Freistaaten”, nevis par brīvību atguvušām

suverēnām Baltijas valstīm, kuŗu nelikumīgā inkorporācija Padomju Savienībā nu būtu likvidēta. Nacionāl-sociālistiskās Vācijas toreizējie mērķi Baltijas valstīs un pārējā Austrumeiropā šodien vairs nav nekāds noslēpums – tie bija vecais “Drang nach Osten” Hitlera “Mein Kampf” redakcijā un izpildījumā. Baltijas tautu pūlēm panākt neatkarības atjaunošanu tādēļ nebija nekādu panākumu. Jau 1941.g.16.jūlijā kādā apspriedē Hitlera galvenajā mitekļī Hitlers bija skaidri deklarējis, ka”... das gesamte Baltenland muss Reichsgebiet werden” – visai Baltijai jāklūst par Vācijas sastāvdaļu. Tādēļ arī nav brīnums, ka vācu okupācijas varai bija pavisam parocīgi apieties ar Baltijas valstīm kā ar militāri okupētu ienaidnieka teritoriju. 1941.g.18.augustā, apķīlājot visu padomju nacionalizēto kustāmo un nekustāmo īpašumu Ostlandes teritorijā, vācieši skaidri parādīja, ka uzskata to par ienaidniekiem, t.i., Padomju Savienībai atņemtū īpašumu. Tā kā padomju nacionalizācija dažos gadījumos nekur tālāk par papīru vēl nebija spējusi tikt, tad vācu centība dažreiz radīja tādas groteskas situācijas, kad vācu ģenerālkomisārs, atsaucoties uz Ļeņinu un Staļinu, lika realizēt komunistu izsludinātu, neizvestu īpašuma atsavināšanu. Baltijas valstu inkorporācijas Padomju Savienībā atzīšana tātad bija izejas punkts vācu okupācijas varas politikai Ostlandē, līdz ar to pasvītrojot faktu, ka arī kara izcelšanās starp Vāciju un Padomju Savienību nemainīja Vācijas nostāju iepretī Baltijas valstu aneksijai. To skaidri ilustrē arī kāds 1942.g. Kēnigsbergas Oberlandesgericht spriedums prāvā, kuŗas parti bija lietuvieši, šādiem vārdiem: “... der littauische Staat hatte mit seiner Einverleibung in die Sowjet-Union in der zweiten Haelfte des Jahres 1940 augehoert zu bestehen, ohne das er mit der Abtrennung des littauischen Landes von dem Staate der Sowjet-Union im Verlauf der Ereignisse im Sommer 1941 wiedererstande waere” – “ar Lietuvas iekļaušanu Padomju Savienībā 1940.g.otrajā pusē Lietuvas valsts bija beigusī eksistēt, bez kā viņa 1941.g.vasaras notikumu gaitā ar tās atšķiršanu no Padomju Savienības būtu atkal atjaunojusies”.

Sīkāk iztīrīt citus vācu okupācijas politikas ceļus Baltijas valstīs šī apskata ietvaros, diemžēl, nav iespējams. Minēsim vienīgi to, ka liela daļa no tiem arī Baltijas valstīs, tāpat kā citur, bija pretrunā ar Hāgas konvenciju par militārā okupanta tiesībām un pienākumiem un tādēļ no starptautisko tiesību viedokļa bija nelikumīgi. Kā ilustrāciju vācu okupācijas politikas oportūnistiskajam raksturam un pretrunībai var vēl atzīmēt faktu, ka 1943.gadā kādā rakstā Latvijas pašpārvaldei vācu ieceltais Latvijas ģenerālkomisārs pasvītvoja, ka kopš brīža, kad Latviju ieņēmis vācu karaspēks, tā vairs netiekot uzskatīta par Padomju Savienības sastāvdaļu. Okupācijas varas rīkojumi un rīcība, kā redzējām, turpretī bija tiešā pretrunā ar šo apgalvojumu.

Baltijas valstu starptautiski tiesiskais stāvoklis karām beidzoties

1945.g.8.maijs izdzēsa nacinālsociālistisko Lielvāciju no pasaules kartes. Tai pašā laikā arī Baltijas valstis atkal nokļuva padomju okupācijas varā. Tādēļ ir svarīgi konstatēt, kāds šajā brīdī bija Baltijas valstu starptautiski tiesiskais stāvoklis to valstu viedokļos, kas okupēja Vācijas teritoriju un zināmā mērā pārņēma vācu suverenitātes funkcijas. Kā šīs suverenitātes nesējai okupācijas varai bija tiesības izdot likumus, rīkojumus un norādījumus, kas bija saistoši vācu tiesām un iestādēm. Šādā veidā attiecīgās valsts viedoklis Baltijas valstu statusa jautājumā zināmā mērā iespaidoja arī pēckara Vācijas nostājas veidošanos.

Amerikas Savienotās Valstis pazīstamajā Sumner Welles 1940.g.23.jūlija deklarācijā lika pamatu savai Baltijas valstu aneksijas neatzīšanas politikai, kas turpinās arī vēl šodien. Šī neatzīšanas politika ir balstīta starptautiskajās tiesībās pazīstamajā Stimsona doktrīnā, kuŗas pamatā ir senais romiešu princips – ex iniuria ius non oritur – kas nozīmē, ka illegāls akts normāli nevar dot likuma pārkāpējam nekādas likumīgas tiesības uz šī akta rezultātiem. ASV ārlietu ministrs Stimsons šo vispārējo tiesību principu 1932.gadā pārnesa uz starptautiskajām attieksmēm, kas

radīja jaunu virzienu starptautisko tiesību attīstībā. Jaunā doktrīna pastāvēja uz to, ka vispāratzīto tiesību principu, līgumu vai konvenciju laušana nedod vainīgajai valstij nekādas legālas tiesības uz nelikumīgas rīcības augļiem. Teritoriālās pārmaiņas, kas panāktas ar varas jeb varas draudu pielietošanu, nozīmē pastāvošās starptautiskās tiesību un līgumu sistēmas laušanu un tādēļ netiek atzītas. Tā, piemēram, japāņu invāzija un sekojošā vasaļvalsts nodibināšana Mandžūrijā 1932. gadā, kas nozīmēja Tautas Savienības statūtu, Parīzes pretkaŗa pakta u.c. starptautisko līgumu pārkāpšanu, jaunās doktrīnas ietekmē tika uzskatīta par vienkāršu vardarbības aktu, kas Japānai nevarēja dot nekādas likumīgas tiesības okupētajā teritorijā. Uz Stimsona doktrīnas principiem balstās arī tagadējā Baltijas valstu suverenitātes juridiskā kontinuitāte. Amerikas Savienotās valstis šo principu ir konsekventi pielietojušas savā diplomātiskajā praksē sākot ar Mandžūrijas gadījumu. ASV viedoklis Baltijas valstu jautājumā kaŗa laikā un pēc kaŗa nebija mainījies. Interesanti atzīmēt, ka tūlīt pēc bēdīgi slavenās Jaltas konferences, 1945.g. 2. martā ASV Valsts departaments atrada par nepieciešamu deklarēt, ka Baltijas valstu stāvoklis paliekot nemainīgs un ka Baltijas valstu sūtņi joprojām tiek atzīti.

Tūlīt pēc kaŗa beigām Eiropā 1945.g. 12. maija pavēlē sabiedroto armijām ģen. Eizenhauera štābs, starp citu, norādīja: “...Up to the present the United States and British Governments have not formally recognized any territorial changes brought about by the present war. Latvians, Estonians and Lithuanians... will not be returned to their native districts, repatriated to the Soviet Union or transferred to the USSR zone in Germany unless they specifically claim Soviet citizenship”. Ar šo rīkojumu baltieši tika glābti no Jaltas konferencē nolemtās padomju pilsoņu piespiedu repatriācijas, kuŗa iedzina nāvē un ciešanās tūkstošiem pretkomūnistu.

Potsdamas konferencē (1945. g. jūlijā) noslēgtā trīs lielo vienošanās nodeva krieviem pārvaldīšanā līdz galīgā miera līguma noslēgšanai Kēnigsbergu un tai piegulošo apgabalu. Ņemot vērā samērā dīvaino vienošanās formulējumu, varēja būt pamatotas bažas vai līdz ar to ASV un Anglija nav devušas de facto atzīšanu Baltijas valstu inkorporācijai. Taču jau Nirnbergas kara noziedznieku prāvā stāvoklis bija atkal skaidrs, jo speciālos rakstos ASV un Anglija atkārtoti pasvītvoja Baltijas valstu aneksijas neatzīšanu. Nesekmīgs bija arī Molotova mēģinājums 1946. g. vasarā panākt netiešu aneksijas atzīšanu (implied recognition) no rietumvalstu puses, piesakot Parīzes miera konferencei arī trīs baltiešu “ārlietu ministrus”. Šos kungus konferencē pielaida, bet nevis kā Baltijas padomju republiku “ārlietu ministrus”, bet gan kā vienkāršus Padomju Savienības delegācijas locekļus. Kopsavilkumā par ASV nostāju Baltijas valstu jautājumā var teikt, ka viņa bija tāda pati kaņam beidzoties, kā 1940. gadā un šodien.

Kā bija ar Angliju? Anglijas politika un diplomātija vienmēr ir bijusi ļoti reāla un centrēta uz britu impērijas interesēm izdevīgo kursu. Jāņem vērā arī britu pragmatiskā pieeja de facto un de iure atzīšanas jautājumos: de facto atzīšanu Anglija parasti dod visai ātri, izejot no faktiskā stāvokļa strīdīgajā teritorijā, bet ar de iure atzīšanu nesteidzas. Baltijas valstu aneksijas atzīšanas jautājums figurēja angļu-krievu sarunās dažādās variācijās jau kopš 1940. gada rudens. Sarunu pirmajā periodā Anglija liedzās šādu atzīšanu dot, jo Čerčila vārdiem runājot, “... The transfer of the peoples of the Baltic States to the Soviet Union against their will would be contrary to all the principles for which we are fighting this war and would dishonour our cause”. Taču, kad sarunas ar krieviem par alliances līguma noslēgšanu nesekmējās lielā mērā Krievijas 1941. gada robežu jautājuma dēļ, Čerčils trīs mēnešus vēlāk jau saka – “... The increasing gravity of the war has led me to feel that principles of the Atlantic Charter ought not to be constructed so as to deny Russia the frontiers she occupied when Germany attacked her”. Pateicoties toreizējā ASV ārlietu ministra Kordela Halla

stingrajai pretestībai, angļu-krievu alliances līgums 1942. gada 26. maijā tika parakstīts bez teritoriālo klauzulu pieminēšanas. De iure atzīšana Baltijas valstu aneksijai ar šo līgumu tātad netika dota, lai gan tā, īsi sakot, pagāja gaŗām “par mata tiesu”. 1942. gada augustā Baltijas valstu sūtņu vārdi nozuda no Anglijas oficiālā diplomātu saraksta, parādoties tikai tā beigās zem virsraksta – “List of persons no longer included in the foregoing list but still accepted by H!M! Government as personally enjoying certain diplomatic courtesies”. Atzīmēsim, ka līdzīga rīcība nesekoja citu okupēto Eiropas valstu gadījumos, kas faktiski nozīmēja, ka iepretim Baltijas valstīm Anglijas politika bija diskriminējoša. Publisks paziņojums par to, ka Anglija ir atzinusi Baltijas valstu inkorporāciju de facto, bet ne de iure nāca tikai 1947. gada 10. februārī Anglijas parlamentā, atbildē uz kāda deputāta jautājumu. Taču jau vairāk nekā gadu pirms tam, kādā tiesas prāvā šī de facto atzīšana bija minēta britu ārlietu ministrijas dotajās atbildēs uz tiesas jautājumiem. Tātad Anglijas viedoklī Baltijas valstu aneksija bija atzīta de facto, bet ne de iure.

Par Francijas viedokli ir mazāk informācijas. Jau minējam Baltijas valstu sūtniecību Parīzē nodošanu Padomju Savienībai 1940. gada augustā. Arī neokupētajā zonā franču policija tajā pat laikā noliedza darboties baltiešu konsulārajām pārstāvniecībām. Vācu-krievu kaŗam sākoties, Baltijas valstu sūtniecības pārgāja vācu rīcībā. 1944. gada septembrī Baltijas valstu diplomāti lūdza brīvās Francijas valdības atļauju atjaunot savu darbību, bet tā netika dota. Nav jāaizmirst, ka šajos gados Francijas valdībā bija arī komunistu partijas biedri. Vēl jāpiemin kāds ļoti svarīgs franču augstākās kasācijas tiesas (Cour de Cassation) lēmums Latvijas pavalstniecības lietā 1951. gada 10. janvārī, kas summē šādu franču jurisprudences viedokli: “...Attendu qu’aucun acte de portee internationale n’est intervenu pour effacer la reconnaissance de l’etat letton; qu’aucun traite n’est venu consacrer la disparition dudit Etat, en tant que titulaire de droit et passible d’obligations juridiques; que tant que le traite de paix

n'aura pas fixe le sort de la Lettonie, il n'est pas possible de dire et juger que les lettons sont actuellement sans nationalite" – " Tā kā nav neviena starptautiska akta, kas izdzestu Latvijas valsts atzīšanu un tā kā nav arī tāda līguma, kas apstiprinātu minētās valsts kā tiesību subjekta izzušanu, tad – kamēr miera līgums nebūs fiksējis Latvijas stāvokli – nav iespējams teikt un dot spriedumu, ka latviešiem patreiz nav pavalstniecības". Franču tiesas spriedums tātad iziet no pieņēmuma, ka Latvijas valsts tiesiski joprojām vēl pastāv. Franču valdības soļi tik skaidri nav, tie tendē uz aneksijas atzīšanas pusi, taču arī no viņiem neko vairāk par de facto atzīšanu konstruēt nevar.

Rietumvācijas federālās republikas viedokļa veidošanās Baltijas valstu jautājumā

Tagad varam atgriezties atpakaļ pie okupācijas zonās sadalītās Vācijas. Protams, varēsīm runāt tikai par rietumvalstu zonām, jo padomju zonā Baltijas valstu jautājums atrisinājās ipso facto ar Sarkanās armijas ierašanos.

Jau agrāk pieminētā Sabiedroto štāba 1945. gada 12. maija direktīve, kas noteica, ka Baltijas valstu pilsoņi nav repatriējami ar varu, bija pirmais pieturas punkts arī lokālo militāro pārvalžu priekšniekiem, kas pirmajos mēnešos Vācijā valdīja kā mazi ķeizari. Pēc Vācijas sadalīšanas okupācijas zonās un vācu pašvaldības orgānu un tiesu darbības atjaunošanās, sabiedroto štāvoklis Baltijas valstu jautājumā katrā zonā izkristalizējās atsevišķi.

1945. gada 24. novembrī britu militārā pārvalde paziņoja vācu iestādēm, ka agrākā baltiešu pavalstniecība joprojām pastāv, un ka tādēļ igauņu, latviešu un lietuviešu personīgo statusu regulē neatkarīgo Baltijas valstu tiesības. Vācu tiesu darbībai atjaunojoties, šai britu deklarācijai bija izšķiroša nozīme tiesu prāvās, kurās viens vai abi parti bija Baltijas valstu pilsoņi. Ņemot

vērā apstākli, ka Rietumvācijā toreiz uzturējās pāri par 200,000 bēgļu no Baltijas valstīm, vācu tiesām visai bieži iznāca sadurties ar jautājumu pēc kādām tiesībām izšķirt lietas, kuŗās baltieši iejaukti – vai tās būtu laulības šķiršanas prāvas, mantojuma lietas vai citādi civiltiesiska rakstura gadījumi. Vairums tiesas spriedumu angļu zonā puda Celles Oberlandesgericht prezidenta viedokli, ka baltieši nav uzskatāmi par bezpavalstniekiem, bet gan, ka viņi savu līdzšinējo, t.i., Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pavalstniecību ir paturējuši. Gadījās tomēr arī izņēmumi, kuŗos tiesas spriedumi izgāja no pieņēmuma, ka līdz ar Baltijas valstu aneksiju, ko Vācija esot 1941. gadā atzinusi, baltieši esot zaudējuši savu agrāko pavalstniecību. Vācu apgabaltiesa Getingenā pēc garākas lietas iztīrījuma nāca pie gala slēdziena, ka baltieši uzskatāmi par bezpavalstniekiem, jo kaut gan Baltijas valstu aneksija neesot starptautiski atzīta, baltiešu tiesību sistēmas neesot iespējams pielietot, jo “tās nav vairs dzīvas”.

Amerikāņu zonā Štutgartes apgabaltiesa 1946. gadā kādā spriedumā bija pielaidusi kļūdu, neievērojot faktu, ka ASV Baltijas valstu aneksiju neatzīst ne de facto, ne de iure. Pēc tam, kad šo spriedumu uz attiecīgā faktu materiāla pamata bija kritizējis prof. Wilhelms Greve (patreizējais Vācijas sūtnis pie NATO), tiesa savu spriedumu grozīja, atzīstot Latvijas pavalstniecības tālākpastāvēšanu. Pēc šī sprieduma revīzijas amerikāņu zonā tad arī tiesu prakse bija diezgan vienveidīga, atzīstot okupācijas varas viedokli par noteicošo Baltijas valstu aneksijas jautājumā. Tātad angļu un amerikāņu zonās vācu tiesās vairumā tika realizēts okupācijas varas viedoklis, ka Baltijas valstu aneksija nav starptautiski atzīta, un ka tādēļ baltiešu pavalstniecība turpina pastāvēt. Līdz ar šīs pavalstniecības atzīšanu vācu tiesām un iestādēm baltiešu personīgā statusa lietās nenovēršami bija jānonāk pie to tiesību pielietošanas, kādas Baltijas valstīs pastāvēja pirms viņu inkorporācijas Padomju Savienībā, respektīvi – pie neatkarīgo Baltijas tiesību pielietošanas.

Franču zonā stāvoklis bija pretrunīgs un neskaidrs. 1948. gada 10. aprīlī Reinlandes-Falcas tieslietu ministrs franču militārās pārvaldes vārdā paziņoja, ka Francija 1940. gadā Baltijas valstu aneksiju esot atzinusi de facto, un ka tādēļ Igaunijas, Latvijas un Lietuvas pavalstniecības vairāk nepastāvo. Šo paziņojumu Reinlandes-Falcas tieslietu ministrs iztulkoja tā, ka latvieši, lietuvieši un igauņi esot uzskatāmi par padomju pilsoņiem, ja viņi kaut kādu iemeslu dēļ 1940. gadā iegūto pavalstniecību nebūtu zaudējuši. Šāds viedoklis neiztur kritiku, jo de facto atzīšana vien vēl nerezultējas pavalstniecības maiņā, kā to redzējām Anglijas gadījumā.

Tam ir nepieciešama de iure atzīšana, kuŗas šai gadījumā trūka. Kā iepriekš redzējām, apskatot Francijas viedokli, pāris gadus vēlāk Francijas augstākā tiesa – Cour de Cassation uzsvēra, ka Latvijas pavalstniecība joprojām pastāv.

Baltiešu personīgā statusa un līdz ar to arī Baltijas valstu problēma pirmajos pēckaŗa gados stipri vien nodarbināja juristu prātus un par šo jautājumu ir visai kupla juridiskā literatūra, kuŗā tiek pausti dažādi, bieži vien arī pretēji uzskati. Ja sākuma periodā vēl bija zināms sajukums un neskaidrība, tad nodibinoties Rietumvācijas federālajai republikai 1949. gada septembrī, vācu iestādēs un tiesās jau bija izveidojusies zināma vienveidība pieejā Baltijas valstu jautājumam, kas tika balstīta uz attiecīgās okupācijas varas viedokli. Britu ārlietu ministrijas publicētajā oficiālajā Manual of German Law, kuŗā bija sakopoti svarīgākie vācu likumi angļu tulkojumā, par baltiešiem ir šāda piezīme: “Former inhabitants of the Baltic countries who were nationals of Latvia, Lithuania and Estonia, are in Western Germany not treated as Soviet nationals or stateless persons, but as nationals of Latvia, Lithuania and Estonia, because the annexation of these countries is not recognized de iure by the Western Powers”.

Pavalstniecība un līdz ar to tiesās pielietojamo tiesību jautājums tomēr bija un palika ciets rieksts, kas nereti sagādāja grūtības vācu tiesnešiem. Praktiskas grūtības tiesību pielietošanā atrisināja likums par pārvietoto personu statusu, ko 1950. gada 17. martā izdeva Sabiedroto Augstie Komisāri, kas bija stājušies militārās pārvaldes vietā. Gadu vēlāk, 1951. gada 28. aprīlī arī pati Rietumvācijas valdība izdeva likumu bezdzimtenes ārzemnieku stāvokļa kārtīšanai. Abi likumi palīdzēja apiet kutelīgo baltiešu pavalstniecības jautājumu, jo visiem bēgļiem Vācijas teritorijā pēc šī likuma spēkā stāšanās tika piemērotas vācu tiesības, neatkarīgi no bēgļu pavalstniecības.

Administratīvā plāksnē tā sauktās Londonas pases, ko bēgļiem izdeva viņu statusa pierādīšanai un ārzemju pasu vietā un kur pavalstniecība nebija jāuzrāda, sagādāja grūtības tiem baltiešiem, kas gribēja paturēt arī savu diplomātisko pārstāvniecību izdotās ārzemju pases. Parastā procedūra bija tāda, ka izdodot Londonas pases, baltiešu ārzemju pases tika ieturētas, pret ko protestēja baltiešu pārstāvji. Ilgās sarunās ar Bonnas valdību baltiešu pārstāvji beidzot panāca savu: 1954. gada 29. aprīlī Rietumvācijas iekšlietu ministrs oficiālajā apkārtrakstā, pieminot “Latvijas, Lietuvas un Igaunijas eksilvaldību pārstāvjus”, deva rīkojumu vācu iestādēm pie Londonas dokumentu izdošanas baltiešu ārzemju pases neieturēt, jo tās viņiem “nepieciešamas savas pavalstniecības pierādīšanai”. Pase, pēc starptautiski pieņemtām normām, kā zināms, ir prima facie pierādījums pases īpašnieka pavalstniecībai. Šis Bonnas valdības iekšlietu ministra apkārtraksts nebija pirmais dokuments, kuŗā Bonnas valdības iestāde būtu paudusi savu viedokli Baltijas valstu jautājumā. 1951. gada 8. martā kādā vēstulē International Refugee Organization šī pati iekšlietu ministrija bija apliecinājusi, ka Baltijas valstu aneksija valdības acīs ir tikai occupatio bellica (kaŗa laika okupācija), kas nav ieguvusi starptautisku atzīšanu un netiek atzīta arī no Rietumvācijas valdības. Sakarā ar to nekāda pavalstniecības maiņa nav notikusi un Latvijas pavalstniecība joprojām pastāv.

Latvijas sūtniecības Londonā izdotā pase ir pietiekams šīs pavalstniecības pierādījums.

Baltiešu diplomātisko un konsulāro pārstāvniecību izdoto pasu derīgumu Bonnas valdība atzīmēja arī 1952. gada augustā izdotā pasu likuma oficiālajos izpildnoteikumos.

Rietumvācijas federālās republikas viedokļa attīstību noslēdz Bonnas ārlietu ministrijas paskaidrojums 1953. gada 29. aprīlī, kādā tiesas prāvā, kuŗā viens no partiem bija Latvijas republika. Berlīnes Wiedergutmachungskammer (restitūcijas tiesa) pēc ārlietu ministrijas paskaidrojuma saņemšanas deklarēja, ka pret Latvijas republikas spēju būt par partu tiesas procesā nav nekādu juridiskas dabas iebildumu. Šajā ārlietu ministrijas paskaidrojumā starp citu teikts: “Die Republik Lettland wird von der Bundesrepublik als fortbestehend anerkannt, denn die Annexion durch die Sowjetunion ist weder von dem ehemaligen Deutschen Reich noch von der Bundesrepublik anerkannt worden” – “ Vācijas federālā republika atzīst Latvijas republikas tālākpastāvēšanu, jo Padomju Savienības izdarīto aneksiju nav atzinusi ne nacionālsociālistiskā Vācija, nedz arī tagadējā Federālā republika”.

Nobeigums.

Kopsavilkumā mēģināsim īsos vārdos tvert to starptautisko situāciju, kāda radās attiecībās starp Baltijas valstīm un Vāciju laikā no 1939. gada līdz brīdim, kad Rietumvācijas federālā republika ieguva suverenitāti 1955. gada maijā.

Ir skaidrs, ka Baltijas valstu okupācijas un aneksijas pamatā bija vācu-krievu 1939. gada neuzbrukšanas līguma slepenie protokoli. Tā kā šī līguma un tā slepeno vienošanos objekts – agresīva kaŗa pret Poliju sagatavošana un trešo valstu teritoriju sadalīšana un pat pārdošana bez šo valstu piekrišanas – bija nelegāls, tad pats līgums uzskatāms par tādu, kas starptautisko

tiesību nozīmē nevarēja būt derīgs. Ņemot vērā to, ka uz šī prettiesiskā un nederīgā līguma balstījās arī tālākie Vācijas-Padomju Savienības līgumi, ieskaitot arī 1941. gada 10. janvāra robežlīgumu, tad, manuprāt, var aizstāvēt uzskatu, ka arī šie līgumi starptautisko tiesību tulkojumā uzskatāmi par tādiem, kuŗu derīgums var tikt apstrīdēts. Līdz ar to Hitlera Vācijas ar šo līgumu it kā dotā de iure atzīšana Baltijas valstu aneksijai atkristu kā neesoša, jo nederīgs līgums nevarētu radīt tiesiski derīgas konsekvences. Vēl var apsvērt iespējamību, ka sakarā ar kara izcelšanos starp Vāciju un Padomju Savienību, 1941. gada robežlīgums savu derīgumu pazaudējis. Šis līgums nav pielīdzināms parastajiem miera laikā noslēgtiem robežlīgumiem, kuŗi paliek spēkā arī karā izceļoties. Vācu-krievu 1941. gada robežlīgums bija starptautisko tiesību principu pārkāpjošas, pretlikumīgas politiskas vienošanās rezultāts un kā tāds uzskatāms par politisku līgumu, kas kara gadījumā ipso facto anulējas. Beidzot jāpiemin arī līdz šim vienīgās starptautiski nozīmīgās monogrāfijas par Baltijas valstu starptautisko stāvokli autora – prof. Meissnera viedoklis, ka robežlīgums nozīmēja tikai de facto atzīšanu, jo paredzētā līguma ratifikācija neesot notikusi. Un arī šī de facto atzīšana esot bijusi īslaicīga.

Par Hitlera Vācijas viedokli Baltijas valstu aneksijas jautājumā tātad pastāv divi uzskati – viens, ka tā ar 1941. gada robežlīgumu un citiem aktiem ir devusi de iure atzīšanu, otrs – ka šāda atzīšana dota tikai kā īslaicīga de facto atzīšana. Šo otro viedokli, acīmredzot, pārstāv arī Bonnas ārlietu ministrijas juriskonsulti, pie kuŗiem savā laikā piederēja arī Dr. Meissners. Ja ir zināmas grūtības to aizstāvēt dotajā faktu situācijā, tad to pašu var sacīt arī par pirmo viedokli. Hitlera Vācija, kā zināms, savā politikā sevišķi nevadījās no starptautisko tiesību normu priekšrakstiem un tādēļ ne reti tās soļi bija juridiski pretrunīgi. No Bonnas valdības viedokļa izejot, Meissnera uzskata pozīcijas ir daudz vieglāk saskaņojamas ar šīs pašas valdības orgānu ieņemto stāju šai jautājumā, jo nerada grūtības Rietumvācijas federālajai

republikai kā Hitlera Vācijas tiesiskajai pēctecei, kam jārespektē agrāk parakstītie līgumi un vienošanās. Atšķirība starp de facto un de iure atzīšanu tādēļ ir svarīga. Kamēr de facto atzīšanai starptautiskajās tiesībās ir tikai pagaidu raksturs un tā ir atsaucāma, tikmēr de iure atzīšana tiek uzskatīta par permanentu un to var atsaukt tikai sevišķos izņēmuma gadījumos. Tādēļ arī Bonnas ārlietu ministrijai ir izdevīgāk pieņemt, ka Hitlera Vācija de iure atzīšanu nav devusi. Līdz ar to atkrīt nepatīkamais pienākums izdot speciālu deklarāciju par de iure atzīšanas atsaukšanu un nav jāmeklē šāda atsaukuma juridiskie pamatojumi.

Rietumvācijas federālajai republikai iegūstot suverenitāti 1955. gada maijā, viņas viedokli Baltijas valstu aneksijas jautājumā tātad var summēt šādi:

- 1) Baltijas valstu juridiskā tālākpastāvēšana tiek atzīta;
- 2) Bonna atzīst Baltijas valstu pavalstniecību tālākpastāvēšanu un to pierādījumam der baltiešu diplomātisko pārstāvniecību izdotās pases;
- 3) Baltijas valstu sūtņi Londonā un Vašingtonā Bonnas valdības acīs ir likumīgie neatkarīgo Baltijas valstu interešu aizstāvji, zināmā mērā izpildot eksilvaldības funkcijas.

Bonnas oficiālajā diplomātu sarakstā nav akreditētu Baltijas valstu sūtņu. Taču baltiešu diplomātiem, Baltijas padomei un centrālajām trimdas organizācijām Bonnas valdības ministriju durvis ir atvērtas un lietas kārtojas arī bez formālā diplomātiskā protokola.

Referāts nolasīts Akadēmiskās vienības LĪDUMS 35 gadu jubilejas sagaitā 1960. gadā Kanādā.

Latvijas de iure atzīšanas nozīme

Ar Latvijas de iure atzīšanu 1921. gada 26. janvārī jauno Latvijas valsti uzņēma suverēno valstu saimē par jaunu, bet pilntiesīgu starptautisko tiesību subjektu.

Šim Sabiedroto Augstākās Padomes aktam, kam drīz vien sekoja arī citu valstu de iure atzīšana, Latvijas vēsturē ir vienreizēja nozīme.

Bet kā ir šodien? Vai toreizējai de iure atzīšanai arī šodien vēl ir kādas praktiskas konsekvences, vai arī tā kļuvusi tikai par vēsturisku akadēmiskās intereses objektu? Vai Padomju Savienības izdarītā aneksija ir galīgi un nepārprotami izdzēsusi Latvijas valsts eksistenci? Vai deklarācijas par aneksijas neatzīšanu, ko ir publicējuši un publicē ASV un citu valstu valdības orgāni, nozīmē tikai platoniskus simpātijas apliecinājumus un neko vairāk? Kāda šodien ir nozīme tam, ka šo aneksijas neatzinēju valstu uztverē Latvijas valsts tiesiski joprojām turpina pastāvēt?

De iure atzīšana atšķiras no de facto atzīšanas ar dažām tiesiskām konsekvencēm un ar to, ka šādu de iure atzīšanu mēdz uzskatīt par atsaucamu tikai sevišķos izņēmuma gadījumos. Viens šāds gadījums, kas izdzēš de iure atzīšanu, ir valsts bojā eja – galīga un nepārprotama. Piešķirot tai valstij, kas stājusies bojā gājušās valsts vietā, de iure atzīšanu, tiek izdarīts arī automātisks iepriekšējās valsts de iure atzīšanas atsaukums. Padomju Savienība šādu de iure atzīšanu attiecībā uz Latvijas un pārējo Baltijas valstu aneksiju nav ieguvusi, ja neskaita dažus izņēmumus. Tādēļ Baltijas valstu de iure jautājums šodien vēl joprojām interesē ne tikai vēsturniekus, bet arī starptautisko tiesību lietpratējus, ārlietu speciālistus un politiķus. Atkarībā no pārlicības un ievirzes šī interese var būt arī tikai akadēmiska, taču – ja deklarācijām par aneksijas neatzīšanu nebūtu vairāk nozīmes par simpātiju apliecināšanu, droši vien nebūtu arī šīs akadēmiskās intereses.

Tātad – kāda šodien ir nozīme tam, ka tā Latvija, kas 1921. gada 26. janvārī ieguva Sabiedroto de iure atzīšanu, bet, kas patreiz ir faktiskā Padomju Savienības varā un pārvaldīšanā, ASV un citu valstu uztverē joprojām turpina tiesiski eksistēt?

Pirmkārt – atsakoties atzīt PSRS izdarīto aneksiju, neatzinējas valstis vai nu tieši vai netieši pauž uzskatu, ka šī aneksija starptautisko tiesību izpratnē ir bijusi nelikumīga un tādēļ ir jāuzskata par tiesiski nederīgu.

Otrkārt – turpinot de iure atzīt Latvijas un pārējo Baltijas valstu juridisko kontinuitāti, neatzinējas valstis savā diplomātiskajā, administratīvajā un tiesu praksē ir spiestas vairāk vai mazāk konsekventi vadīties no tiem līgumiem, likumiem un tiesībām, kādi bija spēkā pirms aneksijas. Tādēļ, piemēram, joprojām pastāv Latvijas pavalstniecība ar visām priekšrocībām, ko tā Latvijas pavalstniekiem neatzinēju valstu teritorijā var dot; turpina darboties Latvijas diplomātiskās pārstāvniecības; tiek atzītas šo pārstāvniecību izdotās un pagarinātās pases; tiesās tiek aizsargātas privātīpašuma tiesības pret Padomju Savienības uzurpēšanās mēģinājumiem; personālā statusa un citos jautājumos iespēju robežās tiek lietotas neatkarības laika tiesības un likumi, bet Padomju Savienības dažāda veida mēģinājumiem panākt tiešu vai netiešu aneksijas atzīšanu tiek dota nepārprotami negatīva atbilde.

Un treškārt – to valstu nostāja, kas raksturojas ar konstantu Latvijas juridiskās kontinuitātes (de iure) atzīšanu, nozīmē protestu pret Padomju Savienības izdarīto aneksiju un neļauj iedarboties starptautisko tiesību principam –ex factis ius oritur – no faktiem rodas tiesības. Citiem vārdiem sakot, patreizējā situācijā Padomju Savienība par spīti tam, ka tā jau samērā ilgi pārvalda Latvijas teritoriju, nevar pretendēt uz noilguma iedarbošanos. Noilgumam starptautiskajās tiesībās ir nepieciešama strīdīgās teritorijas netraucēta pārvaldīšana uz ilgu laiku. Kamēr ASV, Anglija un citas lielās valstis turpina atzīt Latviju de iure,

t.i., kā tiesiski eksistējošu valsti, noilguma priekšnoteikumi nevar iesākt piepildīties.

Tātad – Latvijas de iure atzīšana šodien nozīmē to, ka Padomju Savienības izdarītā aneksija ASV un citu valstu viedokļos tiek uzskatīta par tiesiski nederīgu, ka Latvija nav uzskatāma par nepārprotami un galīgi bojā gājušu valsti, bet neatzinēju valstu uztverē turpina juridiski eksistēt, un ka Padomju Savienība Latvijas teritoriju nevar saukt par savu, atsaucoties uz noilguma institūtu.

Ja šodien pēkšņi rastos stāvoklis, kas ļautu atjaunot neatkarīgu Latviju tās agrākajā teritorijā, tiktu atjaunots status quo ante – stāvoklis, kāds bija pirms padomju okupācijas. Citiem vārdiem sakot, nebūtu radusies jauna valsts, kuŗai atkal gadiem ilgi būtu jācīnās par de iure atzīšanas izkaŗošanu, bet Latvijas tagadējā tikai tiesiskā eksistence pārvērstos faktiskā suverenitātē tās agrākajā teritorijā ar visām tām starptautiskajām tiesībām un rīcības brīvību, kas tai piederēja 1939. gada oktobrī. Latvija tad atkal būtu tāds pats pilntiesīgs starptautisko tiesību subjekts, par kādiem pēc otrā pasaules kaŗa atkal kļuva Abesīnija, Austrija un Čehoslovākija, kas arī savu neatkarību bija zaudējuŗas pretlikumīgas agresijas rezultātā.

Tāds ļoti konspektīvā veidā tverts, izskatās Latvijas de iure atzīšanas jautājums šodien, vērtējot to no ASV un citu aneksijas neatzinēju valstu starptautisko tiesību izpratnes viedokļa.

Valstu un likteņu noteikšanā mūsdienu pasaulē starptautiskajām tiesībām un likumiem, diemžēl, ne vienmēr ir galvenā nozīme. Arī de iure atzīšanas jautājums, ne tikai Baltijas valstu gadījumā vien, galīgā konsekvencē ir jautājums, kuŗa izšķiršanā beidzamais vārds pieder politiķiem. Zināmu vēribu arī politiķi veltī juridiskām formulām un it seviŗki juridiskiem precedentiem. Latvijas de iure atzīšana ir šāds, mums labvēlīgs, precedents, kas kādā izšķirīgā brīdī var politiķu domāšanai pieŗķirt pozitīvu impulsu mums vēlamā virzienā.

Adolfs Sprūdžs
Runa Čikāgas latviešu radio raidījumā;
Mēs, 1964. gada Nr.13

1964. gada 18. novembra svētku runa Čikāgas Latviešu Kr. Barona skolas saimei

Kādā Čikāgas amerikāņu pamatskolā, kurā mācījās dažādu Eiropas tautu bērni, notika šāds gadījums. Vēstures skolotāja pārbaudīja vēstures zināšanas un jautāja Billijam : ”Kas atklāja Ameriku?” Billijs kļuva bāls, sāka mīņāties no vienas kājas uz otru, bet neatbildēja. Skolotāja jautāja otro reizi: “Billij, kas atklāja Ameriku?” “Lūdzu, skolotāj, vai jūs man labāk nevariet jautāt ko citu,” Billijs sirsnīgi lūdzās. “Tā? Kāpēc , lai es tev jautātu, ko citu?” brīnījās skolotāja. “Nu, jā, skolotāj,” sāka skaidrot Billijs, “mēs, puikas, vēl vakar par to runājām un Maiks O’Connors teica, ka Ameriku esot atklājis Sv.Patriks. Ole Andersens sacīja, ka tas esot bijis kāds norvēģu jūrnieks, bet Luidži Pepīni pastāvēja uz to, ka tas bijis Kolumbs. Un, lūdzu, skolotāj, ja jūs būtu redzējusi, kas pēc tam notika, tad jūs man tagad neliktu visu to sākt atkal no jauna”.

Tas nu tā par Ameriku. Bet mēs šodien esam sapulcējušies nevis, lai galīgi noskaidrotu, kuram no šiem zēniem taisnība, bet lai atcerētos kādu ļoti svarīgu dienu, kas latviešiem ir tikpat nozīmīga, kā Amerikas atklāšana. Šī diena ir 18. novembris, diena pirms 46 gadiem, kad nodibināja neatkarīgo Latvijas valsti.

“Jūs esat sapņotāji, jūs ceļat gaisa pilis!” – tā daudzi ļaudis teica tiem, kas bija pirmie Latvijas dibinātāji. Un toreiz pirms 46 gadiem tā varbūt arī bija, jo kas gan neatkarības pasludināšanas dienā bija Latvijas valsts? Dzejnieka Skalbes vārdiem runājot, tā bija “tikai vārds, elpa, kas silda gaisu”. Toreiz Latvijas valsts tiešām bija vēl tikai sapņu pils. Pasaules karš gan bija beidzies, bet Latvija piederēja svešiem ļaudīm. Rīgā valdīja vācieši. Pat neatkarības pasludināšanas aktu bija jāorganizē paslepus, lai tas izdotos. Jaunajai valstij nebija ne naudas, ne ieroču, ne armijas. Pie Nacionālā teātra, kur pasludināja Latvijas neatkarību, tai dienā goda sardzē nestāvēja latviešu tautas lepnums un cerība – latvju

strēlnieki. Latvju strēlnieki tur nestāvēja goda sardzē. Daudzi jo daudzi no viņiem bija atdevuši savas dzīvības, aizstāvot dzimteni pret vāciešiem pasaules kaŗā. Pārējie, negribēdami padoties vāciešu gūstā, bija aizgājuši uz Krieviju. Latviešu tauta bija pazaudējusi savu pirmo slaveno armiju – latvju strēlniekus, par kuŗu varonību kādreiz runāja visa Eiropa.

Kaut arī neatkarības pasludināšanas akts radīja lielu sajūsmu tiem, kas tajā piedalījās un dzirdēja pirmā valdības galvas Kārļa Ulmaņa solījumu, ka Latvija “būs demokrātiska taisnības valsts, kuŗā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai”, samērā maz bija tādu, kas nešaubīgi ticēja jaunajai Latvijas valstij. Latvijas aizstāvju rindās pašā sākumā iestājās tikai pāris simti. Taču tie visi bija sapņotāji, kas ticēja, kas domāja, ka ir iespējams sapņus pārvērst par īstenību. Šiem nedaudzajiem ticētājiem likās, ka viņi soļo pretī uzlēcošai saulei, jo viņiem bija liels mērķis. Uzlēcoša saule tad arī kļuva par jaunās Latvijas simbolu, kas mirdzēja pie Latvijas kaŗavīru cepurēm.

Ticība uzlēcošai saulei vadīja pirmos Latvijas valstsvīrus un brīvības cīnītājus. Šī ticība pārlicināja šaubīgos, aizrāva vienaldzīgos un iedrošināja mazdūšīgos. Tā pamazām sakaldināja latviešu tautu par tādu spēku, kas grūtās cīņās beidzot varēja pieveikt svešos iebrucējus.

Brīvības cīņas pierādīja, cik izturīgas kādreiz ir gaisa pilis. Tās gan likās celtas no vistrauslākā materiāla, bet neviena sveša vara nespēja tās sagraut. Sapņi kļuva par īstenību – Latvija ieguva brīvību.

Bet – ko gan īsti tas nozīmē – “Latvija ieguva brīvību?” 18. novembrī Latvijas iedzīvotāji pateica visai pasaulei, ka no šī brīža viņi paši grib būt kungi savā zemē, paši būt savas dzīves noteicēji un vadītāji. Šai dienā Latvijas pilsoņi nolēma būt par īstajiem saimniekiem savās pašu mājās. 18. novembris tāpēc ir Latvijas valsts – latviešu īsto māju – dzimšanas diena.

Bet kā lai īsti saprot vārdu “brīvība”? Jūs visi vēl atcerēsaties tos laikus, kad jums vēl nebija jāiet nevienā skolā, ne amerikāņu, ne

latviešu. Kas tie gan bija par zelta laikiem, vai nē? Bet, ja jūs padomāsiet drusku vairāk, būs jāatzīstas, ka patiesībā toreiz tik skaisti un interesanti tomēr nebija kā tagad. Toreiz tētis vai māmiņa neļāva darīt daudz ko tādu, ko jūs tagad variet darīt bez atļaujas prasīšanas. Kad jūs bijāt vēl pavisam mazi, jūs daudz ko nesapratāt, ko tagad jūs saprotiet pavisam labi. Jūs vēl nemācējāt lasīt, bet tagad jums jau ir atvērusies tā lielā, interesantā pasaule, kas slēpjas grāmatās. Šodien jūs spējat daudz vairāk nekā pirms dažiem gadiem – jūsu brīvība ir lielāka.

Iedomājaties cilvēku, kam ir sasietas rokas un kājas. Cik liela var būt viņa kustības un rīcības brīvība? Savu brīvību sasietais cilvēks atgūst tikai tad, kad atbrīvojas no saitēm, kas žņaudz viņa rokas un kājas.

18. novembris un Latvijas brīvības cīnītāji bija tie spēki, kas atbrīvoja latviešu tautas rokas un kājas no svešo kungu uzliktajām važām.

Šodien, kad atceramies Latvijas valsts dibināšanas dienu, pati Latvija ir atkal svešinieku varā. Brīvība ir zaudēta un latviešu tautai ir atkal jākalpo svešajiem kungiem. Latviešu tautas rokas un kājas ir atkal sasietas. Svešie ļaudis ir atņēmuši mums mūsu mājas, ir izpostījuši mūsu zemi un valsti. Mēs un daudzi citi latvieši esam paglābušies svešās zemēs, kas mums ir devušas patvērumu. Ir pagājuši jau gandrīz divdesmit gadi, kopš mēs, lielie, pēdējo reizi redzējām dzimteni. Jūs, bērni, to nemaz neesat redzējuši. Latviju jūs pazīstat tikai no vecāku un skolotāju stāstiem un grāmatām. Tā jums šķiet kā tāda tāla pasaku zeme, kurā viss it kā esot bijis labāks, skaistāks un pareizāks. Šo tālo sapņu zemi mēs mīlam nevis tāpēc, ka tur viss būtu labāks, skaistāks un pareizāks, bet gan tāpēc, ka tā ir mūsu zeme kopš senseniem laikiem.

Latviešu tautas zeme, tās tautas, kurai piederam arī mēs – tie, kas dzīvojam svešumā. Mēs varbūt kļūstam par to zemju pavalstniekiem, kurās dzīvojam, bet tāpēc mūsu latviešu tautas un zemes mīlestība nemainās. Ja arī to gribētu, mēs savu latviešu tautību nevaram aizmest kaktā kā vecu, nederīgu pasi.

Paklausīties kā gāja kādam cilvēkam, ne latvietim, kas kaut ko līdzīgu mēģināja darīt pirms simts gadiem šajā zemē, pilsoņu kara laikā.

Kādā ziemeļnieku armijas cietoksnī bija nodarbināts kāds jauns dienvidnieku karavīrs, kas bija kritis gūstā. Šim dienvidniekam ziemeļnieki ļoti nepatika, un viņš tos kaitināja vienā gabalā. It sevišķi viņš pie katras izdevības centās ziemeļniekiem atgādināt, cik pamatīgi dienvidnieki tos sasītuši kaujā pie Čikamogas. Beidzot ziemeļnieki to vairs nevarēja izturēt. Viņi sūdzējās ģen. Grantam. Ģen. Grants pamatīgi izbāra gūstekni, un tad lika viņam izvēlēties – vai nu zvērēt uzticību ziemeļnieku Amerikas Savienotām Valstīm jeb arī tikt nosūtītam uz cietumu. Dienvidnieks izvēlējās uzticības zvērestu. Kad tas bija nodots, viņš pagriezās pret ģen. Grantu un lūdza atļauju runāt. “Nu runājiet vien,” ģenerālis atļāva, “ko tad jūs gribējāt teikt?” “Es jau neko lielu, ģenerāļa kungs,” jaundzimušais ziemeļnieks stostījās, “tik tā pie sevis domāju, ka tie sasodītie dienvidnieki pie Čikamogas mums gan pamatīgi sadeva pa biksēm!”

Tāpēc, ka mēs esam latvieši, mums jo sevišķi sāp visas tās netaisnības un nežēlības, kuŗas jāizcieš latviešu tautai dzimtenē.

Ja mūsu tēvs vai māte, brālis vai māsa, vai labs draugs būtu nonācis ļaunu cilvēku varā, viņi sauktu mūs palīgā. Viņu palīgā sauciens sasniegtu mūsu sirdis un mēs, daudz nedomādami, steigtos viņus atbrīvot.

Šādu palīgā saucienu mēs šodien dzirdam nākot no latviešu tautas, kas ir mūsu visu māte. Latviešu tauta dzimtenē cīnās ne tikai par savu brīvību, tā šodien cīnās par kaut ko vēl svarīgāku – tā cīnās par pašu tautas dzīvību. Ne visas cīņas notiek ar ieročiem rokās. Ne vienmēr uzvar tas, kam vairāk lielgabalu, lielākas atombumbas un ātrākas raķetes. Ne vienmēr kaŗš ir īstais un vienīgais ceļš uz brīvību. “Kad es paskatos uz vectēva zobenu,” teica kāds jauneklis, “man gribas iet kaŗā, bet, kad es paskatos uz viņa koka kāju, es kļūstu domīgs.”

Mūsu cīņa par latviešu tautas būt vai nebūt šodien nenotiek ar ieročiem rokās. Šai cīņā arī jums, jaunie latvieši, ir un jo sevišķi nākotnē būs savs vārds sakāms. Jūsu ziņā būs pašiem atrast jaunus un pareizākus cīņas ieročus, kādus mēs, pieaugušie, varbūt nemaz nevaram izdomāt.

Ir kāda veca pasaciņa par sauli un vēju, kā tie saderējuši, kuŗš ātrāk novilks ceļniekam svārkus. Vējš gan pūtis, šņācis un purinājis ceļnieku, bet nekā nav varējis izdarīt. Tad saule sākusi ceļnieku sildīt lēni un maigi un, raugi, ceļnieks svārkus novilcis.

Meklējiet arī jūs, jaunie latvieši, šādu Latvijai labvēlīgu sauli – meklējiet jaunus ceļus, jaunus cīņas ieročus, bet par visu vairāk – meklējiet lielas domas un lielus vārdus, kas atkal varētu uzcelt jauno Latvijas gaismas pili. Esiet sapņotāji, tādi par kuriem varēs teikt dzejnieka Skalbes spožos vārdus:

“Nebeigs cīnīties Latvijas dēli
Ellē pašā tie gatavi nokāpt;
Droši sist ar dūri uz galda
Prašīt Latvijas tiesu un daļu!”

--Adolfs Sprūdžs

Čikāgas Latviešu skolas problēmas iztirzājuma atreferējums

Latviešu skolas jēga šodien:

- palīdz apzināties piederību pie latviešu tautas un identificēties ar to (pavalstniecība un tautība ASV ir divas dažādas lietas!);
- nostiprina latviešu valodas zināšanas un dod ieskatu par latviešu tautas gaitām pagātnē un tagadnē; iepazīstina ar latviešu kultūru (kas ir mani vecāki, kāpēc esam šeit?)
- modina un nostiprina interesi par latviešu tautas likteni un cenšas radīt vēlēšanos palīdzēt latviešu tautai tās patreizējā cīņā par savu etnisko “būt vai nebūt” (latviešu sabiedrība trimdā nav latviešu tauta, tā ir tikai maza tautas daļa!)

Ja arī tikai maza daļa no latviešu skolas skolēniem, lieli izauguši, katrs savā vietā un veidā kļūs par latviešu tautas dzīvības interešu nesējiem, latviešu skola savu jēgu būs piepildījusi.

Attiecībā uz ASV valdošo aprindu nostāju etnisko grupu valodas un kultūras saglabāšanas centienos, jāatzīmē mūsu centieniem labvēlīgi “jaunie vēji”. 1968.g. pieņemtais divvalodu likums. ASV valdības ierēdņu un valodas speciālistu liecības kongresa komitejās. Ilustrācijai pāris citātu : Dr. Bruce Gaarder, Chief, Modern Foreign Language Section, U.S. Office of Education: ...”Our peoples’s native competence in Spanish and French and Czech and all other languages and the cultural heritage each language transmits are a national resource that we need badly and must conserve by every reasonable means”. Citā vietā, starp ieteikumiem: ...”That there be provision for cooperative efforts by the public schools and the non-English ethnic organizations

which have thus far worked unaided and unrecognized to maintain two-language competence in their children, that provision to be made for safeguarding the quality of the bilingual education programs which receive Federal financial assistance”.

Prof. Joshua Fishman (Language Loyalty in the United States autors): ...”In an era of unprecedented governmental assistance to American colleges and universities for the establishment and maintenance of language-and-area study centers – under the National Defence Education Act – it would seem only logical to offer assistance to the institutions of American ethnic groups whose activities are clearly related to language maintenance... Government aid to ethnic group schools engaged in formal mother tongue instruction would involve relatively minor innovations and reformulations in current policies”. Līdzīgas domas izteikuši arī citi. Pieminētais divvalodu likums gan galvenokārt attiecas uz spāniski runājošiem bērniem, bet liecības un pārrunas attiecīgajās kongresa komitejās visai skaidri iezīmē trendu no tās sauktās “kausējamā katla” teorijas pāriet uz “kultūras mozaikas” teoriju. Nav izslēgts, ka, dažādos likumus sīkāk izpētot, etniskajām grupām izdodas iegūt federālo un/vai pašvaldību atbalstu saviem centieniem valodas un kultūras saglabāšanas laukā.

Vecāki.

Latviešu skola Čikāgā pastāv tādēļ, ka ir grupa vecāku, kas ar tās palīdzību grib dot iespēju saviem bērniem nostiprināt un paplašināt latviešu valodas zināšanas un iepazīstināt tos ar latviešu kultūru. Kādēļ vecāki to dara? Idejiskas un praktiskas dabas apsvērumi.

Ja apzināties sevi par latviešiem, dzīvojam līdzī tautas liktenim, gribam tai palīdzēt un gribam arī, lai mūsu bērni, lieli izauguši, darītu tāpat, tad mums jāapzinās arī šīs idejiskās

izšķiršanās loģiskās konsekvences: mums diendienā ar saviem bērniem šai virzienā arī jāstrādā!

Lai arī cik žilbinoši interesantus mācību līdzekļus mēs spētu sagatavot un lai arī mums būtu tie ģeniālākie skolotāji, mums un bērniem jāapzinās tas, ka zināšanu iegūšanā beigu beigās izšķirošais būs darbs.

Minimālās prasības, kas izriet no vecāku idejiskās izšķiršanās, būtu:

- mājās ar bērniem konsekventi runāt latviski;
- vismaz divas reizes nedēļā pa pusstundai kopā ar bērniem lasīt latviešu grāmatas;
- sekot, lai uzdotie latviešu skolas mājas darbi ar izpratni tiek izpildīti.

Jo sevišķa un intensīvāka vērība piegriežama bērniem līdz 6-7 gadu vecumam, kad vecāku ietekme uz viņiem vislielākā.

Starp praktiskajiem apsvērumiem svarīgākais ir tas, ka latviešu valodas zināšanas paplašina bērnu intelektuālo apvārksni un padara vieglāku citu valodu iemācīšanos. Visās zemēs un visos laikos intelliģence un valdošās aprindas ir vienmēr centušās dot saviem bērniem izglītību un kompetenci divās un pat vairākās valodās.

Bērni šodien ir citādāki nekā Latvijā, Vācijas nometņu laikos un pirmajos gados ASV. Kas viņiem bija piemērots, labs un pareizs toreiz, nav katrā ziņā labs un pareizs arī šodien, daudz daudz gadus vēlāk.

Latviešu skolā bērni ir ar ļoti dažādām latviešu valodas zināšanām; dažāda vecuma bērni vienā klasē; daļa no bērniem ar lielāku vai mazāku nepatiku pret latviešu skolu. Ir nepieciešams bērnus sadalīt pa grupām latviešu valodas mācīšanai, atbilstoši zināšanu līmenim, pēc amerikāņu skolas parauga. Bērnus būtu jāiedala tādās pat klasēs, kādās viņi ir amerikāņu skolā. Ja būtu gadījumi, kad kāds skolēns vai skolēni arī pēc sazināšanās ar vecākiem tomēr turpina tīšām traucēt un sabotēt skolas darbu, šādi skolēni no latviešu skolas izslēdzami.

Jāpārvērtē līdzšinējā prakse atzīmju pielietošanā, paturot prātā faktu, ka šī nav obligāta skola.

Ģimnāzija ir nepieciešama un ļoti svarīga skolas sastāvdaļa bet var būt arī tā grūtākā problēma. Ģimnāzisti domā un vērtē paši. Jārūnā ar viņiem, nevis uz viņiem; jālieto “Jūs”, kā to darīja Latvijā. Jānoskaidro viņu domas un ieteikumi attiecībā uz latviešu skolu. Jādomā par eventuālo pārorganizēšanos, pamatskolas 7. un 8. pārvēršot par ģimnāzijas sagatavošanas klasēm un programmu pārkārtojot tā, ka ģimnāzijas kurss beidzas ar 2. ģimnāzijas klasi. (Prakse rāda, ka pēdējo klašu ģimnāzistiem regulāra apmeklēšana pagrūta). Turpinājumam būtu organizējami latviešu kultūras semināri, kuŗos dalību varētu ņemt ģimnāzijas un studentu gadu jaunieši, kas to vēlētos.

Jāpārkrāto skolas darba kārtība, samazinot starpbrīžu skaitu uz diviem, pēc amerikāņu skolas parauga. Jāpastāv uz skolas kārtības un disciplīnas ievērošanu. Sekojot amerikāņu skolas praksei, klasēs jābūt pastāvīgai skolotāju uzraudzībai. Arī pašiem skolēniem jādod iespēja izteikt domas par skolas kārtību un jāuzņemās pienākumi tās ievērošanā.

Mācību līdzekļi.

Laba daļa no vielas latviešu valodas mācību grāmatās tēlo vidi, kas šīsdiēnas bērniem ir “ķīniešu ābece”. Vēsture un ģeogrāfija patreizējā versijā pamatskolā par sarežģītu un sausu; to nopietni mācīt var sākt tikai pamatskolas pēdējās klasēs un ģimnāzijā, zemākajās klasēs vēstures un ģeogrāfijas elementi iestrādājami vingrinājumu tekstos. Nevar likt bērniem konspektus norakstīt no tāfeles, tie jāpavairo un jāizdala. Kritiskākais stāvoklis vecākajās klasēs, kurās bērni sāk jau patstāvīgi domāt. Nepieciešama literatūras izvēle, kas bērniem saprotama un saistoša, ar kuŗu viņi var identificēties. Jāsagatavo vingrinājumu tekstus pēc amerikāņu skolas grāmatu parauga latviešu valodā, kā arī vēsturē un ģeogrāfijā, iesākot ar kritiskākajām klasēm. Gramatiku jāmēģina mācīt nevis kā atsevišķu priekšmetu, bet ar vingrinājumu un parasto kļūdu labošanas palīdzību latviešu valodas un literatūras mācīšanas ietvaros. Sākot, varbūt, ar 5. klasi jāieved tulkošana no angļu valodas latviski, lietojot oriģināltekstus, kas dod zināšanas par latviešu tautu un Latviju. Pamatskolā daudz vairāk nekā līdz šim jāizmanto Latvijas kartes un citi uzskates līdzekļi.

Kā lasāmvielu no 2.-5. klasei ļoti labi var lietot “Lācītis dodas pasaulē”, Šīrmaņa “Pīkstīti”, visu Kriksu sēriju, Tinci, tāpat arī materiālus no žurnāla “Mazputniņš”, “Mēs” un citiem atsevišķiem apgāda Ceļinieks izdevumiem. Kad ir apgūta valoda un (cerams) radīta interese par latviešu literatūru, tad vecākajās klasēs var pāriet uz nopietnāku literatūras mācīšanu, izvēloties piemērotus dažu

rakstnieku darbus, bet nevis cenšoties “izskriet cauri” visai latviešu literatūras vēsturei, jo šāda “cauri izskriešana” daudz vairāk par drumstalām un sajukumu skolēnu atmiņā patreizējos apstākļos neatstāj. Jāizved aptauja starp vecāko klašu skolēniem, lai iegūtu iespaidu par latviešu rakstnieku darbiem, kas viņiem likušies interesanti.

Skolas bibliotēka jāsakārto un jāpapildina. Nepieciešams Tautas dziesmu komplekts, “Mazputniņš”, Šīrmaņa grāmatas utt.

Skolas vadība un skolotāji.

Vai latviešu skola ir klubs, demokrātiska biedrība jeb tiešām skola, ar skolai atbilstošu organizāciju un atbildības sadali?

Skolas kārtību un programmu, konsultējot vecākus un saziņā ar skolotājiem, nosaka skolas pārzinis. Skolas pārzinim ir rīcības brīvība un gala vārds skolotāju izvēlē; pārzinis koordinē skolotāju darbu, seko mācību gaitai klasēs, lai to saskaņotu un būtu informēts par skolotāju un skolēnu darba sekmēm.

Funkcijas, kas neattiecas uz skolas paidagoģisko darbu, kārtos skolas padomes prezidijs.

Aizgājušos 17 gados skolas skolotāji un skolas darbinieki dažipat no pirmās dibināšanas dienas, ar lielu pašizliedzību un uzpurēšanos ir veikuši darbu, par ko mēs viņiem nekad pietiekami lielu paldies pateikt nevarēsim. Labākais, ko mēs varētu darīt, būtu ar jaunu enerģiju, jaunām sejām un jaunu pieeju nodrošināt šī viņu darba efektīgu turpinājumu!

Organizācijas, draudzes un sabiedrība.

Latviešu skola nav tikai vecāku, bet visas latviešu sabiedrības pasākums. Visām latviešu organizācijām statūtos ir deklarācijas par darbu latviešu tautas un nākotnes Latvijas labā. Latviešu skolas darbs ir viens no reālākajiem pasākumiem šo centienu garā un tādēļ jācer, ka Čikāgas latviešu organizācijas, draudzes un sabiedrība šo darbu arī nākotnē atbalstīs ar kāpinātu enerģiju un līdzekļiem.

Telpas.

Īrētajās telpās latviešu skolas skolēniem vienmēr ir bijis jājūtas it kā parādnikiem un nabagiem. Skolas darbs būtu nesalīdzināmi vieglāks un efektīvāks telpās, kurās varētu saukt par savām un attiecīgi iekārtot. Ir grūti izprotams, ka lielā Čikāgas latviešu saime un organizācijas līdz šim nav varējušas šo telpu jautājumu atrisināt (salīdziniet ar Indianopoli!). Ieteikums – izraudzīt vecāku komisiju, kas pētītu šo problēmu un, varbūt mums visiem par pārsteigumu, varētu nākt ar kādu reālu un arī īstenojamu projektu.

Summējot teikto:

- latviešu skolā ir nepieciešamas pārmaiņas, arī bērnu nostājas dēļ;
- nepieciešams sagatavot jaunus mācību līdzekļus, iesākot ar kritiskākajām klasēm; šim nolūkam nepieciešami līdzekļi un darba spēks;
- lai skolas darbs būtu sekmīgāks, vecākiem ar saviem bērniem konsekventi jārunā latviski, jālasa latviešu grāmatas un ar interesi jāseko viņu gaitām latviešu skolā (skolotāji nav burvji!);
- nepieciešams vecāku, organizāciju, draudžu un visas sabiedrības atbalsts ar darbu un līdzekļiem.

Adolfs Sprūdžs
1969. gads

Valodu divkauja

Ievads

Valoda ir katras kultūras pamatelements. Kas atsakās no savas valodas, tas atsakās no savas kultūras. Zaudējot valodu, zūd arī tautas kultūra, mirst pati tauta.

Dzīvojot svešumā, trimdas latviešu valodas zaudēšanas process ir sācies jau labi sen. Sastopoties ar vietējās vides dominējošo valodu, pieaugušo latviešu valoda pamazām ir piesārņojusies ar dažādiem nevajadzīgiem aizņēmumiem no dominējošās valodas, pamazām kļūstot līdzīga kādreiz pašu apsmietai “kārklū vāciešu” valodai. Ar materiālās labklājības augstākā līmeņa aizsniegšanu aizņemti, viesību virpulim līdzīgi skriedami, daļa trimdas latviešu gan ir bargi pieteikuši savai jaunajai audzei – “Runā latviski!”, bet viņiem pašiem nav bijis pietiekami laika, enerģijas un gribas, lai šo spēju runāt latviski ikdienas darbā arī pietiekoši savos bērnos uzturētu un attīstītu. Labam skaitam latviešu bērnu un jauniešu tādēļ jau pašā sākumā ir trūcis latviskā bruņojuma un vecāku mīlestības pilnā darbā iedestītās cieņas pret latviešu valodu, lai viņi valodu neizbēgamajā divkaujā būtu spējīgi vai ieinteresēti aizstāvēt latviešu valodas pretenzijas uz līdzāspastāvēšanu. Daudzos gadījumos šī divkauja ir beigusies ar latviešu valodas bezcerīgu padošanos dominējošai valodai “tur jau nekā nevar darīt” filozofijas ietekmē. Bieži latviešu valoda nobīdīta tādā tumšā nabaga sērdienītas kaktiņā. Un tomēr tajā pašā laikā trimdā ir uzauguši latviešu jaunieši un jaunietes ar tik pilnvērtīgām latviešu valodas zināšanām un kultūras mantojumu, ka no viņu vidus ir radušies pat spējīgi literāri talanti. Par it kā neiespējamu uzskatītais un deklarētais dažiem tomēr ir bijis iespējams. Kādēļ tik dažādi rezultāti?

Mēģinot rast atbildi uz šo jautājumu, pavisam īsi apskatīsim vecāku lomu un motivāciju bērnu latviskajā audzināšanā, iezīmēsim

valodu divkaujas norises galvenos elementus un nobeigumā mēģināsim dot dažus secinājumus.

Vecāki un viņu motivācija

Bērni var iemācīties un paturēt latviešu valodu tad, ja to nopietni grib viņu vecāki, kas paši prot runāt latviski. Liela daļa vecāku sāk bērniem mācīt latviski tīri instinktīvi, bez lielas domāšanas, jo kas gan ir dabīgāk nekā runāt ar saviem bērniem savā mātes valodā? Neizbēgamā valodu sadursme agrāk vai vēlāk tomēr piespiež vecākus apzinīgi vai neapzinīgi izšķirties, pa kuŗu ceļu iet – pa vieglo, it kā dabīgo asimilācijas ceļu, jo – “ko gan tas bērns iesāks ar latviešu valodu? Tāpat amerikānis vien izaugs!” – vai pa grūto, latviskās identitātes uzturēšanas ceļu, kas no vecākiem prasa daudz vairāk ziedošanās, mīlestības pilnas pacietības un neatlaidīga darba.

Mums, diemžēl, nav nekādu pētījumu par to, kā latviešu ģimenēs trimdā ir risinājies šis latvietības uzturēšanai tik svarīgais izšķiršanās process. Kādi ir bijuši tie motīvi, kas ir ietekmējuši vecāku lēmumus? Cik liela daļa vecāku šo jautājumu vispār ir racionāli apsvēruši? Cik no viņiem ir vienkārši atmetuši ar roku savu bērnu ievadīšanai latviskajā pasaulē, jo tas ir izrādījies daudz grūtāk nekā skandināt viesībās un svētkos saukļus par mūžīgo Latviju un pukoties par pasaules stulbumu un vienaldzību? Mēs to nezinām. Varam konstatēt tikai to, ka eksistē zināms skaits vecāku, kas dažādās intensitātes pakāpēs ir mēģinājuši un mēģina savos bērnos iedegt latviskās identitātes dzirksti, ir mācījuši un māca viņiem latviešu valodu, sūta latviešu skolās utt. Kāpēc viņi to dara? Kāda ir viņu motivācija?

Atbildes droši vien ir visai dažādas. Tā kā mūsu sociologi nekādus pētījumus šajā plāksnē vēl nav paspējuši veikt, sekojošais motivāciju skicējums var būt balstīts tikai personīgos vērtējumos un izjūtā.

Pirmkārt, ir idejiskas dabas motīvi, kuŗu pamatā pārliecība (dažādās variācijās), ka – ja Dievs ir gribējis tādu latviešu tautu, tad Viņš

būs arī vēlējies, lai latvieši ir latvieši ne tikai baltās, bet arī nebaltās dienās, vienalga, kur pasaules vēji tos aizpūstu. Šī ārpus cilvēcīgās varas nolemtā piederība latviešu tautai, uzticība un mīlestība uz to nevar tikt aizsviesta projām kā tāda veca, nederīga pase. Secinājums – ja vecāki ir latviešu tautas piederīgie, vai tad nav dabīgi, ka arī viņu bērniem tādiem jābūt? Bet kā gan viņi to iespētu, ja tiem vairs nebūtu paša svarīgākā latvietības elementa – valodas? Arī tad, ja trimdas vecāki nav devuši nekā no latviešu garīgā mantojuma, agrāk vai vēlāk identitātes jautājums rodas jauniešiem pašiem. Dzimtenes dzejnieks Imants Auziņš to kodolīgi pateicis četrās rindās:

“...lai saprastu, kas es esmu,
man jāzina, kas es biju,
no kurienes esmu nācis,
kas bija mana tauta un cilvēce”.

Savas identitātes meklēšana pēdējos gados ieguvusi īpašu uzsvaru Amerikā sakarā ar minoritāšu problēmām. Arvien vairāk un vairāk “kausējamā katla” teorija ir atkāpusies un devusi ceļu kultūru mozaikas teorijai, kuŗas aizstāvji pēdējo gadu desmitos ieguvuši arvien nozīmīgākus piekritējus kā oficiālās valdības, tā arī akadēmiskās aprindās. Etniskās minoritātes Amerikas Savienotajās Valstīs un Kanādā sāk atbrīvoties no sava mazvērtības kompleksa un atgūt pašlepnumu par savu etniskās kultūras mantojumu. Ir sācies it kā tāds etnisko grupu “atmodas laikmets”, kuŗu vajadzētu izmantot arī latviešiem savas kultūras uzturēšanas centieniem labā.

Ja apzināties sevi par latviešiem, kā to jo skaļi dažādās gadskārtās un jubilejās gadiem ilgi esam apliecinājuši gan publiskās, gan slēgtās sanāksmēs; ja dzīvojam līdzī tautas liktenim dzimtenē, gribam tai palīdzēt un gribam arī, lai mūsu bērni, lieli izauguši, darītu tāpat, tad mums ir jāapzinās šīs idejiskās izšķiršanās loģiskās un elementārās konsekvences:

- mums jāgādā, lai mūsu bērni apgūtu latviešu valodu un
- iepazītu mūsu kultūru!

Blakus idejiskas dabas motīviem var minēt arī tīri praktiskas dabas labumus, ko iegūst bērni, iemācoties latviski. Ir nenoliedzams fakts, ka latviešu valodas zināšanas un iepazīšanās ar latviešu kultūras elementiem paplašina bērna intelektuālo apvārksni. Tas ir visai nozīmīgs ieguvums. Tikpat skaidrs ir arī tas, ka latviešu valodas prašana lielā mērā atvieglo citu valodu iemācīšanos. Cik svarīgas svešvalodu zināšanas, to, mums pa pasauli braukājot, dažādos bēdu brīžos ir nācies izjust pašiem uz savas ādas. Ir lietderīgi atcerēties arī to, ka visās zemēs un visos laikos intelliģence un valdošās aprindas ir vienmēr centušās dot saviem bērniem izglītību un kompetenci divās un pat vairākās valodās. Visvieglāk valodu iemācīties, protams, ir bērna gados, ģimenē. Kādēļ nedot bērniem to, kas pēc būtības viņiem pienākas? Ir praksē pierādījies arī tas, ka tiem jauniešiem, kas pārvalda latviešu valodu un pazīst latviešu kultūras mantojumu, skolas un vēlāk arī darba gaitas bieži vien ir vieglākas un sekmīgākas nekā tiem, kam šo zināšanu nav. Ar latvietības bruņojumu, ja atļauts lietot šādus spārnotus terminus, - ar latvietības bruņojumu apkalti jaunieši tik viegli arī nepadodas dažādām greizām un izkropļotām kustībām, kas aizrauj neceļos mazāk nosvērtus individus.

Latviešu valoda neapšaubāmi jāpieskaita pie pamatelementiem latviešu kultūras mantojumā, uz kuŗu arī latviešu trimdas bērniem ir nenoliedzamas tiesības. Ir tāpēc dabiski un loģiski, ka vecāki šo mantojumu arī mēģina saviem bērniem nodot.

Valodu divkaujas process

Kā tad īsti tas notiek? Valodu divkaujas procesā ir dažādi posmi, atkarībā no bērnu vecuma, attīstības pakāpes un vecāku ieguldītā darba sekmēm. Pirmajos bērna dzīvības gados galvenā bērna pasaule ir vecāki un māja. Lai panāktu labākos rezultātus bērnu latviskajā audzināšanā, tā ir jāiesāk pie šūpuļa ar mātes mīlestību un latvisku šūpuļa dziesmu. Speciālisti saka, ka bērna pirmie pieci-seši gadi esot paši svarīgākie visā viņa dzīvē. Tie stūrakmeņi, kas tiek šai laikā iebūvēti bērna rakstura

audzināšanā un tās vērtību izjūtas, ko bērns šajos pilnīgās atkarības gados pārņem no mātes un tēva, lielā mērā iezīmē viņa tālāko dzīves ceļu. Tādēļ ir tik ļoti svarīgi iesākt ar latviešu valodas stūrakmeņa iebūvēšanu jau bērna šūpulī. Bērns valodu iemācīsies pavisam nemanot no mātes, tēva un citiem ģimenes locekļiem, ja vien visi konsekventi runās ar viņu latviski. Nav jābažījas par to, vai un kā bērns tiks pie dominējošās valodas apgūšanas – par to gādās rotaļu biedri un skola. Nav vēl dzirdēts, ka kādam latviešu bērnam ar dominējošo valodu bijušas pārāk lielas grūtības.

Kad bērns trīs vai četru gadu vecumā sāk aktīvus kultūras sakarus ar kaimiņu pagalma rotaļu biedriem, rodas pirmā kaut cik apzinīgā saskare ar dominējošo valodu tikai latviski runājošam bērnam. Tas nav tik liels šoks, kā daži vecāki to mēdz iedomāties, gudras un progresīvas grāmatas salasījušies. Trīs- un četrgadnieku vārdu krājums arī dominējošā valodā vēl nav nekāds bagātais. Savstarpēja saprašanās vai nesaprašanās parasti notiek ļoti nopietnā un aktīvā darbā, ko pieaugušie nepareizi dēvē par rotaļām, un tur pietiek ar dažiem esenciāliem izteicieniem. Ar pavisam mazu mātes un bilžu grāmatas palīdzību latviski runājošais bērns vajadzīgos jēdzienus ātri vien piesavinās, tā liekot pamatu savai divvalodu sistēmai. Vecākiem īstā brīdī un bērnam viegli saprotamā veidā jāparāda, ka pasaulē eksistē dažādas valodas un ka tā ir pavisam vienkārša un dabīga lieta. Vēlāk, bērnam pieaugot, tāpat jāizskaidro jēdzieni par tautību un pavalstniecību, ilustrējot to ar globa un vēstures vienkāršu piemēru palīdzību. It īpaši jāuzsver tas, ka, būt citādākam, nenozīmē būt sliktākam vai mazvērtīgākam. Jārada iespējas tikties ar citiem latviešu bērniem.

Pirmskolas vecuma bērniem viss notiek mājas paspārnē, zem vecāku kontroles. Ja vien tas ir kaut kā finansiāli iespējams, ir bezgala svarīgi, lai māte nestrādātu, bet būtu mājās ar bērniem. Viņas ietekmi kā bērnu rakstura veidošanā, tā arī valodas iemācīšanās neviens cits nevar aizstāt. To nevar arī par augstu novērtēt, jo galvenokārt mātes darba augļi ir tie latviešu jaunieši šodien, kas prot latviski runāt. Mātes pilna laika darbs mājās ir ārkārtīgi svarīgs līdz sešu-septiņu gadu vecumam, bet ne daudz

mazāk nozīmīgs arī vēlāk, valodu divkaujai paasinoties. Latviska šūpla dziesma, mātes lasītā pasaka un iemācītā mīkla, kopā ar māti noklausītā latviešu tautas dziesmu skaņu plate vai izšķirstītā bilžu grāmata par zvēriem, vai Lācīša piedzīvojumiem – tie un līdzīgi ikdienas latviskā vitamīna pilieni ir tie stūrakmeņi, ko latviešu mātes iebūvē bērna latviskās audzināšanas pamatos. Ja tas ir noticis īstajā laikā, t.i., pirmajos bērna dzīvības gados, tad nākošā posma valodu divkaujā bērns var doties jau visai labi sagatavots. Šo sagatavotību vēl var ievērojami uzlabot, ja pirms iešanas vietējā skolā, izdodas bērnam iemācīt lasīt latviski. Ne visi bērni piecu gadu vecumā to iespēj, bet tiem, kas to pagūst, arī dominējošās valodas iemācīšanās lasīt sagādā mazākas grūtības nekā tiem, kas latviski lasīt neprot.

Sākot apmeklēt vietējo skolu, bērns parasti jau orientējas vietējā valodā un drīz vien apgūst to tikpat labi kā viņa klases biedri. Ja arī kāds bērns, skolu sākot, prot tikai latviski, tad dažu mēnešu laikā arī viņa grūtības, bez īpašām dvēseles brūcēm, ir pārvarētas. No bērna tas prasa piepūli un piemērošanos jaunajai videi, un viņam grūti saprast, kas tad īsti notiek. Mātes pacietība un mīlestība parasti prot atrast veidus un līdzekļus, kā šo pirmo valodu divkaujas izpausmi izskaidrot un padarīt saprotamu. Ja ģimenē latviski runāts jau no agras bērnības, tad vienkāršais izskaidrojums ir – mūsu ģimenes valoda ir latviešu valoda, jo mēs esam latvieši; skolā runā citādi tāpēc, ka tur latviešu nav, tā ir vietējā skola ar šejienes ļaužu valodu, ko arī tu drīz mācēsi tikpat labi kā citi. Ja pie šī likuma par latviešu valodu kā mūsu ģimenes valodu konsekventi pieturas, īpaši bērna pilnīgās atkarības gados, tad tas ar laiku kļūst par ģimenes dzīves sastāvdaļu. Likumus, protams, ir daudz vieglāk deklarēt nekā pildīt, taču – kas ir iespējams vienam, ir iespējams arī citiem. Lai to panāktu, vecākiem ir diendienā ar saviem bērniem jāstrādā: jāpārrunā ar viņiem latviski viņu vietējās skolas gaitas, pacietīgi palīdzot ar pareizo latviešu vārdu lietošanu jauniem jēdzieniem; vismaz pāris reizes nedēļā jālasa kopā ar bērniem latviešu grāmatas, žurnāli un laikraksti, jāizskaidro un jāpārrunā izlasītais; jāseko, lai latviešu skolas uzdevumi tiktu izpildīti; vietās, kur latviešu skolas nav pieejamas, jāorganizē un jāpiedalās ārpuskolas mācību

veidošanā. Tai pašā laikā ir jāapzinās, ka televīzija šai valodu divkaujā ir īsts Melnais Bruņinieks, ar kuŗu pat latvieŗu Lāčplēsim grūti tikt galā. Kur mātes un tēva lomu audzināšanā pārņem televīzija, tur visai grūti cerēt uz jūtamiem panākumiem latvisko centienu plāksnē.

Pirmskolas pirmajos gados apkārtnes dominējošā valoda pamazām vien kļūst par bērna pirmo valodu, aizbīdot latvieŗu valodu otrā vietā. Šāds rezultāts ir sagaidāms, un tā būs latvieŗu valodas pirmā zaudēta kauja. Viena zaudēta kauja vēl tomēr nenozīmē zaudētu cīņu, ja vien pats galvenais cietoksnis – ģimene – paliek stiprs un nelokāms. Katra latvieŗu ģimene trimdā, ja vien viņa to tā īsti grib, var būt maza Latvijas saliņa, kas spēj paturēt savu latviskumu arī tad, ja visapkārt dominē svešais. “Mēs maza cilts, mēs būsīm lieli tik, cik mūsu griba!”, kādreiz teica Rainis. Cik liela tad īsti ir mūsu, tā saukto trimdas latvieŗu, griba?

Nonākot pamatskolas vecākajās klasēs un sasniedzot vidusskolu, dominējošā valoda bērniem kļūst arvien bagātāka un niansētāka, kamēr latvieŗu valodas zināšanas labi ja noturēsies jau iegūtajā līmenī. Lai arī vietējās skolas uzdevumi un draugi prasīs daudz vairāk laika nekā agrāk, ar mērķtiecīgu un pacietīgu audzināšanu vecāki spēj ievirzīt arī ģimnāzijas vecuma bērnus tādā dienas sadalījumā, kuŗā atliek laiks arī latvieŗu grāmatai, latvieŗu skolas uzdevumiem un kādam latvieŗu sarīkojumam. Ir tomēr jāargājas bērnus “pārlādēt” kā ar latviskām, tā cita veida nodarbībām, jo tad var panākt pilnīgi pretējo efektu, kas gribēts: bērns kļūst apatisks un vienaldzīgs pret visu. Harmoniskam latviskās audzināšanas darbam priekšnoteikums būs jau agrā bērnībā iedzīvinātais likums – “mūsu ģimenes valoda ir latvieŗu valoda”. Šai periodā likuma ievērošana jau būs kļuvusi par itin dabīgu ģimenes dzīves stilu, daudz bērnu ģimenēs “policista lomu” pārkāpumu novēršanā uzņemoties ģimenes vecākajiem bērniem. Izšķirīga nozīme panākumu nodrošināšanā būs arī vecāku vispārējām audzināšanas sekmēm. Ja audzināšanas trūkuma dēļ bērna raksturā izteikti dominēs pašreiz tik izplatītais un glorificētais egoisms un slinkums, tad arī cīņa par latvietību sen jau būs zaudēta.

Palīdzīgu roku vecākiem valodu divkaujas dažādajos posmos var sniegt latviešu skolas, draudzes un citas sabiedriskās organizācijas. Pirmais un pēdējais vārds tomēr būs jāsaka latviešu ģimenei, t.i., latviešu vecākiem, jo ne skolas, ne draudzes, nedz organizācijas vecāku, īpaši mātes darbu aizstāt nevar. Divkaujas smagumu uz saviem pleciem līdz šim ir iznesuši un arī turpmāk iznesīs latviešu ģimenes cietoksnīši – mazās Latvijas saliņas trimdā.

Kādi tad, īsumā tverot, var būt valodu divkaujas rezultāti? Raugoties pesimistiski, var teikt, ka latviešu valodai ir pavisam vājas izredzes. Dominējošā valoda agrāk vai vēlāk nomāc un iznīcina latviešu valodas vārgos centienus pēc līdztiesības. Latviešu valoda kapitulē pilnīgi un tiek aizmirsta.

Spriežot drusku optimistiskāk, var diezgan pamatoti minēt varbūtību, ka vecākiem ir iespējams divkaujas gaitu ievirzīt tā, ka abas valodas pastāv draudzīgi viena otrai blakām, gan varbūt dažādās attīstības pakāpēs. Dominējošā valoda būs nenoliedzami bagātākā pirmā valoda, bet latviešu valoda kā otrā valoda vēl joprojām nebūs svešvaloda.

Un beidzot – pastāv arī trešā iespēja, kā to jau ir pierādījuši sākumā minētie trimdā uzaugušie jaunie literāti, un proti: latviešu valoda var sasniegt tādu pilnvērtības pakāpi, ka tā pazaudē savu “mazvērtības kompleksu” ieņem dominējošai valodai un nostājas tai blakus kā pilnīgi suverēna divvalodu sistēmas sastāvdaļa.

Nobeigums

Ja iesākām ar domu par valodu kā katras kultūras pamatelementu un valodu divkaujas norises apskatā konstatējam šī procesa elementus un latviešu valodas izredzes, tad nobeigumā lai atļauts minēt dažus prātojumus par to kā nav, bet kā varētu būt.

Nesen ir atskanējušas bažīgas balsis, ka trimdas latviešu etniskā eksistence esot bīstami apdraudēta, ka mūsu kultūras dzīve drīzumā draudot pārvērsties par tuksnesi un ka tāpēc esot jāmobilizē visi sabiedriskie spēki, lai mēs paliktu etniski dzīvi, par augstāko latviešu nacionālās dzīves prioritāti minot “latviešu valodas iemācīšanu bērniem tādā apmērā, lai viņi spētu latviešu sabiedrībā iekļauties un būt tās aktīvi dalībnieki”.

Pēc vairāk nekā divdesmit pieciem trimdā pavadītiem gadiem mēs šo elementāro pamatpatiesību, ka bez latviešu valodas prasmes nav iespējama latviešu etniskās eksistences nodrošināšana, beidzot esam atklājuši arī pavisam oficiāli, jo tā nodrukāta lielākajā latviešu laikrakstā. Labāk vēlu nekā nekad! Varbūt tiešām vēl nav galīgi par vēlu pārkārtot mūsu trimdas darbošanās prioritātes, sākot saukt lietas īstos vārdos un beigt dzīvot rožainu politisko illūziju gaisotnē. Aizgājušajos gados diezgan pierādīta trimdas latviešu veiksmē materiālās labklājības izveidošanā. Diezgan laika, enerģijas un līdzekļu iztērēts politiskā naivumā, ar vējdzirnavu spārniem cīnoties. Tagad vajadzētu nākt garīgās atmodas laikmetam arī trimdas latviešu etniskajā grupā, veltot to pašu milzu enerģiju, kas iztērēta tā saucamajam politiskajam darbam aizgājušajos gados, būtiski pašam vissvarīgākajam trimdas uzdevumam – etniskās dzīvības glābšanai.

Ādolfs Sprūdžs

ALA žurnāls, 1972. gada Nr. 6 (aprīlis)

Mūsu nacionālā darba prioritātes

Pēc šīs zemes ierašām runātāja galvenais uzdevums pēc garšīgām vakariņām ir – pavairot un paildzināt vispārējo sabiedrības omulību, pastāstot smalkus jociņus par izvēlēto tematu un apliecinot, ka viss tomēr ir jauki un skaisti šai bēdu pasaulē.

Man ir šaubas, vai spēšu šo uzdevumu pienācīgi veikt, lai arī pie labas gribas par manas runas tematu – “Mūsu nacionālā darba prioritātes” – būtu iespējams savirknēt visai gaŗu un arī patiesu anekdoŗu krājumu.

Beidzamajos gados šis temats latvieŗu sanāksmēs un presē jau ir kļuvis stipri populārs, lai neteiktu ko stiprāku. Tādēļ man ir zināmas baŗas, ka klātesoŗie literatūras pazinēji jau tagad iekŗēji sagatavojas atcerēties epizodi no mūsu pasaku lielmeistara Skalbes apraksta par Miera un Pieticības Malu, turienes mielastiem, runām un komentāriem. Atmiņas atsvaidzināŗanai paklausīsimies, kā skanēja divu klausītāju saruna pēc pravieŗa Ruņģa Miera un Pieticības Malas mielastā:
“Viens teica: ”Cik jauki šodien mūsu pravietis runāja! Uz mata tāpat kā pērn un aizpērn”.
“Jā, un cik saprotami!” otrs atteica, “es pazīstu katru vārdu viņa runā”.
“Kāds miers!” pirmais ŷāvājās, “acis pašas veras ciet”.
“Jā”, otrs, laikam jau iesnaudies, pa miegam atbildēja.
(Tik īsas pa laikam bij’ viņu sarunas: viens kaut ko teica, citi piekrita, beigās visi iesnaudās).
Gar visu gaŗo pamali nedzirdēja neviena putniņa dziedam”. ---

Vai man izdosies aizsniegt šādus daiļrunības kalngalus, par to spriedīsim pēc tam, kad būŗu beidzis.

Domājot par šīs runas tematu, es skatījos iedomātā spogulī uz trimdas latvieŗiem, nedalot tos ne ticību, ne citādos grupējumos, un mēģināju atrast atbildes uz šādiem pamatjautājumiem:

- Kas mēs īsti esam tagad, pēc turpat jau trīsdesmit svešumā pavadītiem gadiem?
- Ko mēs kā nacionālā grupa īsti gribam panākt, kāds ir mūsu primārais mērķis?
- Ja mums šāds kopējs primārais mērķis ir, un ja tas ir mūsu nacionālā darba centrā, tad kādas ir šī darba prioritātes – uzdevumi, kuriem jāveltī visi mūsu kopējie spēki, enerģija, līdzekļi, un – vecmodīgi runājot – nesavtīga ziedošanās?

Dotajā laika sprīdī varu jums sniegt savu pārdomu rezultātus tikai pavisam koncentrētā formā, nepavisam nepretendējot uz kādu zinātnisku objektivitāti vai sokrātiskas erudīcijas smalkajām analīzēm. Tas, ko teikšu, ir – gluži vienkārši – manas personīgās domas.

Atļaujiet man sākumā pieminēt dažus svarīgus faktoros, kuŗu apzināšanās, manuprāt, ir nepieciešama reālam problēmas skatījumam.

Atcerēsimies, ka tā latviešu grupa, kas, otrajam pasaules kaŗam beidzoties, atradās rietumu pasaulē, turpat vai simtprocentīgi bija politiskie bēgļi, ar gandrīz vai nesadragājamu ticību uz drīzu atgriešanos atbrīvotajā dzimtenē. Kad mūsu cerības “nākošo 18. novembri svinēt brīvajā Latvijā” nepiepildījās, mēs izklīdām pasaules tālēs un kļuvām par trimdiniekiem.

Cīņa par eksistenci un materiālās labklājības nodrošināšanu jaunajos dzīves apstākļos paņēma turpat vai visus mūsu spēkus. Mūsu latviskās kopības sajūta tomēr bija tik spēcīga, ka toreiz – daudz grūtākos apstākļos – atradās laiks, enerģija un līdzekļi gan dedzīgam darbam latviešu kultūras laukā, gan politiskām aktivitātēm, gan arī neizbēgamajiem pašmāju ķīviņiem.

Mūsu ticība pasaules politikas attīstībai mums labvēlīgā virzienā, kaut mazliet iedragāta ar nepabeigto Korejas karu, vēl turpināja dominēt mūsu sabiedrisko domu un darbošanos. Mēs joprojām bijām pārliecināti, ka Baltijas valstu brīvības problēma ir ārkārtīgi svarīga nevien šo zemju tautām, bet arī pasaules lielvarām.

Ungārijas revolūcijas netraucēti brutālā apspiešana mums – un arī latviešiem dzimtenē- bija milzīgs trieciens. Mēs sākām aptvert, ka mūsu cerības uz stāvokļa maiņu Austrumeiropā, diemžēl, bija balstītas uz apmēram tikpat reāliem pamatiem, kā “drošas ziņas” kara beigu posmā Latvijā par to, ka “zviedri nāks”! Mums tomēr tā īsti nepietika drosmes atklāti atzīt nepielūdzamo politisko realitāti un no tās secināt, ka mūsu dzīve svešumā laikiem gan turpināsies pavisam ilgi. Saukļi, runas, deklarācijas, rezolūcijas un memorandi joprojām tērpās spožo frāžu svārkos. Mēs paši kļuvām par patvēruma zemju pilsoņiem. Pieaugošais “vienaldzīgo” un asimilējušos latviešu un jo īpaši jauniešu skaits tika vienkārši ignorēts. Piecdesmitajos gados un pat vēl vēlāk maz, pavisam maz teorētiski pārdomātas, organizētas rīcības tika veltīts problēmai, kas būtu pavisam steidzīgi un neatliekami jādara, lai latviešu bērnus, pusaudžus un jauniešus nopietni ievadītu latviešu kultūras pasaulē un vismaz krietnu daļu no viņiem arī tur daļēji noturētu. Pietika ar to, ka latviešu bērnam vai jauniešiem bija labas sekmes patvēruma zemju skolās.

Vecāki visiem spēkiem un ar izciliem panākumiem atbalstīja bērnu izglītības centienus, deva savu labāko, bet – no pašiem bērniem latviskuma interešu labā jo bieži vien neprasiņa tikpat kā nekādas piepūles. Arī pašiem vecākiem, materiālās labklājības līmeni dedzīgi augšup ceļot, ne vienmēr pietika laika, spēka un enerģijas paveikt daudz ko vairāk latviskās audzināšanas laukā, kā stingri nobrēkt – “Runā latviski!” un pēc tam doties uz ne vienmēr nepieciešamo darbu

otrajā maiņā, vai – nedaudz gadus vēlāk – uz sēdēm, jubilejām, ballēm un privātajām viesībām. Organizāciju runas vīriem arī bija maz laika par šo sarežģīto jaunatnes problēmu kompleksu dziļāk un aptverošāk padomāt, jo svarīgāka likās t.s. politiskā darbība.

Latviešu preses izdevumiem bija jāatspoguļo trimdas “oficiālā līnija” ar neoficiālo lozungu, ka trimdas dzīvē – “viss kārtībā, ak, cienījamā kundze, viss kārtībā, viss kārtībā!” papildinot to ar sodīšanos par lielās pasaules cietsirdīgo vienaldzību un politisko stulbumu, jubileju aprakstiem un pašslavināšanās kulta veiksmīgo tālākveidošanu. Tikai pirms dažiem gadiem mūsu lielākā laikraksta šefredaktors pēkšņi pazaudēja savas rožainās brilles un konstatēja, ka par latviešu nacionālās dzīves augstāko prioritāti trimdā esot jādeklarē “latviešu valodas iemācīšana bērniem tādā apmērā, lai viņi spētu latviešu sabiedrībā iekļauties un būt tās aktīvi dalībnieki” un ka no šī uzdevuma atrisināšanas tālākā skatījumā esot atkarīga visa mūsu nacionālās darbības nākotne svešumā. Pareizi teikts, tikai savus gadus divdesmit par vēlu. Man vēl gribētos piebilst, ka no jaunatnes nostājas būs atkarīga ne tikai šefredaktora minētā “visa mūsu nacionālās darbības nākotne svešumā”, bet pats šīs darbības primārais elements – latviešu etniskās grupas dzīvība un turpmākā eksistence.

Atgriežoties tagad pie sākumā uzstādītajiem jautājumiem, mēģināsim rast atbildi uz pirmo, proti, kas tad mēs īsti esam tagad, pēc turpat trīsdesmit svešumā pavadītiem gadiem?

Vispirms ir jāizšķir divas grupas:

- pirmajā grupā ieskaitāmi tie bijušie vai vēl esošie Latvijas pilsoņi, kam Latvija ir nevien dzimtene vai tēvzeme, bet, kas ar Latviju un latviešiem, paguva apzinīgi un personīgi identificēties vēl mūsu pašu zemē. Šai grupā tātad varētu būt tie, kas, Latviju atstājot, bija

apmēram pusaudža vecumā vai vecāki. Dēvēsim šo grupu par trimdas pamatsastāva grupu;

- otrajā grupā jāietilpina visi pārējie – kā tie, kas gan vēl dzimuši Latvijā, bet kuŗi personīgu, apzinīgu identificēšanos ar Latviju un latviešiem mūsu pašu zemē vairs nepaguva iegūt, kā arī tie, kas piedzimuši jau svešumā. Sauksim šo grupu par svešumā dzīvojošo latviešu jauno maiņu, vai vienkārši par jauno maiņu.

Ja trimdas pamatsastāva grupa turpat simtprocentīgi sākuma gados bija politiskie bēgļi, kas, pasaules tālēs izklīstot, kļuva par trimdiniekiem, tad šodien šie jēdzieni “trimda” un “trimdinieki” lielam vairumam svešumā dzīvojošo latviešu, pēc mana uzskata, vairs īsti nepiestāv. Nebūt negribu noliegt faktu, ka ir vēl mūsu vidū latvieši-trimdinieki arī šodien; tādi, kas labprāt atstātu patvēruma zemju medus podus un, ja vien tas būtu politiski iespējams, atgrieztos Latvijas pieticībā kaut vai rīt. Ja būsīm pavisai godīgi un atklāti paši ar sevi, tad droši vien būsīm spiesti atzīt, ka šādu cilvēku šodien mūsu vidū laikam vairs nav tik pārāk daudz.

Kultūrvēsturnieki varēs vēlāk strīdēties par to, kad un kuŗā brīdī vairums trimdinieku kļuvuši par emigrantiem, bet mums pašiem būtu pienācis laiks šo dzīves faktu apzināties un pārtraukt spēlēt paslēpšanos pašiem ar sevi. Šāda terminoloģijas maiņa varbūt dažam labam nepatiks, bet, manuprāt, tā atbilst realitātēm.

Daļa no latviešu emigrantiem jau ir pilnīgi iesaistījušies patvēruma zemju dzīvē, lielākā vai mazākā mērā zaudējot – ja ne gluži latviskās identitātes apziņu, tad gan katrā ziņā interesi par latviešu problēmām un arī vēlēšanos piedalīties latviskajos pasākumos. Citi jau sen kā pārbaroti ar rožaino briļļu politikas nereālajiem sauķļiem, apnikuši un vienaldzīgi atvilkušies savos personīgo darbu kalnos. Ir arī vēl tādi, kas gan visai labprāt piedalās citu noorganizētajos dziesmu svētkos, dažādos citos lielsarīkojumos, un labprāt izmanto arī lokālo latviešu organizāciju pieticīgos pasākumus, tos brīžiem it kā “no augšas” pakritizējot, bet paši vai nu “nejūtas kompetenti” jeb ir pārāk aizņēmti, lai sniegtu savu

palīdzīgo roku kopējā darba ķēdes kalšanai. Zināma daļa emigrācijas latviešu gan formāli pieder arī pie tādas vai citādas latviešu organizācijas, kuŗu statūtos un biedru solījumos ir daiļskanīgi vārdi par uzticību tautai un tēvzemei vai taml., bet kuŗu redzamākā aktivitāte vērotājam no malas šķiet guvusi inspirāciju no senā teiciena _ “Ēda, dzēra, danci sāce, kamēr ūdens plūdi nāce”.

Neraugoties uz visām vājībām un trūkumiem, realitāšu ignorēšanu un dzīvošanu illūziju un saukļu dominētā pasaulē, sākotnējā trimdas pamatgrupa tomēr latviešu etniskās dzīvības uzturēšanas labā ir paveikusi ievērojami daudz. Par to nākotnes objektīvie vēsturnieki nenoliedzami izteiks atzinību tai brīvās Latvijas paaudzei, kuŗas rindas tagad jau kļūst arvien retākas.

Trimdinieki pamazām noiet no skatuves, emigranti vēl pagaidām paliek. Latviski dzīvo cilvēku šai emigrantu grupā, t.i., tādu, kuŗiem piederība latviešu tautai un latviešu kultūras mantojums vēl joprojām stāv viņu dzīves svarīgāko vērtību vidū – šādu cilvēku skaits arī pamazām sarūk. Daļu ir aizmidzinājis Miera un Pieticības Malas labi paēdušo cilvēku patīkamais nogurums, citi ir atmetuši ar roku nereālajai trimdas saukļu un illūziju pasaulei, vēl citi piekopj latviskās nodarbības kā tādu psiholoģiskas paš aizsargāšanās jeb preventīvās terapijas veidu, jo tas tomēr palīdz dzīvot. Konkrētiem darbiem latvietības mērķu labā emigrācijas latviešu grupai tomēr vēl joprojām ir pietiekami daudz potenciāla spēka, enerģijas, līdzekļu un darītāju, lai par tuvāko nākotni varbūt nebūtu tik ļoti jāraizējas. Jāraizējas ir gan par teorētiskās domāšanas un tās ietekmes trūkumu mūsu nacionālā darba un mērķu noskaidrošanā un darbības virzienu noteikšanā.

Tagad uz īsu brīdi pievērsīsimies otrajai grupai, ko es optimistiski nosaucu par svešumā dzīvojošo latviešu jauno maiņu, jeb arī vienkārši par jauno maiņu. Ja vecuma robežu vilksim no gadiem trīsdesmit pieci – uz leju, vai aptuveni tā, tad būsīm spiesti atzīt, ka šīs grupas locekļi kā indivīdi, nekad nav bijuši ne politiskie bēgļi, nedz trimdinieki. Jaunās maiņas ļoti daudzveidīgais un raibais sastāvs ietver sevī visas

iespējamās variācijas – gan Latvijā dzimušus amerikāņus, angļus, kanādiešus, zviedrus, austrāliešus, vāciešus utt., kuŗi latviski neprot tikpat kā ne vārda un dažreiz pat nezin, kur tāda Latvija atrodas, gan Latvijā vai Vācijas DP nometnēs dzimušos divvalodniekus, kas tagad ir aktīvi sabiedriski darbinieki, gan arī – šad un tad – tādus jau patvēruma zemēs dzimušos jauniešus, kas bez šaubīšanās sevi sauc par latviešiem un pat dzejo latviešu valodā.

Nav mums šodien laika iztīrīt iemeslus, kāpēc jaunās maiņas grupā redzams šāds milzīgs raibums. Konstatēsim tomēr to, ka ar vienkāršajām pavēlēm – “Runā latviski!”, “Mīli Latviju, tā ir tava tēvzeme”!, “Tu esi latvietis!” utt. laikam nav gluži pieticis, lai jaunās audzes vairākumu, trimdas valodā runājot, “izaudzinātu par latviešu patriotiem”. Izaugt svešumā par latvieti un par tādu sevi apzinīgi atzīt, personīgās identitātes konfliktu risinot, nav nemaz tik viegli un vienkārši, kā tas jauniešu vecākiem un citiem īstiem latviešiem, dažreiz varbūt liekas. Katrā ziņā šai procesā ir vajadzīgs daudz kas vairāk nekā tikai patriotiski saukļi un pavēles. Nesaprasto, neredzēto un neiepazīto taču nevar iemīlēt, arī uz pavēli nē.

Mūsu rīcībā, diemžēl, nav nekādu nopietnu datu par to, kas liecinātu par jaunās maiņas vairākuma latviešu valodas prasmi, nostāju un ievirzi latvietības problēmu risināšanā.

Mēs tomēr varam teikt, ka svešumā ir izauguši tādi jaunieši, kas, savu identitātes konfliktu risinot, IR atzinuši sevi par latviešiem. Beidzamajos gados, kā to liecina augošā 2x2, prof. Leļa latviešu valodas kursu, Latviešu fonda, vasaras vidusskolu, baltiešu zinātnieku apvienības uc. līdzīgu pasākumu popularitāte, šādu jauniešu skaits uzrāda zināmu tendenci pieaugt. Arī latviešu etniskās grupas jaunajā maiņā ir sācies it kā tāds mazs atmodas laikmetiņš, kad jaunieši paši cenšas atgūt un apgūt savu senču kultūras mantojumu, iesākot ar tā pamatelementu – latviešu valodu.

Summējot iztirzājumā teikto, varam mēģināt formulēt atbildi uz pirmo jautājumu, kas mēs esam šodien pēc turpat trīsdesmit gadu nodzīvošanas svešumā, šādā veidā:

Gadu tecējumā trimdas pamatsastāva grupa pamazām ir zaudējusi savu politisko bēgļu un trimdinieku stāvokli un, iedzīvojoties jaunajos dzīves apstākļos, ir pārvērtusies par latviešu emigrantu grupu. Šīs grupas lielajam vairumam joprojām mīla ir Latvija un tuvs latviešu tautas liktenis, bet tai pašā laikā viņu nomāc arī piedzīvotās vilšanās un to radītā skepse, kā arī sava veida neziņa un sajukums par to, kādam nacionālam darbam būtu īsta jēga un paredzami kaut kādi panākumi šobrīd.

Jaunās maiņas sastāvs ir raibu raibais, bet arī viņu vidū ir ļoti aktīvs kodols spējīgu, apzinīgu un darbīgu latviešu. Jaunās maiņas ļaudis nav ne politiskie bēgļi, nedz trimdinieki, bet gan svešumā dzīvojoši latvieši (ja viņi sevi par tādiem atzinuši), vai arī emigrācijas latviešu pēcnācēji, kuŗu saites ar latvietību un tās mērķiem var būt tikpat kā neeksistējošas vai paviršas, vai visai ciešas, vai pat ļoti ciešas.

Pievēršoties otrajam jautājumam par to, - ko mēs, kā nacionāla grupa, īsti gribam panākt, kāds ir mūsu primārais mērķis, domāju, ka šodien, tāpat kā toreiz, kad uzsākām svešuma gaitas, brīvība un pašnoteikšanās tiesības latviešu tautai ir mūsu nacionālā darba galvenais mērķis. Ja šis mērķis pašreizējā politiskajā situācijā, šķiet it kā pavisam nereāla sapņošana, tad atcerēsimies to, ka ticība gāžot kalnus, kā arī to, ka dažreiz tomēr arī tie pārdrošākie sapņi var kļūt par īstenību. Politika nav nekāda eksaktā zinātne, kuŗā visu var skaidri un precīzi aprēķināt. Pasaulē ir notikuši un notiek dažādi politiskie kūleņi. Kas var droši apgalvot, ka kāds no šādiem nākotnes politikas kūleņiem nevar būt labvēlīgs arī mūsu sapnim par Latviju?

Mērķis var pastāvēt tomēr tikai tad, ja pastāv arī pati grupa, kas šo mērķi grib sasniegt. Ja par visu latviešu primāro mērķi uzskatām brīvību latviešu tautai, tad pati latviešu tauta un viņas dzīvības nodrošināšana

nākotnē ir taču pats galvenais. Mēs esam skaitliski ļoti maza tauta, kuŗas dzimstības procents ir viens no zemākajiem pasaulē. Mūs ir maluši un maļ dažādās, gan naidnieku, gan draugu dzirnavās. Mūsu pašu pārāk centīgā varoņgara izpausme vietā un nevietā, mūsu lokanais mugurkauls kungu priekšā un bēdīgais savstarpējās tolerances trūkums vēstures tecējumā ir krietni vien palīdzējuši naidniekiem paretināt latviešu rindas. Vai nebūtu mums visiem – kā latviešiem Latvijā, tā arī mums šeit svešumā – pienācis pēdējais laiks apzināties, ka no latviešu tautas viedokļa raugoties, ir ikviens latvietis svarīgs, vienalga kādā politiskā sistēmā tam pašreiz liktenis lēmis dzīvot un maizi pelnīt? To apzināties un izdomāt šāda viedokļa konsekvences.

Valsts var savu neatkarību iegūt, zaudēt un atkal atgūt, izejot cauri dažādām attīstības pakāpēm un politiskām sistēmām. Turpretī tautas, tāpat kā cilvēki, dzīvo un mirst, - atkārtoju – dzīvo un mirst tikai vienu vienīgu reizi; tās atjaunot vairs nav iespējams.

Mēs jau varam līdz ar dzejnieku varonīgi skandēt: “Mēs varam iet caur visām mokām, Mēs varam ciest vēl briesmīgāk – Jo pacels Dievs uz savām rokām, Mūs tad, kad mūsu diena nāks!” – Bet arī Dievs varēs “pacelt mūs uz savām rokām” vienīgi tad, ja Viņam būs atlicis KO celt.

Mūsu galvenais uzdevums tātad ir – visiem spēkiem sargāt latviešu tautas dzīvību, ieskaitot šajā uzdevumā arī emigrācijas etniskās dzīvības sargāšanu.

Pieņemot, ka šim uzdevumam vajadzētu būt emigrācijas latviešu nacionālā darba centrā, jautāsim tagad trešo jautājumu: - kādas tad šobrīd ir šī darba prioritātes?

Par to, protams, dažādās versijās varētu runāt vēl vismaz trīsreiz tik ilgi kā esmu jau runājis, un tad man noteikti būtu tikpat efektīgi panākumi kā runas sākumā pieminētajam Miera un Pieticības Malas pravietim Ruņģim.

Pavisam īsi tomēr gribu pateikt, manuprāt, svarīgāko: Apzinoties varbūtību, ka jautājums par latviešu tautas etnisko būt vai nebūt, par tās brīvību un pašnoteikšanās tiesībām atradīsies svaru kausos vēl ilgus gadus, manā skatījumā dažas no svarīgākajām nacionālā darba prioritātēm latviešiem svešumā ir šādas:

- tieši un personīgi sakari, pastāvošo iespēju robežās, ar tautu Latvijā, kas jo sevišķi svarīgi jauniešiem latviešiem; nopietnāka iepazīšanās ar dzimtenes latviešu dzīvi, problēmām un sasniegumiem;
- latviešu valodas un kultūras mantojuma tālāknodošana mūsu jaunajai maiņai, apzinoties, ka tas panākams vienīgi ar neatlaidīgu, ilgstošu darbu, mīlestību un materiāliem upuriem;
- pāreja no illūziju un skaļo frāžu dominētās mentalitātes uz reālu domāšanu un paļaušanos pašu spēkiem; nopietna mērķu, virzienu un metožu analīze un atbilstoša kopējo spēku koncentrēšana paveicamu darbu plānošanai un realizēšanai;
- misijas darbam pielīdzināma aktivitāte emigrācijas latviešu un viņu jaunās maiņas vidū, lai pavairotu latviski dzīvo cilvēku skaitu, kas atbalstītu un aktīvi piedalītos darbā par mūsu etniskās dzīvības nodrošināšanu nākotnē; latviešu tautas dzīvības interešu aizstāvēšana visos iespējamos pasaules forumos.

Latviešu tauta nebeidza eksistēt 1940. gada 17. jūnijā; toreiz, vai patiesībā jau 1939. gada oktobrī, gan faktiski beidza eksistēt neatkarīgā Latvijas valsts.

Mēs zinām, ka latviešu tauta dzimtenē, par spīti pēckara gadu teroram, spaidiem un ierobežojumiem, ar apbrīnojamu sīkstumu ir tomēr spējusi glabāt, kopt un veidot tālāk mūsu tautas dzīvi, dzīvību un mūsu senču kultūras mantojumu. Mūsu tautas liktenis izšķirsies Latvijā, kur tautas dzīvības instinkts vēl joprojām ir spēcīgs. Mūsu, svešumā dzīvojošo latviešu, iespējas darboties latviešu tautas labā nav nekādas grandiozās, bet tās nav arī tik neeksistējošas kā to vēlētos mūsu

pretinieki. Atcerēsimies teicienu, ka dažreiz pat zilonim esot bailes no peles.

Ja nu mēs, bijušie politiskie bēgļi, izbijušie trimdinieki un tagadējie emigranti, kam vēl mīļa ir Latvija un tuvs latviešu tautas liktenis, gribam nopietni un bez bravurīgā skaļuma veikt darbu latviešu tautas labā, tad mums šobrīd atlikušais ceļš ir klusā darba varonība latvietības mērķu labā. Darba varonība ir lielāka par varonību kaujas laukā, jo prasa lielāku un ilgstošāku gribu, nesavtīgu, mīlestības pilnu darbu tautas labā un atteikšanos no katras personīgas slavas. To īsi un kodolīgi ir pateicis arī kāds anonīms latvietis dzimtenes apmeklētājiem no mūsu krasta šādos vārdos: “Spontānas varonības, kā latviešu strēlnieku, tā senās Saules kaujas nebija grūtākās. Grūtākais, varonīgākais ir par savu tautu un pārliecību cīnīties ikkatru nebrīves pelēko dienu un visu mūžu...”

Ā. Sprūdžs

Aglonas vēstis, 1973. gada Nr. 8/108 (augusts);

Nr. 9/109 (septembris)

Latviskā nākotnes ceļu meklējot

Cienījamie viesi, mīlie draugi!

Es esmu tikai pāris gadus vecāks par Līdumu un varbūt tas ir viens no iemesliem, kamdēļ man šis pagodinājums ir piešķirts, teikt svētku runu šodien. Man, tāpat kā Līdumam, mūža lielākā daļa ir aizgājusi svešumā, pavadot to dažādās zemēs, kur es esmu ieguvis personīgo brīvību, izglītību, darbu un maizi, bet – ja tā varētu teikt – garīgās mājas es atradis neesmu, un ir bijuši brīži, kad man līdz ar dzejnieku gribējās teikt:

Laidiet mani uz zemi,
Kur norās baskāji gani dzied,
Uz tēvu novadiņu,
Kur sīkākie kadiķīši
Sidraba ziedīniem zied,
Uz balto dainu zemi,
Kājām gatavs es iet. (V. Krāslavietis)

Pirms vairāk nekā trīsdesmit gadiem trimdas latvieši sāka savas gaitas svešumā. Toreiz mums visiem bija “vienas sāpes un vienas cerības” – sāpes par zaudēto dzimteni un cerības jo drīz to atkal redzēt.

Otrajam pasaules karam beidzoties, toreizējās maija dienas latviešu tautai atnesa jauna, traģiskiem pārdzīvojumiem pilna vēstures posma sākumu. Šodien mēs varam tikai zīlēt par to, kas varēja būt, bet nebija; kā bija, bet nevajadzēja būt; taču tas latviešu tautas faktisko stāvokli nekādā veidā negroza. Pašreiz pasaules lielajā politikā arī noslēdzas kāds traģisks un dramatisks notikumu pilns posms. Šīs attīstības iedīgli veidojušies jau ilgu laiku un – vai nu mums tas patīk vai nepatīk – iespaido un iespaidos arī latviešu tautas likteņgaitas.

Mēs jau varam turpināt dzīvot iekūņojušies savā ilūziju pasaulē un ignorēt realitātes – kā liela daļa trimdas latviešu to ir darījuši

aizgājušajos trimdas gados; mēs varam kārtējās svētku reizēs noturēt sparīgas runas, sirdīgi pukoties par lielās pasaules politisko stulbumu un tad paši sev uzsist uz pleca, ka pie mums, trimdas pagalmā, gan – “viss kārtībā, ak, cienījamā kundze, viss kārtībā, viss kārtībā!” Bet faktisko stāvokli tas diemžēl negroza.

Kāds tad ir šis faktiskais stāvoklis svešumā dzīvojošiem latviešiem? Kāda ir mūsu latviskās eksistences bilance šodien?

Atbilde uz šiem jautājumiem ir jāmeklē “bez ienaida un bailēm”: aizgājušos gados un šodienā, skatoties mūsu latviskās sirdsapziņas spogulī un meklējot rakstos, pētot, analizējot un sistematizējot, lai varētu rast objektīvos faktos pamatotus slēdzienus. Šāda pieeja rezultētos darbā, kam būtu nevien ļoti daudz lappušu, bet arī liela kultūrvēsturiska nozīme. Diemžēl kaut ko tādu paveikt man šovakar, protams, nav iespējams. Ar jūsu laipno atļauju es tādēļ izvēlēšos mazliet vienkāršāku versiju.

Runājot par tēmatu “Latviskās nākotnes ceļu meklējot”, sniegšu jums savu personīgo pārdomu rezultātus, nepavisam nepretendējot uz kādu zinātnisku objektivitāti vai sokrātiskās erudīcijas smalkajām analīzēm. Tas, ko teikšu, ir – gluži vienkārši manas personīgās domas. Centrā nostādot latviešu grupu svešumā, runāšu par to, kā bija, kā ir un kā varētu būt. Vispirms par to, kā bija un kā ir.

Atcerēsimies, ka tā latviešu tautas grupa, kas otrajam pasaules kaŗam beidzoties, atradās rietumu pasaulē, turpat vai simtprocentīgi bija politiskie bēgļi, ar gandrīz vai nesadragājamu ticību uz drīzu atgriešanos dzimtenē. Kad mūsu cerības “nākošo 18. novembri svinēt brīvajā Latvijā” nepiepildījās, mēs izklīdām pasaules tālēs un kļuvām par trimdiniekiem. Pasaulē toreiz nekas nelikās paliekoši nokārtots. “Tā nevar palikt un nepaliks!” – mēs deklarējām viens otram un dzīvojām it kā pagaidu dzīves, gaidot signālu mājās braukšanai.

Mūsu ticība pasaules politikas attīstībai mums labvēlīgā virzienā, kaut mazliet iedragāta ar neizšķirto rezultātu Korejas kara, vēl turpināja dominēt mūsu sabiedrisko domu un darbošanos. Mēs joprojām bijām pārliecināti, ka Baltijas valstu brīvības problēma ir ārkārtīgi svarīga ne tikai šo zemju tautām un mums, bet arī pasaules lielvarām.

Ungārijas revolūcijas netraucēti brutālā apspiešana bija milzīgs trieciens arī mums. Mēs sākām aptvert, ka mūsu cerības uz stāvokļa maiņu Austrumeiropā diemžēl bija balstītas uz apmēram tikpat reāliem pamatiem, kā “drošas ziņas” kara beigu posmā Latvijā par to, ka “zviedri nāks”. Mums tomēr tā īsti nepietika drosmes atklāti atzīt pasaules politiskās realitātes un no tām secināt, ka mūsu dzīve svešumā laikiem gan turpināsies pavisam ilgi. Mēs taču ik gadus saņēmām kārtējos apliecinājumus – gan aizvien “ūdeņainākus”, tas tiesa – par to, ka Baltijas valstu iekļaušana Padomju Savienībā netiek atzīta. Tādēļ viss taču joprojām bija “kārtībā”...

Gadi gāja un pagāja. Mūsu saukļi, runas un deklarācijas joprojām tērpās spožo patriotisko frāžu svārkos, bet mēs paši kļuvām par patvēruma zemju pilsoņiem, - tātad tīri formāli pārvērtāmies par imigrantiem. Mūsu bērni, dīvainā kārtā, savā starpā sāka sarunāties nevis latviski, bet gan vietējā valodā.

Mēs ne brīdi nebijām šaubījušies – vismaz runās un rakstos nē – par mūsu spējām un gribu palikt par latviešiem arī svešumā dzīvojot, bet mums bija pietrūcis laika tā nopietni izdomāt, ka mūsu bērni bija, ir un būs pavisam citādā situācijā. Mēs, pieaugušie latvieši, lai kā gribēdami, varējām kļūt tikai par “kārklu” amerikāņiem, kanādiešiem, angļiem, zviedriem, utt. Mūsu augošajiem bērniem latvietība nevarēja iekrist klēpī kā gatavs ābols, bez sviedriem un piepūles, bez pacietības un mīlestības pilna darba no dienas uz dienu, no gada uz gadu. Mēs gan sacījām, ka cīnāmies par latviešu tautu un Latviju, bet nepiegiezām pienācīgu vērību latvietības svarīgākajam cietoksnim – latviešu ģimenei.

Gadiem uz priekšu skrejot un vienas un tās pašas frāzes un saukļus klausoties, labai daļai latviešu pamazām aizmirsās viņu nelokāmā patriotiskā stāja, vai – pareizāk sakot – viņiem tā sauktā “latviešu politika” kļuva neinteresanta un vienaldzīga. Jauniešu asimilēšanās labu laiku mūsu “oficiālajās aprindās” un presē netika it kā nemaz pamanīta, par to tika runāts un rakstīts maz. Kad nu ūdens pavisam sāka smelties mutē, mūsu lielākā laikraksta šefredaktors pirms nedaudz gadiem beidzot deklarēja, ka par latviešu nacionālās dzīves augstāko prioritāti trimdā esot jāuzskata “latviešu valodas iemācīšana bērniem tādā apmērā, lai viņi spētu latviešu sabiedrībā iekļauties un būt tās aktīvi dalībnieki”, un ka no šī uzdevuma atrisināšanas tālākā skatījumā esot atkarīga visa mūsu darbības nākotne svešumā.

Kāds ģeniāls jaunatklājums! Diemžēl, tikai pasludināts “ex cathedra” savu ceturtdaļgadsimtu par vēlu.

Pēc šādas, visvairāk lasītajā avīzē nodrukātas deklarācijas, sakustējās arī mūsu runas vīri un ...proklamēja latviešu valodas gadu! It kā ar to atrisinājums jau būtu rokā! Bezseguma saukļos un proklamācijās jau slēpjas mūsu laikmeta traģika. Ja saukļiem neseko darbi, neviens tiem vairs netic un neņem tos par pilnu. Arī tādus, kas pauž pozitīvas vērtības un virzienu – arī tie aiziet cilvēkiem gar ausīm, jo viņi ar tiem jau ir pārbaroti.

Vai tad šāds latviešu valodas gads, bez īpašām proklamācijām, nebija katrs svešumā nodzīvotais gads tām ģimenēm, kuŗu bērni šodien runā latviski? Vai tādām latviešu valodas gadam nebija jābūt visiem trimdā pavadītajiem gadiem – visiem latviešiem? Vismaz tiem, kas arī intelektuāli ir dzīvi latvieši? Latviešu kultūras svarīgākais elements taču ir latviešu valoda. Kas atsakās no savas valodas, tas atsakās arī no savas tautas kultūras; izdara, figurāli runājot, tautisku pašnāvību. Bet latviešu valodas un latviešu kultūras mantojuma tālāk nodošana mūsu jaunajai audzei taču ir bijusi, ir un būs mūsu nacionālā darba stūrakmens. Bez šī ļoti grūtā un sarežģītā uzdevuma kaut cik sekmīgas veikšanas, latviešiem svešumā patiesībā nav bijis un nav nekādas pārāk

lielas jēgas, skatoties no nākotnes perspektīves – pirkt un būvēt baznīcas un tautas namus un runāt par darbu latviešu tautas labā. Mūsu tautas būt vai nebūt jautājums pasaules svaru kausos ir jau svēries vairāk nekā trīsdesmit piecus gadus, un nav paredzams, ka mūsu paaudzei būs lemts pieredzēt tā galīgo atrisinājumu. Nākotnes lugā “Sapnis par Latviju” jaunās audzes loma būs daudz svarīgāka par mūsējo, un šīs lomas tekstu būs jāraksta viņiem pašiem, kā šeit, tā dzimtenē. Bez latviešu valodas, vēstures un kultūras mantojuma pārvaldīšanas, bez dzīvās latviešu tautas iepazīšanas un iemīlēšanas šo jauno aktieru darbošanās var būt tikai tāda švaukstiska ākstīšanās.

Diemžēl, vietvietām arī jaunās paaudzes vidū vecajam lozungam: “ēda, dzēra, danci sāce, kamēr ūdens plūdi nāce” ir pavisam liela ietekme, un mēs to akceptējam kā “normālu parādību”. Ābols jau nekrīt tālu no ābeles... Un diemžēl arī šāda veida filozofija un vienas dienas sienāžu dzīves veids laikam pieder pie latviskās dzīves ikdienas un tā sauktā senču mantojuma.

Kādi tad nu ir aktīvi un pasīvi mūsu svešumā pavadīto gadu bilancē? Kāds izskatās faktiskais trimdas latviešu stāvoklis, ja mēģinām uz to raudzīties “bez ienaida un bailēm”?

Pirmkārt, mēs kā organizēta etniska grupa vēl joprojām eksistējam, gan ar aizvien lielāku potenciālu uz vienprātības trūkumu dažādo viedokļu aizstāvju starpā. Mūs visus, kas esam intelektuāli dzīvi arī latviskā nozīmē, vieno mīlestība uz latviešu tautu, vēlēšanās darboties viņas labā. Nav īstas vienprātības par labāko, patreizējai situācijai piemērotāko taktiku. Kā savā laikā sainīšu sūtīšanā uz Latviju, tā tagad dzimtenes apciemojumu jautājumā, ir pierādījies, ka “tautas balss” ir stiprāka par dažu organizāciju runas vīru “stingrās nacionālās stājas” viedokļa skaļajām deklarācijām.

Otrkārt, lielākā daļa no mums ir kļuvusi par patvēruma zemju pilsoņiem, brīvprātīgi nododot uzticības zvērestu šīm zemēm, kas izslēdz mūsu padotību kādas citas valsts interesēm. Bijušie Latvijas

pilsoņi, bijušie politiskie bēgļi un izbijušie trimdinieki savā lielajā vairumā tagad ir kļuvuši par latviskas izcelsmes amerikāņiem, kanādiešiem, angļiem, zviedriem utt. Trimdas pamatsastāva grupa ir skaitliski krietni sarukusi. Uz skatuves patreiz vēl paliek latviešu emigranti un viņu pēcnācēji, kas vairs nav ne bēgļi, ne trimdinieki, nedz arī emigranti. Jēdzieni “trimda” un “trimdinieki” lielajam vairumam svešumā dzīvojošo latviešu, pēc mana uzskata, vairs īsti nepiestāv. Nebūt negribu noliegt faktu, ka ir vēl mūsu vidū latviešu trimdinieki arī šodien: tādi, kas labprāt atstātu patvēruma zemju medus podus un, ja vien tas būtu politiski un praktiski iespējams, atgrieztos Latvijas pieticībā kaut vai rīt. Ja būsīm pavisam godīgi un atklāti paši ar sevi, tad droši vien būsīm spiesti atzīt, ka šādu cilvēku mūsu vidū šodien laikam vairs nav tik pārāk daudz. Kultūrvēsturnieki vēlāk varēs strīdēties par to, kad un kāpēc vairums latviešu trimdinieku kļuvuši par emigrantiem, bet, manuprāt, mums pašiem būtu pienācis laiks šo dzīves faktu apzināties un izbeigt spēlēt paslēpšanos pašiem ar sevi.

Treškārt – mūsu “sapnis par Latviju” ir palicis nepiepildīto sapņu kategorijā, kas vienmēr atkārtojas, vai tu, cilvēks, gribi to vai negribi. Īpaši tiem latviešiem, kam joprojām mīļa ir Latvija un tuvs latviešu tautas liktenis. Katram no mums var būt dažādas šī sapņa versijas, taču visiem mums sapņu centrā ir latviešu tauta un tās nākotne. Sapņu tulkošana, protams, nav nekāda viegla lieta. Šai sakarībā man prātā nāk kāda sparīga 18. novembra runa, ko pirms nedaudz gadiem Čikāgā, teica kāds sparīgs Kanādas latviešu runas vīrs.

Šai runā viņš attīstīja savu Latvijas sapņa versiju un atbrīvošanas plānu koncepciju, kuŗā kā visai svarīgs elements un autoritāte figurēja amerikāņu nākotnes zīlētājas Džīnas Diksones grāmata un tās pareģojumi. Atzīšos, ka neesmu šo grāmatu lasījis un atzīšos arī, sapņu tulkošanā nekādu akadēmisku kvalifikāciju ieguvis neesmu. Bet par nākotnes ceļiem domājot, drusku ar sapņošanu tomēr būs jānodarbojas, kaut arī bez Džīnas Diksones autoritatīvo pareģojumu palīdzības.

Vēl pāris teikumu par mūsu svešuma dzīves bilances, manuprāt, svarīgāko posteni – mūsu darbu un sapņu turpinātājiem – latviešu jauno audzi jeb kā tagad mēdz teikt – jauno maiņu.

Ja vecuma robežu vilksim tā no gadiem trīsdesmit pieci uz leju, vai aptuveni tā, tad mums būs jāatzīst, ka šīs jaunās maiņas locekļi kā individi nekad nav bijuši ne politiskie bēgļi, nedz trimdinieki. Viņu apzinīgā identificēšanās ar latvietību, ja tāda pastāv, notikusi jau ārpus Latvijas robežām. Šī latvietība vairs nav un nevar būt automātiski iegūta, viengabalaina un pašsaprotama. Arī tad, ja abi vecāki ir latvieši un latviskās audzināšanas darbu ir veikuši un veic ar izpratni, pacietību un mīlestību, - arī tad viņu bērniem izaugšana par latvieti svešumā ir daudz sarežģītāks process, nekā mēs parasti to iedomājamies. Kur tad vēl visas pārējās iespējamības- vecāku vienaldzība, laika trūkums, pārspīlēta superpatriotisko saukļu kladzināšana, šķirtās laulības, jauktās laulības utt., utt. Tādēļ nav ko brīnīties, ja latviešu jaunās maiņas sastāvs ir raibu raibais. Tas ietver sevī visas iespējamās variācijas – gan Latvijā dzimušus amerikāņus, kanādiešus, angļus, zviedrus, austrāliešus, vāciešus, beļģus utt., kuŗi latviski neprot tikpat kā ne vārda un dažkārt pat nezina, kur tāda Latvija atrodas; gan Latvijā vai Vācijā DP nometnēs dzimušus divvalodniekus, kas tagad ir aktīvi sabiedriskie darbinieki, gan arī šad un tad – tādus, jau patvēruma zemēs dzimušus jauniešus, kas bez šaubīšanās sevi sauc par latviešiem un spēj pat latviski dzejot.

Mūsu rīcībā diemžēl nav nekādu nopietnu datu par to, kas liecinātu par jaunās maiņas latviešu valodas prasmi, tās nostāju un ievirzi latvietības problēmu risināšanā. Uz vispārējo vērojumu pamata tomēr var teikt, ka svešumā ir izauguši tādi jaunieši, kas savu grūto identitātes konfliktu risinot, ir atzinuši sevi par latviešiem.

Pēdējos gados arī latviešu etniskās grupas jaunajā maiņā ir sācijas it kā tāds mazs atmodas laikmetiņš, kad jaunieši paši mērķtiecīgi cenšas atgūt un apgūt savu senču kultūras mantojumu, iesākot ar tā

pamatelementu – latviešu valodu. Diemžēl ir jāpiebilst, ka šādu jauniešu skaits ir samērā mazs.

Latviešu problēmu risināšanā šīs jaunās maiņas grupa vēl nav pilnīgi brīvi nostājusies uz sava, elastīgi jauna politiskā un taktiskā ceļa, bet dažādas pazīmes rāda, ka līdz šim dominējošai trimdas politikas stīvi dogmatiskajai ģenerāllīnijai šīs grupas aktīvo locekļu vidū piekrišanas ir maz. Kā katra jauna paaudze, arī latviešu jaunā maiņa nāk ar savām vērtību pārvērtēšanas mērauklām, ar saviem kapteiņiem un stūrmaņiem, kas savu latviskās dzīves kuģi aizvien vairāk stūrēs uz dzimtenes pusi. Jo tur, lūk, joprojām ir tautas dzīvības un latvisko vitamīnu avots.

Līdz šim esam runājuši par to, kā bija un kā ir. Tagad mēģināsim zīlēt par to, kā varētu būt.

Manuprāt, pastāv divas iespējas:

- 1) atgriešanās Latvijā;
- 2) palikšana svešumā.

Atgriešanos Latvijā viss lielais vairums latviešu ir noraidījuši, jo tāds solis viņiem nav licies politiski pieņemams. Vēstures ratu atpakaļ pagriezt nevar neviens, arī Baltijas valstu jautājumā nē. Var tikai zīlēt par to, kāda būs turpmākā politiskā kūleņošana lielajā pasaules politikā un kāda varētu būt tālāko notikumu attīstība Padomju Savienībā. Kaut arī tur nacionālais jautājums oficiāli jau sen skaitās nokārtots un atrisināts, perfektā padomju cilvēka rašanos joprojām kavē dažādas neizskaidrojamas nacionālistiskas tendences dažādās “varen-plašās dzimtenes” malās. Joprojām vēl atrodas augsti mācīti un marksistiski-ļeņiniski kaldināti zinātnieki, rakstnieki un mākslinieki, kas prasa padomju konstitūcijā paredzēto un starptautiskos līgumos garantēto cilvēka tiesību ievērošanu utt. Izglītības līmenis un līdz ar to aktīvi domājošo cilvēku skaits pastāvīgi pieaug. Pieaug arī prasības pēc dzīves apstākļu straujākas uzlabošanas un lielākas individuālās brīvības. Arī Padomju Savienībā laiks nestāv uz vietas. Teorētiski tādēļ

varētu teikt, ka iekšējiem apstākļiem Padomju Savienībā liberalizējoties, varētu rasties situācija, kad svešumā dzīvojošie latvieši varētu sākt apsvērt iespēju atgriezties dzimtenē, ja tā viņus ņemtu pretī. Nedomāju, ka tuvākajā nākotnē šāda situācija varētu izveidoties.

Otra teoretiska variācija būtu atgriešanās Latvijā tās patreizējā stāvoklī. Kaut arī mums šķiet, ka mēs esam tīri labi informēti par to, kas noticis ar Latviju un latviešiem pēc otrā pasaules kara beigām, tā pavisam patiesi izjust un saprast visu to pārdzīvujumu skālu, kas bija, ir un būs dzimtenes latviešu ikdienas neatņemama sastāvdaļa – to laikam diez vai vairs visā pilnībā spējam. Mūsu divas pasaules ir pārāk atšķirīgas, un trīsdesmit gadi ir ļoti ilgs laiks. Latviešus dzimtenē aizgājušajos gadu desmitos dzīve nav lutinājusi, bet viņi ir mācējuši piemēroties un pratuši izdzīvot. Vai mēs to tagad spētu? Stipri par to šaubos. Tāpat arī šaubos par to, vai dzimtenē valdošās iestādes būtu ieinteresētas lielāka skaita svešumā tik ilgi nodzīvojušu latviešu repatriācijā. Atsevišķi gadījumi ir bijuši un droši vien būs arī nākotnē, bet pēc mana uzskata nekāda masveidīga atgriešanās dzimtenē nākotnē vairs nenotiks.

Izslēdzot svešumā dzīvojošo latviešu masveidīgu atgriešanos dzimtenē paredzamā nākotnē, atliek tikai otra nākotnes ceļa iespēja, proti, - palikšana svešumā. Manuprāt, tā patiesībā laikam ir vienīgā reālā mūsu nākotnes perspektīve. Vai šādu varbūtību pieņemot, varam cerēt, ka turpmākajos gadu desmitos vēl būs latviskas nākotnes ceļa meklētāji un gājēji nevien dzimtenē, bet arī svešumā? Noteikti būs, ja vien mēs neizšķiedīsim spēkus un enerģiju savstarpējās ķildās par to, kam pieder “pareizās nacionālās stājas” monopols, bet tā vietā sacelsim savas latviskā sīkstuma spuras un koncentrēsimies uz pašu svarīgāko – latviskās dzīvības glābšanu. Viss pārējais tad nāks kā tāds bezmaksas pielikums.

Latviešu tauta nebeidza eksistēt 1940. gada 17. jūnijā; šai dienā, jeb pareizāk sakot, jau 1939. gada oktobrī, gan beidza eksistēt suverēnā Latvijas valsts. Valstis savu neatkarību var iegūt, to pazaudēt un atkal

atgūt, pārdzīvojot dažādus politiskus režīmus un to attīstības pakāpes. Turpretī tautas, tāpat kā cilvēki, dzīvo un mirst tikai vienu vienīgu reizi. Tautas atjaunot vairs nav iespējams. Un bez tautas, protams, nevar būt arī valsts. Tādēļ nevis valsts, bet gan tauta ir jāstāda pirmā vietā. Tautas dzīvība ir sargājama par visu vairāk, īpaši mazām tautām.

Latviešu tautas smagās vēstures lappuses stāsta par brīžiem, kad iznīcība ir bijusi tik liela, ka plašos novados nevarēja dzirdēt pat gaili dziedam. Arī mēs, latvieši paši, savu varoņgaru daudzino, dažādos kritiskos vēstures posmos neesam bijuši sevišķi taupīgi ar latviešu dzīvo spēku, skrienot kauties citu labā un viens pret otru vietā un nevietā. Maza tauta tā nedrīkst šķiesties ar savu locekļu dzīvībām. Mazas tautas locekļiem ir svarīgāk darīt iespējamo, lai varētu savai tautai dzīvot, bet miršanu par savu tautu atstājot kā galīgi visupēdējo izvēles iespēju.

Ir, protams, divas versijas par to, kā Latvija kļuva par Padomju Savienības sastāvdaļu. Nav cerību, ka šajā vēstures punktā, tāpat kā daudzos citos, būtu panākama kāda viedokļa saskaņošana mūsu paaudžu dzīves laikā. Latviešiem dzimtenē ir bijis, ir un būs izdevīgāk pieņemt padomju vēstures oficiālo versiju par Latvijas brīvprātīgo pievienošanos Padomju Savienībai, jo eksistēt gadu desmitiem ilgi kā “okupētas Latvijas” iedzīvotājiem būtu daudz, daudz nepatīkamāk. Tāds viedoklis, vismaz ārēji pausts, ir palīdzējis ne tikvien pārdzīvot un izdzīvot, bet devis iespēju dzīvot arī latviešu zinātnei, mākslai un citām latviskās dzīves izpausmēm. Par tik, par cik tās attīstību ir varēts iemanēvrēt eksistējošās “ģenerāllīnijas” ietvaros. Tās latviešu paaudzes, kas savu iespēju robežās – vēl joprojām nosaka “oficiālās ģenerāllīnijas” veidošanos kā dzimtenē, tā arī svešumā, ir nesamierināmi ideoloģiski un nereti arī tīri personīgi pretinieki. Šo paaudžu personīgā un arī ideoloģiskā iesaistīšanās naidīgo lielvaru konfliktā ir bijusi tik dziļa, ka uz pamieru viņu starpā cerību nav. Bet kā šeit, tā arī dzimtenē, šīs vecās gvardes rindas kļūst arvien retākas un viņu ietekme pakāpeniski samazinās. Tiem, kas gadu desmitiem un vēlāk stāsies viņu vietā, vairs nebūs šī smagā un personīgā pagātnes

sloga, kas kavē jebkāda veida ceļu uz konflikta mazināšanu; viņi varēs būt mazāk dogmatiski, elastīgāki. Varbūt pamazām tad varēs nonākt pie uzskata, ka pāri tautas, īpaši mazas tautas, locekļu ideoloģiskām un politiskām domstarpībām būtu jāstāda mūsu tautas kopējās dzīvības intereses. Svarīgs taču ir ikviens latvietis, vienalga, kādā politiskā sistēmā tam liktens lēmis dzīvot un godīgi maizi pelnīt. Mēs varam līdz ar dzejnieku varonīgi izsaukties:

“Mēs varam iet caur visām mokām,

Mēs varam ciest vēl briesmīgāk,-

Jo pacels Dievs uz savām rokām

Mūs tad, kad mūsu diena nāks!”

bet arī Dievs varēs mūs tikai tad pacelt uz savām rokām, ja Viņam būs atlicis ko celt.

Mēs zinām, ka latviešu skaits Latvijā pakāpeniski samazinās salīdzinājumā ar krievu un pārējo Latvijas iedzīvotāju kopskaitu. Mēs zinām arī to, ka latviešu dzimstības procents, kas vienmēr ir bijis zems, tagad dzimtenē ir viens no zemākajiem visā pasaulē. Latviešu tauta Latvijā netiek pārkrievojta, bet viņa gan pamazām savā sastāvā kļūst arvien vecāka. Tukšumi netiek piepildīti. Tas ir – ne ar latviešiem. Tur nav vainojama tikai tā saucamā režīma politika un dzīvokļu trūkums. Liela nozīme šajā punktā ir arī modernai latviešu mentalitātei. Jaunā Žiguļa iegāde dažam labam latviešu pārim dzimtenē šķiet svarīgāka par ģimenes un līdz ar to tautas turpinājuma nodrošināšanu. Vai ar latviešiem svešumā ir daudz labāk? Vai, piemēram, tās latviešu mātes, kas ir izauklējušas un uzaudzinajušas kuplāku bērnu pulciņu, ir saņēmušas un saņem patiesu sabiedrības atzinību un atbalstu? Zīmīgi, ka par to sūdzas arī daudzbērnu mātes dzimtenē. Un tomēr – kā dzimtenē, tā svešumā latvietības cietokšņa aizstāvju pirmajās rindās joprojām stāv izturīgā latviešu sieviete. Īpaši tajos uzdevumos, kuŗos nepieciešama ilgstoša, neatlaidīga un neapdziedāta pelēkā darba varonība, kā piemēram, jaunatnes audzināšanā.

Lēni, bet pamazām tomēr, mēs beidzot sākam saprast to, ka neviena vara nepasargās latviešu tautu no sairšanas, ja paši latvieši to

nedarīs. Mūsu un dzimtenes latviešu vidū ir redzīgi cilvēki, parasti dzejnieki, kas šad un tad ir saukuši mums visiem brīdinājuma signālus, ir aicinājuši atvērt acis realitātes saskatīšanai un mudinājuši mūs uz spēku apvienošanu. Mūsu pusē esam lasījuši šādas rindas:

Saslēgsimies cieši jo cieši:
esam pēdējais simts.

Pacelsim kritušos,

Viņi ir mūsu brāļi:

Viņi būs jāņem līdz,

Kritušos neuzcelsim.

Tik daudz kritušo brāļu kaŗā,

Tik daudz upurēts visādiem gariem.

Pietiek! Saslēgsimies!

Plecu pie pleca. Labo pie kreisā,

kreiso pie labā...

Šī var būt mūsu pēdējā debija.

Zinu jau zinu – tas nav latviešu dabā

(arī senprūšu dabā tas nebija)

bet mēs esam pēdējais simts.

Mūžīgi mūžam nolādēts paliks.

Kas aizies no mūsu deldētās cilts.

Šie ir ļoti stipri Valža Krāslavieša vārdi, bet viņos ir daudz tautas likteņgaitu redzēšanas.

Dzimtenē Jānis Peters pirms gadiem sešiem ir rakstījis tā:

Nedz lādēs, nedz rijās, nedz sendienu prievītēs

pastāv tā sūtība, elpo tā būtība.

Latgalē dzeivojiet, Kurzemē dzievājiet-

brīvojiet, brīvojiet sevi no zudības.

Nesauciet atpakaļ tautiskā jūtībā
pastalu, bērīšu, spīļarklu vasaras.
Dvēsele – mūžīgā dzirnakmens grūtība,
Tur – tautas gavīles, tur – tautas asaras.

Ozolu saknes ar šūpuļiem sasieniet,
Varoņu pelnos uz zemes un debesīs
atrodiet paši sev cienīgas asinis-
pīšļi un putekļi klāt jums tās nenesīs.

Pašcieņu meklējiet nāvēs un dzīvībās,
Degošus pilskalnus uzejiet ezeros,
nemāciet prievītes bērniem, bet brīvību,
senčiem bij piestas, jums – elektroveseri.

Pasaule griežas, drūp akmens, nāk tēraudi,
dzimst jaunas dzejas, un nav tur ko vaimanāt.
Vectētiņ, neraudi, neraudi, neraudi-
dzimtene paliek un asinīs nemainās.

(Literatūra un Māksla, 8.2.1969)

Turpmākajos gadu desmitos latviskās nākotnes ceļa meklētājiem svešumā būs jādarbojas mainītā pasaules situācijā. Būs nepieciešams apvienot jau tā sarukušos spēkus, kas tagad sadrumstaloti pa dažādiem fondiem un organizācijām. Būs jāatbrīvojas no pierastās dogmatiskās ģenerāllīnijas par “karoga nešanu atpakaļ” un “vienīgo pareizo nacionālo stāju”. Tā vietā vajadzēs iemācīties reālu politiskās situācijas vērtēšanu, taktisku elastību un dažreiz – varbūt – pat politiskā kursa maiņu par visiem 180 grādiem.

Bet par visu vairāk būs nepieciešama klusā darba varonība latviskās dzīvības saglabāšanā, kā dzimtenē, tā arī svešumā. To nevarēs paveikt ar bravurīgu saukļu skandināšanu; tur būs

nepieciešama, vecmodīgi runājot, nesavtīga ziedošanās un patiesa mīlestība uz latviešu tautu un tās kultūras mantojumu.

Arī pasakā tikai Antiņš, kas neprasīja “kas man par to būs?”, spēja uzjāt stikla kalnā un atmodināt princesi. Latviskās nākotnes ceļu sekmīgi varēs meklēt tikai tie, kas sekos viņa piemēram un Raiņa vārdiem:

“Ņems, kas atdos, veiks, kas zaudēs,
Pastāvēs, kas parvērtīsies!”

Ādolfa Sprūdža svētku runa akadēmiskās vienības LĪDUMS 50. gada svētku sagaitā 1975. gadā Toronto

Latviešu fikcijas un realitātes

Iesāksim pārrunas ar citātu no nesen “Laikā” publicētās Kārļa Rabāca recenzijas par Mirdzas Čuibes Rīgas ceļojumu grāmatu “Torņu un drupu bezdelīgas”: “Meklēdamās Rīgā pēc agrāko gadu grāmatām, autore iegriežas komisijas veikalā, kur strādā kādreizējā skolas biedrene Judīte. Toreiz abas bijušas “vienādās domās un darbos”. Bet tagad? “Vai tagad spēlējam katra savā orķestrī?”

Judīte domā: “Kas latvietis bijis, latvietis paliks. Arī tev vedekla krieviete. Tā gan laikam tev naglā zāgē! Ulmanis lēja to latvietību vai pa abi gali iekšā, un kas iznāca, kas iznāca?”

“Putra, ne lejputrija, ko?”

“To tu labi pateici, to tu labi pateici,” uz to izsaucas Judīte un tad sāk šņukstēt: “Jā, jā. Šā mums par maz, un tā mums par daudz. Jūs, jūs domājat esam tie varoņi... Varoņi esam mēs, kas stāvam un izturam.”

Tālāk autore: “Mēs raudam abas. Vai esam draudzenes vai ienaidnieces? Viss ir sajucis, viss ir sajucis... Es mīlu šo zemi, kāda tā reiz bija. Judīte to mīl arī tādu, kāda tā tagad ir.”

Turpinājumā Kārlis Rabācs domīgi saka: “Jautāsim, kas notiktu ar mūsu tautu un zemi, ja arī Judīte vairs to nemīlētu, ja neviens vairs to nemīlētu?”

Padomāsim arī mēs par to.

“Es mīlu šo zemi, kāda tā reiz bija.”

“Judīte mīl to arī tādu, kāda tā ir tagad.”

Šais divos teikumos ietverts daudz no mūsu zemes un tautas likteņu traģikas. Ja labi ieklausīsimies, sadzirdēsim arī sevi.

Valsts pamatelementi ir teritorija, iedzīvotāji un valsts vara. Latvijas valstij, līdz tās okupēšanai un iekļaušanai Padomju Savienībā, bija visi šie elementi. Tā nebija nekāda fikcija, bet gan

pārējo valstu saimes pilntiesīgs loceklis. Latvijas valsts bija realitāte, ko neviens vairs no vēstures lapaspusēm nevar izdzēst. Šodien šīs reālās Latvijas valsts vairs nav. Pastāv tikai juridiskā fikcija par neatkarīgās Latvijas valsts tiesisko kontinuitāti, kas pamatojas galvenokārt ASV valdības deklarācijās par Latvijas inkorporācijas neatzīšanu. Mūsu Latvijas valsts vietā tagad jau gadu desmitus de facto pastāv Padomju Latvija, un tā dzimtenes latviešiem nav nekāda fikcija, bet realitāte, kuŗas esamību turienes teritorijā apšaubīt nevienam nebūtu veselīgi. Latvijas teritorija drusku mainīta, krietni izmainījies iedzīvotāju skaits, un pavisam mainījusies valsts iekārta, resp., valsts vara. Šī valsts vara dzimtenes latviešiem arī nav nekāda fikcija, bet pavisam tieša realitāte ar “visiem ragiem, nagiem un asti.” Dzimtenes latviešiem ir bijis, ir un būs izdevīgāk pieņemt oficiālo padomju vēstures versiju par Latvijas “brīvprātīgo pievienošanos” Padomju Savienībai, jo eksistēt gadu desmitiem ilgi kā okupētas zemes iedzīvotājiem būtu daudz, daudz smagāk. Okupētu zemju iedzīvotāju liktenis parasti ir diezgan bēdīgs. Akceptējot brīvprātīgās pievienošanās versiju un šādu arī publiski paužot, dzimtenes latviešiem ir izdevies pārdzīvot, izdzīvot un piemēroties. Tas devis iespēju dzīvot arī latviešu mākslai, literatūrai, zinātnei un citām latviskās dzīves izpausmēm, par tik, par cik tās attīstību ir varēts iemanēvrēt pa dažādām spraugām eksistējošās “ģenerāllīnijas” ietvaros. Par tik, par cik latviešu kultūras darbinieki ir varējuši iegūt zināmu režīma uzticību un lielāku popularitāti plašākās Padomju Savienības publikas aprindās. Šādu populāru mākslinieku un rakstnieku ietekme uz dažādu viedokļu veidošanos dzimtenē nav nemaz tik viegli izmērama.

Mēs apmēram zinām, kādos apstākļos latvieši dzīvo dzimtenē. Mēs kaut cik apjēdzam arī viņu dažādās rīcības iespējas un to robežas. Mēs zinām, ka ir lietas, ko viņi var darīt un daudz tādu, ko viņi nevar. No brīvās pasaules klubkrēslu drošības un ērtībām mēs nevaram dzimtenes latviešiem dot padomus par to, kā Latvijā uzvesties un kādus likumus ievērot vai nē. Viņi to noteikti zina paši daudz labāk par trimdas gudrajiem brāļiem. Tas pats,

tikai vēl sarežģītākā veidā, attiecas uz tiem dzimtenes latviešiem, kam rodas iespēja apmeklēt rietumvalstis. Svešumā dzīvojošiem latviešiem būtu jāatceras, ka mūsu runās, rakstos un ķīviņos klausās visādas ausis. Kritiski jūtīgu jautājumu iztīrīšanai būtu jāatrod forumi un formas, kas izslēdz potenciālu kaitēšanu visu latviešu kopējām interesēm. Šai ziņā no pēdējos mēnešos vērotām politiskā infantīlisma izpausmēm īpaši būtu jāizvairās mūsu lielo laikrakstu redakcijām un to līdzstrādniekiem. Nesen sacelta liela brēka un izmētāti epiteti par “sadarboņiem”, “muguras locītājiem”, “viesmīļiem” un viņu “atmaskošanu”. Tā, diemžēl, lieku reizi liecina, ka minimālā tolerance un takta izjūta, nerunājot jau par visai sarežģītu situāciju analizēšanas spējām, nav to ļaužu stiprā puse, kas pretendē uz monopoltiesībām “vienīgi pareizās nacionālās stājas” noteikšanā, pielietošanā un iztulkošanā.

Latviešu tauta nebeidza eksistēt 1940. gada 17. jūnijā. Tā eksistē Latvijā arī šodien un sīksti strādā savas dzīvības un kultūras interešu aizstāvēšanas laukā. Aizgājušos gadu desmitos dzīve dzimtenes latviešus nav lutinājusi, daudz ir pārciests un pārdzīvots, daudz tomēr arī paveikts, un Judīte mīl Latviju “arī tādu, kāda tā tagad ir”, jo viņa zina, ka pašreiz tā daudz citādāka nevar būt. Tā nav fikcija, bet realitāte.

Kā tad ir ar mums – svešumā dzīvojošiem latviešiem? Kādas ir mūsu fikcijas un realitātes? Kāds ir mūsu etniskās grupas sastāvs un mūsu nākotnes perspektīves šodien, pēc vairāk nekā 32 svešumā pavadītajiem gadiem? Kas mūs vieno un kas mūs šķir? Kādi ir latviešu kopējie mērķi? Rinda jautājumu, kuŗu iztīrīšanai vajadzētu veselu lekciju ciklu. Dotā laika robežās pieskarsimies tikai, manuprāt, svarīgākajiem momentiem.

Otrajam pasaules kaŗam beidzoties, trimdas pamatgrupa ar saviem bērniem un jauniešiem labu laiku dzīvoja rožaino illūziju pasaulē par nākošā 18. novembra svinēšanu atbrīvotajā Latvijā. Pasaulē toreiz nekas nelikās paliekoši nokārtots. Bet – gadu

tecējumā nekas nemainījās. Ne zviedri, nedz amerikāņi Latviju neatbrīvoja. Kaŗš bija un palika zaudēts – arī trimdas latvieŗiem. Latvieŗu politiskie bēgļi pamazām kļuva par trimdiniekiem, tad par mītnes zemju pavalstniekiem. Bijuŗie Latvijas pilsoņi, bijuŗie politiskie bēgļi un izbijuŗie trimdinieki savā lielajā vairumā tagad ir kļuvuŗi par latviskāŗ izcelsmes amerikāņiem, kanādieŗiem, zviedriem, angļiem, austrālieŗiem utt. Trimdas pamatsastāva grupa ir skaitliski krietni sarukusi. Uz skatuves daŗreiz vēl paliek latvieŗu emigranti un viņu pēcnācēji – vidējā un jaunākā paaudze, kas vairs nav ne bēgļi, ne trimdinieki. Jēdzieni “trimda” un “trimdinieki” lielajam vairumam sveŗumā dzīvojoŗo latvieŗu, pēc mana uzskata, vairs īsti nepiestāv. Nebūt negribu noliegt iespēju, ka ir vēl mūsu vidū latvieŗu trimdinieki arī ŗodien – tādi, kas labprāt atstātu patvēruma zemju medus podus un, ja vien tas būtu politiski un praktiski iespējams, atgrieztos Latvijas pieticībā kaut vai rīt. Ja būsīm pavisam godīgi un atklāti paŗi ar sevi, tad droŗi vien būsīm spiesti atzīt to, ka ŗādu civēku ŗodien mūsu vidū laikam vairs nav pāŗāk daudz.

Kāds tad ŗobrīd ir mūsu etniskāŗ grupas sastāvs? Vispirms mums ir vēl trimdas pamatgrupa – ļaudis, kas Latviju atstāja kā pieauguŗi cilvēki ar bagātīgu Latvijas kultūras dzelzs inventāru, tā sakot, kabatā. No ŗī latvieŗu kultūras dzelzs inventāra trimdas pamatgrupa ir varējusi visus ŗos gadu desmitus garīgi dzīvot un ir spējusi ar to lielā mēŗā apgādāt, ja ne pilnīgi apmierināt, arī jaunākāŗ paaudzes.

Nākoŗā grupa, jau ar mazākiem latviskāŗ kultūras dzelzs inventāra krājumiem, bet vēl joprojām stingriem latviskas identitātes pamatiem, ir tie, kas Latviju atstāja jaunieŗu vai studentu vecumā – paŗreizējie piecdesmitgadnieki.

Tagadējā vidējā paaudze – četrdesmitgadnieki – jau lielā mēŗā ir sveŗo zemju skolu, darba vietu un sabiedrisko spēku ietekmēta. ŗīs paaudzes locekļu liela daļa jau dzīvo it kā divās

kultūrās – latviskajā, ja tā ir tikusi apgūta, un arī – vai galvenokārt – mitnes zemes kultūrā.

Jaunā un visjaunāka paaudze – tie, kas dzimuši ārpus Latvijas, nav un nevar būt tādi paši latvieši kā viņu vecāki. Tā ir fikcija domāt, ka svešumā augušie, svešu zemju skolās izglītojušies un svešo zemju sociālo spēku diendienā ietekmētie latviešu vecāku bērni, it kā kaut kādā mistiskā nacionālas osmozes ceļā pārņemtū nevien savu vecāku simtprocentīgo latviskumu, bet arī viņu domāšanu un uzskatus. Tas vienkārši nav iespējams. Šo jauno cilvēku identificēšanās ar latvietību, ja tāda pastāv, ir grūta un sarežģīta individuāla procesa rezultāts. Šīs identificēšanās pakāpes varbūt ir ļoti dažādas, un tādēļ nav nekāds brīnums, ka jaunākās paaudzes sastāvs, no latviešu interešu viedokļa raugoties, ir raibs kā dzeņa vēders un ietveļ sevī visas iespējamās variācijas.

Kādas ir mūsu etniskās grupas nākotnes perspektīves?

Manuprāt, pastāv divas iespējas:

- 1) atgriešanās Latvijā;
- 2) palikšana svešumā.

Atgriešanos Latvijā viss lielais vairums latviešu ir noraidījuši, jo tāds solis viņiem nav licies politiski pieņemams. Vēstures ratu atpakaļ pagriezt nevar neviens, arī Baltijas valstu jautājumā nē. Var tikai zīlēt par to, kāda būs turpmākā kūleņošana pasaules politikā un kāda varētu būt notikumu attīstība Padomju Savienībā. Arī Padomju Savienībā laiks nestāv uz vietas. Teorētiski tādēļ varētu teikt, ka iekšējiem apstākļiem Padomju Savienībā liberalizējoties, varētu rasties situācija, kad svešumā dzīvojošie latvieši varētu sākt apsvērt iespēju atgriezties dzimtenē, ja tā viņus ņemtū pretī. Personīgi nedomāju, ka tuvākā nākotnē šāda situācija varētu izveidoties.

Palikšana svešumā pēc mana uzskata laikam ir vienīgā reālā mūsu nākotnes perspektīva. Ja doma par drīzu atgriešanos dzimtenē ir fikcija un ja palikšana svešumā ir realitāte, tad padomāsim, kas no tā būtu secināms.

Ja mēs kā etniska grupa gribam pastāvēt iespējami ilgi, mums, tāpat kā citām līdzīgām grupām, nepieciešama tieša saskare ar dzīvo latviešu tautu Latvijā, ar tās literatūru, mākslu un kultūru. Doma, ka pilnīgi izolētai “trimdas Latvijai”, kā kādreiz “mazajai Latvijai” DP nometnēs, arī vidējās un jaunākās paaudzes mūžu tecējumā būtu iespējams ilgstoši pastāvēt, ir utopiska. Tādēļ sakari ar Latviju – abos virzienos – kādi nu tie pašreiz ir iespējami (vai būtu labāk, ja tādu nebūtu?), vidējās un jaunākās paaudzes aktīvajiem locekļiem ir viņu latviskās darbošanās un potenciāla attīstīšanas sine qua non – priekšnoteikums, bez kuŗa nevar iztikt. Pieņemt šajā jautājumā kādu “nacionālu aizbildniecību” no tiem, kas pretendē uz monopoltiesībām “vienīgi pareizās nacionālās stājas” noteikšanā, šo paaudžu literātiem, māksliniekiem, zinātniekiem, jaunatnes vadītājiem un citiem aktīvajiem darbiniekiem nudien nav ne mazākās vēlēsšanās, nedz arī vajadzības. Viņi ir pietiekoši intelligenti, izglītoti un informēti, lai paši spētu atšķirt graudus no pelavām un ciemošanos no subversīvām aktivitātēm. Pēc mana uzskata lielai daļai latviešu nav pieņemama līdzšinējā dogmatiskā līnija sakaru jautājumā. Šie latvieši arī nedomā, ka viņi tāpēc būtu “muguras locītāji” vai naivi muļķīši, kā tas dažādās versijās tiek insinuēts gan rakstos, gan runās, gan centrālā baumu biroja centīgajos fabricējumos. Viņi arī nedomā pieņemt kaut kādus “diktātus no augšas” par to, kāda lai būtu viņu nostāja vai taktika vienā vai otrā jautājumā, ja pēc viņu domām šādi diktāti ir greizi, aplami un dažkārt, kā piemēram, Dr. Valža Muižnieka apvainošanas gadījumā robežojas jau ar politisku aklumu un pilnīgu sabiedriskā takta trūkumu.

Domāju, ka daļa arī manas paaudzes, kā arī trimdas pamatgrupas latviešu šajos jautājumos solidarizējas ar šo viedokli.

Runājot par visjaunāko paaudzi – studentiem un vidusskolniekiem, kas jau iesākuši patstāvīgi domāt un rīkoties un ko tagad tik ļoti patriotiski “apšaubā” visās malās, atkārtosim, ka viņi nav un nevar būt tādi paši latvieši kā trimdas pamatsastāva grupas locekļi, kam no Latvijas līdzī paņemts latviešu kultūras dzelzs inventārs. Jauniešiem tāda nav un nevar būt. Daudziem jauniešiem Latvija ir tikai ģeogrāfisks jēdziens, no stāstiem un grāmatām pazīstama vieta, kas personīgo pārdzīvojumu un emociju laukā viņiem nozīmē visai maz. Tiem, kam ir bijusi vēlēšanās un kam ir izdevies arī personīgi lielākā vai mazākā mērā identificēties ar latviešu etnisko grupu, šiem jauniešiem neizbēgami rodas vēlēšanās atrast dziļākas saknes savam latviskumam, rodas ilgas pēc tiešas saskares ar pašu Latviju, ar dzīvo latviešu tautu, ar tās šīsdienas kultūru un tās darbiniekiem. Patiesībā šādas intereses taču ir pavisam loģisks vecāku, sabiedrības un organizāciju audzināšanas un ietekmēšanas rezultāts. Par to nebūtu ne jābrīnās, ne jāuztraucas. Galu galā arī jaunieši taču apjēdz, ka emigrācijas latvieši pēc vairāk nekā 32 svešumā pavadītajiem gadiem nav gluži tas pats, kas Latvijas latvieši. Ja jauniešiem pašiem nav iespējams Latviju apciemot, viņus interesē tur ražotās latviešu filmas, mūzika, arī literatūra, un – ja gadās izdevība – kāds dzīvs turienes kultūras darbinieks.

Protams, ka jauniešiem derētu paplašināt savas zināšanas kā latviešu valodas, tā arī latviešu vēstures un politikas laukos, bet to jau saprot arī viņi paši. Vismaz tie, kuŗu dzīves uztvere nav ievirzījies vienīgi “dzert un dzīrot patīk man” un “ēda, dzēra, danci sāce, kamēr ūdens plūdi nāce” katēgorijās.

Viens otrs no jauniešu pasākumiem kādreiz īsā laikā spēj iebūvēt jauniešos tādu iekšēju latvietības raķeti, ko latviešu skolu glītrakstīšanas un gramatikas stundas un organizāciju saukļi gadu gados nav spējuši. Jaunieši, būdami jauni cilvēki, protams, meklē savus ceļus, savus stūrmaņus un kapteiņus, latviskās nākotnes

maršrutus savai paaudzei plānojot. Demokrātiskās zemēs auguši un izglītojušies, arī viņi jo krasī noraida autoritāras noslieces iezīmētu aizbildniecību. Arī mūsu jaunieši ir pietiekoši inteliģenti un izglītoti, lai spētu atsijāt graudus no pelavām. Ja viņiem ir pietiekami plašs latvisko zināšanu pūrs – un eksistē vēl arī tādi jaunieši – tad viņi šādu sijāšanu varbūt kādreiz spēj izdarīt veiksmīgāk nekā tie, kuŗi gan it kā pretendē uz pretinieka pazīšanu, visu zina labāk nekā citi, bet kuŗu turpat vai vienīgais “pareizās” informācijas avots, ir “Laiks” un tā lasītāju vēstules.

Jaunieši nevar iemīlēt Latviju un latviešu tautu, to nepazīstot. Viņi nevar iemīlēt Mirdzas zemi tādu “kāda tā reiz bija”, jo tās vairs nav. Tā zeme, kuŗu Judīte mīl “tādu, kāda tā tagad ir”, un par kuŗu Kārlis Rabācs bažīgi jautā, kas ar to un mūsu tautu notiktu, “ja arī Judīte vairs to nemīlētu, ja neviens vairs to nemīlētu?” – tā pašreiz eksistē de facto kā Padomju Latvija. Bet tur dzīvo latviešu tauta, tur izšķirsies latviešu tautas būt vai nebūt, tur tālāk veidosies mūsu tautas likteņi.

Ja daļa mūsu jaunatnes ir ieinteresēta mūsu tautas pašreizējā kultūrā un tās darbiniekos, paļausimies uz mūsu pašu audzinātās jaunatnes inteliģenci un demokrātiskā sabiedrībā iegūto politisko saprātu un spēju domāt patstāvīgi. Nespiedīsim viņus braukt pa vecajām sliedēm, kuŗas sen jau sabrauktas caurumu caurumos, un negaidīsim, ka viņi visu darīs tāpat kā viņu tēvi un vectēvi.

Šis ir ļoti straujš laikmets, un mēs ne vienmēr tiekam līdz mūsu jaunatnes aulekšošanai. Ja daļa no mūsu jauniešiem vēl joprojām aulekšo uz latviskiem zirgiem sēdēdami, par to būtu tikai jāpriecājas. Gan jau viņi pratīs atklāt, kuŗš no ceļiem ir greizs un kuŗš zirgs klibs. Ja ar pātagu dzīsim tos tikai mums pieņemamajā, “vienīgi pareizajā” virzienā, varam panākt to, ka jauno latvisko aulekšotāju skaits sarūk pavisam, bet daži aizaulekšo par tālu.

Ja jauniešiem interesē Latvijas zeme un tauta tāda, “kāda tā tagad ir”, tad viņus neapmierināsim ar sauju Latvijas zemes un bargiem norādījumiem uz “vienīgi pareizo nacionālo stāju”. Nākotnes lugā “Sapnis par Latviju” lomas būs jāsadala un teksts jāraksta jauniešiem pašiem. Mēs varam jauniešiem palīdzēt viņu latviskās nākotnes maršruta veidošanā, bet vienīgi tad, ja baudīsim viņu uzticību. Šo uzticību ir daudz vieglāk pazaudēt nekā atgūt. Tāpat ir daudz vieglāk aizgrūst jauniešus no latviešu sabiedrības, nekā tos pie latviešu sabiedrības no jauna piesaistīt.

Esam konstatējuši, ka pastāv uzskats par kultūras sakaru nepieciešamību. Zinām arī to, ka, neraugoties uz dažādo organizāciju negatīvajām rezolūcijām šajā jautājumā, daudzi latvieši ir apciemojuši Latviju un citi to darīs nākotnē. Kustība no Latvijas uz rietumvalstīm ir bijusiniecīga, bet pēdējos gados tā uzrāda tendenci augt.

Atcerēsimies, ka jau pirms Helsinku konferences beigām, ASV bija savstarpējās kultūras apmaiņas līgumi ar Padomju Savienību. Pašreiz līdz 1979. gadam spēkā esošais “General Agreement between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Contacts, Exchanges and Cooperation” tika parakstīts un stājās spēkā 1973. gada 19. jūnijā, Niksona prezidentūras laikā. Tas paredz visdažādāko zinātnes, mākslas, kultūras, tūrisma utt. darbinieku apmaiņu, kas tiek izstrādāta detaļās trīs gadiem uz priekšu. Tas droši vien turpināsies arī nākotnē. Pēc mana ieskata, jo vairāk dzimtenes latviešiem rodas iespēja iepazīties ar rietumvalstu iekārtu, zinātņi, mākslu un sabiedrību, jo lielāks ieguvums latviešu tautai. No dzimtenes latviešu liecībām, ko pārveduši Latvijas apciemotāji, zinām to, ka viena no nebrīvībām, ko īpaši kultūras darbiniekiem Latvijā ir jo grūti panest – ir kontakta trūkums ar rietumu pasauli. No tiem pašiem avotiem un nupat arī no Olava Brūvera liecībām esam saņēmuši apstiprinājumu par to, ka mūsu Latvijas apciemojumi ir ļoti pozitīvs faktors dzimtenes latviešu vērtējumā. Tātad, tāpat kā

kādreiz sainīšu sūtīšanas jautājumā, tāpat arī Latvijas apciemojumu attīstībā, trimdas tautas balss ir pierādījusies par pareizo, par spīti negatīvajām runas vīru rezolūcijām un dažādiem trimdas gudro brāļu brīdinājumiem.

Pašreiz nu dienas kārtībā ir šīs attīstības nākošā fāze – Latvijas filmu izrādes, mākslas izstādes un publiski sarīkojumi, kuŗos personīgi piedalās Latvijas kultūras darbinieki. Šos jautājumus jau lietpratīgi ir iztirzājis Ģirts Kaugars savā rakstā “Vai ir neuzticības izteikšana pašiem sev?” “Laika” 12. janvāra numurā, un tādēļ man tur nav daudz ko piebilst. Varbūt vienīgi tas, ka es personīgi neuzskatu vienalga kādas valsts karoga dedzināšanu par tādu rīcību, ar ko būtu īpaši jālepojas. Citos punktos esmu vienis prātis ar Ģirtu Kaugaru.

Valstis savu neatkarību var iegūt, to pazaudēt un atkal atgūt, pārdzīvojot dažādus politiskus režīmus un to attīstības pakāpes. Turpretī tautas, tāpat kā cilvēki, dzīvo un mirst tikai vienu vienīgu reizi. Tautas atjaunot vairs nav iespējams. Un bez tautas, protams, nevar būt valsts. Tādēļ tautas dzīvība ir sargājama par visu vairāk, īpaši mazām tautām. Pāri mazas tautas ideoloģiskām un politiskām domstarpībām ir jāstāda tautas kopējās dzīvības intereses. Svarīgs taču ir ikviens latvietis, vienalga kādā politiskā sistēmā tam liktens lēmis dzīvot un maizi pelnīt. Teorētiski mēs jau varam ar dzejnieku varonīgi izsaukties:

“Mēs varam iet caur visām mokām,
Mēs varam ciest vēl briesmīgāk,-
Jo pacels Dievs uz Savām rokām
Mūs tad, kad mūsu diena nāks!”-
bet arī Dievs varēs mūs tikai tad pacelt uz savām rokām, ja Viņam
būs atlicis ko celt.

Visu latviešu kopējās intereses vispirms tātad prasa to, lai pastāvētu latviešu tauta. To vislabāk apzinās redzīgā tautas daļa

dzimtenē, kas darbojas tautas interešu labā. Svešumā dzīvojošie latvieši arī darbojas tautas interešu labā, bet, manuprāt, vairs īsti nevar runāt latviešu tautas vārdā. Tāda mandāta pēc 32 svešumā pavadītajiem gadiem pēc mana ieskata mums vairāk nav. Bet mēs gan varam runāt par latviešu tautas stāvokli un aizstāvēt tās intereses visos mums pieejamos forumos. Lai spētu to darīt efektīgi, mums ir jāabūt labi un pareizi informētiem par notikumiem Latvijā. Par to ir jau runāts un rakstīts gadu gadiem, bet vienīgi baltiešu zinātnieku darbība ir devusi pārbaudītu informāciju, uz kuŗu ir varēts paļauties. Taču zinātniska pētniecība ir lēns process, un tā rezultāti ne vienmēr gatavi tad, kad rodas nepieciešamība pēc tekošās informācijas. Šādas informācijas sagāde arī grūti ietilpināma zinātniskas darbības procesā. Ir jāizmanto citi avoti. Viens no bagātākajiem, bet ļoti vāji līdz šim izmantotiem informācijas avotiem, ir dzimtenes apciemotāju stāsti un liecības. Ja šī informācija tiktu regulāri, konfidenciāli un delikāti uztverta, sakopota un sistematizēta, mūsu rīcībā nonāktu svarīga faktu un sīkumu mozaika, kas krietni vien noderētu darbā un pasākumos, ko veicam visu latviešu kopējo mērķu labā. Šis latviešu kopējais mērķis – pašnoteikšanās tiesības latviešu tautai – pašreiz varbūt liekas kā tāda nereāla fikcija, bet ir jāatceras, ka “ticība gāž kalnus”. Pasaules politikā ir notikuši un notiek visādi neparedzēti kūleņi. Pēdējos gadu desmitos ir izirušas vairākas koloniālās impērijas, radušās desmitiem jaunu nāciju. Šī kustība nav tik viegli apturāma un kādreiz sasniegs arī vēl atlikušo lielāko koloniālo impēriju Eiropas austrumos. Šīs kustības ceļi būs grūti un sarežģīti. Ne vienmēr tie būs visiem saredzami. Mums, brīvā pasaulē kā brīviem cilvēkiem dzīvojot, ir visas iespējas izmantot dažādās situācijas, kādas rodas un radīsies pa šiem sarežģītajiem ceļiem uz priekšu aulekšojot, skrienot vai rāpojot. Ja mūsu sabiedrībā ir domstarpības kultūras sakaru jautājumā un dažādu taktiku pielietošanā, būtu jamēģina tās novērst, bet nevis sākt sēt neuzticību vienam pret otru. Ja šīs domstarpības ir tik lielas, ka nav saskaņojamas, tad mums vajadzētu vismaz paturēt minimālo savstarpējo toleranci (pēc principa “let’s agree to disagree”). Bez

šādas tolerances civilizētas sabiedrības sadzīve grūti iespējama. Ja to neiemācīsimies, tad tālākā polarizēšanās droši vien būs neizbēgama. No tā cietīs kā mūsu lokālie pasākumi, tā arī plašāka vēriena ieceres.

Pastāv uzskats, ka šāda neizbēgama un grūti atsaucāma polarizēšanās jau ir veidojusies gadiem ilgi un pašreiz it kā sasniegusi savu lūzuma punktu. Ir jautājums, vai aizgājušajos gados vienmēr uzsvērtā trimdas vienotība arī nav viena no latviešu fikcijām?

Realitāte ir tā, ka mums nav taču nekādu “trimdas valsts orgānu” – valdības, ministriju un policijas, kam kaut kādā juridiskā veidā būtu pakļauti emigrācijas latvieši – mītnes zemju pilsoņi. Mums nav arī savas trimdas galvaspilsētas. Tas varbūt ir labi, jo ir daudz vieglāk sagraut vienu lielu centru, nekā atrast, iefiltrēties un iznīcināt neskaitāmus mazus cietoksnīšus. Šie mūsu mazie un lielākie cietoksnīši ir mūsu lokālās un centrālās organizācijas, kā arī dažādās grupas un indivīdi, kas darbojas latvisko mērķu labā. Ikviens no mums var katrā laikā pagriezt muguru un aiziet.

Mūsu sabiedriskā darbošanās ir plūralistiska ar daudz un dažādiem ķēdes locekļiem. Katram var būt sava specifiska nozīme un darbošanās lauks. Ceļu ir daudz, un tie ir tāli un sarežģīti. Pa dažiem ceļiem daži varbūt var staigāt, citi nevar. Tas tomēr nenozīmē, ka, dažādus ceļus staigājot, nebūtu nekādu cerību gala mērķī satikties; īpaši tad, ja šis gala mērķis ir tas, par kuŗu mums visiem joprojām ir “vienas sāpes un vienas cerības”.

Ādolfs Sprūdžs

Runa Čikāgas Latviešu biedrības namā 1976 (?) g.

ALA žurnāls, 1977. gada Nr. 20 (maijs)

Latvijas de iure šodien

Pirms piecdesmit deviņiem gadiem šajās dienās mūsu galvaspilsēta Rīga un visa Latvija gaviļēja. Bija saņemta ziņa, ka Sabiedroto Augstākā Padome 1921. gada 26. janvārī atzinusi jauno Latvijas Republiku de iure. Ārlietu ministra Meierovica un viņa līdzstrādnieku pūliņi bija vainagojušies panākumiem. 1918. gada 18. novembrī dibinātā Latvijas valsts tagad varēja ieņemt savu vietu pasaules suverēno valstu saimē kā tās pilntiesīgs loceklis. Brīvības cīņas bija uzvarētas arī diplomātiskajā laukā.

Šī toreiz izcīnītā de iure atzīšana vēl joprojām nav zaudēta arī šodien, jo Latvijas inkorporācija Padomju Savienībā nav ieguvusi vispārēju starptautisku atzīšanu. Vēsturiski un tiesiski šis fakts dod latviešu tautai lielisku atspēršanās tramplīnu par Latvijas nākotni cīnoties.

Bet ar tramplīniem un daiļrunību vien nepietiek. Darbā par Latvijas nākotni ir nepieciešamas jaunas domas un idejas, pamatīgas un precīzas zināšanas, darba darītāji un līdzekļi darba veikšanai. Pasaules situācija šodien ir daudz sarežģītāka nekā tā bija 1918. vai 1921. gadā. Daudz citādāks ir arī latviešu tautas stāvoklis. Doto iespēju robežās šodienas Latvijā pastāv strāvojumi, kas dara iespējamo, lai attīstītos un zeltu latviskā kultūra, literatūra, māksla un zinātne, darbotos latviskā izglītība. Lai pastāvētu cerība nākotnei. Protams, mesli ir jāmaksā, tāpat kā vecajos krievu laikos un vācu okupācijas gados tas bija jāiemācās. Aizgājušo gadu desmitos dzimtenes latvieši ir pārdzīvojuši un pārvarējuši ļoti daudz. Daudz rētas nav sadzijušas vēl šodien. Bet ir vajadzējis izdzīvot, piemēroties, eksistēt. Valdošā sistēma un tās ikdiena ir uzspiedusi dzimtenes latviešiem savu zīmogu. Pilnīgi iejusties viņu stāvoklī un izjūtās mums vairs nav īsti iespējams. Arī tad, ja mūsu zināšanas par Latviju šodien būtu daudz pamatīgākas un precīzākas nekā tās īstenībā ir, mēs nevarētu pretendēt uz situācijas pilnīgu un pareizu izpratni. Šajā ziņā mēs, savos drošajos un ērtajos klubkrēslos

sēdēdami, nevaram un nedrīkstam spēlēt “gudro brāli”, dodot dzimtenes latviešiem norādījumus, kādus vietējos likumus ievērot, kādus nē; kad dusmīgi brēkt un kad mierīgi smaidīt. Viņi to zina daudz, daudz labāk par visiem trimdas “gudrajiem brāļiem”, jo viņi tur, skarbajā ikdienas eksistencē skolojušies jau gadu desmitiem. Viņiem tur arī turpmāk jādzīvo. Un ne tikai jādzīvo, bet jāpilda tautas primārais pienākums – visiem spēkiem jāsargā pats dārgākais un svarīgākais – latviešu tautas dzīvība. Dzimtenes latviešu vitalitāte un izturība, lokanums un spīts beigu beigās būs izšķirošie faktori, kas noteiks Latvijas de iure situāciju nākotnē.

Ārzemēs dzīvojošo latviešu ziņā un varēšanā ir – dzimtenes latviešus atbalstīt visos iespējamajos veidos. Atbalstīt tā, lai viņu latviskās dzīves un dzīvošanas gūtu jaunu spēku, jaunus impulsus, jaunu pašcieņu un jaunas cerības, bet lai šis atbalsts tai pašā laikā neizsauktu vēlāk grūti kontrolējamās traģēdijas. Varonību nelaikā un nevietā latvieši nūdien vairāk nevar atļauties – mūsu skaits jau tā ir sarucis tik ļoti mazs.

Tās paaudzes, kas izcīnīja brīvo Latvijas valsti, lielā vairumā jau vairs nav mūsu vidū – ne šeit, ne Latvijā. Tie latvieši, kas baudīja privilēģiju uzaugt un strādāt pašu valstī, lielā skaitā nu jau kļuvuši pensionāri, bet Latvijas brīvības gados vidējo izglītību apguvušie jau tuvojas sešdesmitgadnieku robežai. Trimdas pamatgrupa, uz kuŗas pleciem aizgājušajos gados ir gūlies mūsu lielo un mazo pasākumu darbs, mūsu latviskās kultūras un dzīves ziņas tālākveidošanā, pamazām bet neatsaucāmi noiet no skatuves. Bezgala daudz vienreizējas pieredzes, zināšanu un mākas, nemaz nerunājot par Latvijas un latviešu kultūras vēsturei svarīgiem materiāliem, mākslas vērtībām, dokumentiem un grāmatām, pazūd līdz ar viņiem. Rodas jautājums – vai esam darījuši iespējamo, lai šīs vienreizējās vērtības laicīgi paglābtu un kā stafetes kociņu nodotu tālāk viņu darba turpinātājiem?

Rindas ir kļuvušas retākas, bet mēs joprojām izšķiežam laiku un enerģiju savstarpējos ķīviņos par to, kuŗš vairāk “jauc un šķeļ” trimdas sabiedrību. Sapratīsim taču vienreiz, ka kopējo mērķi var sasniegt arī neejot kopsolī, bet staigājot pa dažādiem ceļiem. Ne vienmēr pa visiem ceļiem visi var staigāt – dažiem varbūt ir iespējams mācīties, ja ne gluži no Džeimsa Bonda, tad mūsu pašu gudrā pasaku ganiņa gan, kas tika galā ne ar vienu milzi vien. Ne vienmēr par visām notikšanām un izdarībām ir arī jāraksta latviešu avīžu pirmajās lapaspusēs. Ir sava vieta skaļam vārdam, sava arī klusam darbam, kas it kā neiet pa sen iebrauktām un “drošām” sliedēm. Ja lietojam skaļus vārdus, tiem jābūt balstītiem uz pārbaudītiem drošiem avotiem. Īpaši, ja to darām starptautiskos forumos, kuŗi mums pieejami un kuŗos mūsu balsij jāatskan pēc iespējas bieži, Latvijas intereses aizstāvod. Nav viegli iegūt pārbaudītas, drošas ziņas. Mūsu zinātnieki un citi lietpratēji, kuŗu darba rezultātus sirdīgi apspriež un paļā speciāli sasauktās konferencēs viņā pusē, arī nākotnē būs viens no šādiem drošiem ziņu avotiem. Otrs, daudz plašāks un daudzveidīgāks potenciālo ziņu avots, ir visi tie tautieši, kas ir ciemojušies dzimtenē un plāno to darīt nākotnē. Kā radi, tā draugi vai paziņas esam daudz dzirdējuši un mācījušies no viņu pieredzes, piedzīvojumiem un novērojumiem. Bet vai nebūtu vēl labāk un efektīgāk, ja visa šī izkaisītā pieredze un informācija attiecīgi delikātā veidā tiktu centrāli uztverta, sakopota un analizēta? Ja labi par to padomātu, varbūt rastos kā idejas, tā arī atrisinājumi. Un bez lieka skaļuma un publicitātes.

“Cik spēdams, lasi grāmatas – tas prātu pacilā”, teica jau Vecais Stenders. Šis padoms der tikpat labi arī šodien, kad runājam par darbu Latvijas nākotnes labā. Lai darbotos Latvijas nākotnes labā, ir nepieciešams pazīt kā viņas pagātņi, tā arī tagadni. Pagātņi mēs esam daudzinajuši diezgan un uz viņu mēs pamatoti varam būt lepni. Tā ir neatņemama vēstures sastāvdaļa. Taču dzīvot vienīgi pagātnē mēs nevaram atļauties, jo tad mums pamazām zūd saskare ar pasaules realitātēm. Latviešu tauta nebeidza eksistēt 1940. vai 1945. gadā – šajos gados gan tika zaudēta Latvijas neatkarība, bet otro

pasaules kaŗu uzvarēja krievu pārvaldītā Padomju Savienības impērija. Latviešu tauta šodien ir šīs impērijas sastāvdaļa un pēc dotā “plāna un grafikas” mēģina veidot savus latviskās dzīves pamatus. Mums ir ļoti plašas iespējas, ja tikai paši to vēlamies, sekot šiem dzimtenes latviešu centieniem, par cik tie var izpausties turienes literatūrā, avīzēs, mākslas strāvojumos, teātros, kinofilmās, lielsarīkojumos utt. Protams, ir jāiemācās lasīt un vērtēt mazliet citādāk, nekā esam raduši. Bet informācijas ieguvums šādu pūliņu rezultātā ir nereti visai nozīmīgs. Lai paceltu mūsu vispārējo zināšanu līmeni par šodienas Latviju, būtu ieteicams organizēt grāmatu un laikrakstu lasīšanas un apspriešanas grupas, kas lietpratēju vadībā varētu paveikt daudz mūsu politiskā analfabētisma mazināšanā. Jo svarīgi šādā pašizglītošanās procesā būtu iesaistīt tos darbiniekus, kam viss vienmēr ir “pavisam skaidrs”, bet īstā zināšanu bagāža diezgan paviegla. Bet zināšanas ir katras sekmīgas darbošanās sine qua non – bez tām nevar iztikt. Zināšanas ceļ ne tikvien atsevišķā cilvēka vērtību un pašapziņu, bet spēlē izšķirīgu lomu arī tautu likteņu attīstībā.

Divdesmitā gadsimta otrā puse vēsturē ieies kā impēriju un koloniālisma sabrukuma laiks, kuŗā jauno tautu nacionālisma atmoda ir pārveidojusi un joprojām pārveido pasaules karti. Šis process ir neapturāms kā lavīna un reiz sasniegs arī pasaules lielāko impēriju: “tautu brālības” formula “lielā brāļa” uzspiestajā redakcijā arī reiz tiks iesviesta vēstures mēslainē. Impērijas, kaut dažreiz par tādām mēdz saukties, nekad nav mūžīgas. Latvieši savā grūtajā gadsimtu vēsturē ir pārdzīvojuši ne vienu impēriju vien, sagaidot arī de iure Latvijas saules uzlēkšanu. Periodā, kad šī mūsu de iure saule šķiet pavisam tālu mākoņos paslēpusies, dzimtenes latviešiem svarīgākais ir – sacelt spītā savas latviskās spuras un ar vēl lielāku sirdsdedzi, lokanumu un izmaņu sargāt latviešu tautas dzīvību un vairot tās vitalitāti. Mums – svešumā dzīvojošiem latviešiem jāgādā par to, lai Latvijas un latviešu liktenis tiktu aizstāvēts visos iespējamos forumos. Un par visu vairāk mums vajadzīgi tieši sakari ar dzimtenes latviešiem visos iespējamos veidos. Šī savstarpējā latviskās dzīvības

domu un ideju apmaiņa būs tā brīnumzāle, kas palīdzēs mums visiem
gaidīt un sagaidīt dienu, kad atkal varēs spīdēt Latvijas de iure saule.

Ā. Sprūdžs

Runa Čikāgas latviešu raidījumā, 1980. gada janvārī

Latvietības mozaīka un princips – “Audiatur et altera pars”

Mans nolūks nebūs nodarboties ar formulējumu un definīciju meklēšanu par to, “kas ir latvietis” un “kas ir latvietība”, - par šīm problēmām lai šķēpus lauž latviešu filozofi, sociologi un latviskās dzīves ceļa rādītāji. Šādu teorētisku prātojumu vietā mēģināsim saskatīt, kāda ir lielā latviskās dzīves dažādība un tās neskaitāmās variācijas, kādas ir atrodamas reālajā latvietības pasaulē. Kā visas šīs dažādās latvietības izpausmes veido to raibo mozaīku, kas ir šodienas īstenība latviešu sabiedrībai, kuŗa dzīvo brīvajā pasaulē. Kā dotajā situācijā panākt to, lai mūsu visu kopīgais mērķis – latviešu tautas pastāvēšana un pašnoteikšanās tiesību atgūšana – tiktu optimāli sekmēts ar iespējami labāko sadarbību visu mūsu starpā?

Cilvēks jau nav eņģelis. Arī latvietis šajā ziņā nav nekāds izņēmums. Mums visiem ir kā labās, tā arī sliktās īpašības. Sadzīvē tās dažkārt izpaužas visai spilgti. Tas arī nav nekas jauns. Paklausīsimies, ko liecina kāda sena latviešu tautasdziesma:

Stiprais pēra vārgulīti,
Gudrais muļķi izzoboja;
Bagāts moka nabadziņu,
Sliņķis čaklu niecināja.

Mēs visi neesam vienādi stipri, vienādi gudri, bagāti un čakli vai vienādi slinki. Mums visiem var būt ļoti atšķirīga lietu uztvere, atšķirīgi pasaules uzskati – katram “sava” taisnība. Mums visiem tomēr ir jāmēģina sadzīvot un sadarboties tā, lai, Raiņa vārdiem runājot, “lielais darbs uz priekšu tiek.” Darbs virzās uz priekšu tad, ja darba darītāji cits citu uzklausa, atbalsta, respektē un sadarbojas. Vecais latīņu princips – “audiatur et altera pars” (lai arī otrā puse tiktu uzklausa) tādēļ ir ietverts šī raksta virsrakstā.

Šodienas raibā latvietības mozaīka, kuras piemēri atrodami visās brīvās pasaules zemēs, kur dzīvo latvieši un viņu pēcnācēji, ir radusies lielās latviešu bēgļu izklīšanas rezultātā.

Pēc otrā pasaules kara DP nometnēs vairākus gadus pastāvēja tā sauktā mazā Latvija. Ne jau visās, bet daudzās pārvietoto personu jeb DP nometnēs un arī ārpus tām, latviešiem bija iespēja diezgan brīvi un neatkarīgi organizēt un veidot savu ikdienas un sabiedrisko dzīvi, kā tādos mazos latviešu pagastos un mazpilsētās. Mums bija savas skolas un pat universitāte, savi teātri un pat opera, savi lokālie runas vīri un priekšnieki, kā arī demokrātiski vēlēta centrālā vadība. Kaut arī lielajai daļai šīs “mazās Latvijas” “pavalstnieku” toreiz nebija nekādu lielo pasaulīgās mantas kalnu un vēderi bieži vien bija visai patukši, latviskā dzīve – latvietība ziedēja un plauka. Protams, ar visām neizbēgamajām sadursmēm un ķīviņiem kā ikdienas sadzīvē, tā arī politiskās darbošanās laukā. Toreiz gan bijām vienprātīgi pārliecināti, ka mums tikai laiciņu jāpaciešas un jāpagaida, līdz kamēr sabiedrotie nokārtos lietas ar krieviem, un tad mēs mierīgi varēsim atgriezties mājās. Valsts svētku runu teicēji neizbēgami pirmajos pēckara gados nobeidza savas runas ar optimistisko – “nākošo 18. novembri svinēsim mājās!”. Ikdienas dzīvē latvietības moments vairākumam bija dominējošais un, atskaitot jaukto laulību situācijas, latviešu bēgļu ģimenēm nebija nekādu redzamu grūtību savus bērnus audzināt par latviešiem, gandrīz tāpat kā Latvijā. Latviešu trimdas pamatskolas un ģimnāzijas darbojās ļoti sekmīgi un efektīgi. Tā paaudze, kas latviešu izglītību vēl spējēja baudīt “mazās Latvijas” skolās, pasaulē izgāja ar visai stiprām latvietības bruņām apkalta. Mūsu šīsdienas sabiedriskās dzīves vadītāji lielā mērā pieder pie šīs “mazās Latvijas” pusaudžu un bērnu paaudzēm.

Gadi pagāja, mēs turpinājām cerēt un gaidīt, bet pasaules lielās politiskās dzirnavas neizmala mums ceļu uz mājām. Pienāca lielās izklīšanas laiks, kad trimdas latvieši sāka izceļot gan darbos uz Angliju, gan Kanādu, gan Dienvidameriku, gan Austrāliju un

beidzot arī uz ASV. “Mazā Latvija” saruka un pajuka. Bija jau arī diskusijas un mēģinājumi rosināt latviešu izceļošanu koncentrētā veidā uz kādu noteiktu emigrācijas zemi vai salu, kas atļautu paturēt organizētu latviešu sabiedrības struktūru, taču no tiem nekas reāls nesanāca. Sākās jauns posms latviešu trimdas dzīvē – cīņa par eksistenci un maizes kumosu sev un piederīgajiem svešo zemju laukos un pilsētās. Šeit vairs nebija UNRA’s un IRO apgādes ar pajumti, drēbēm un uzturu, par visu vajadzēja gādāt atkal pašiem. Pilnīgi svešos dzīves apstākļos, bez valodu prasmes, bez vietējās mentalitātes un dzīves paražu izpratnes. Latviešu iedzimtais dzīves sīkstums un darba tikums tomēr palīdzēja pārvarēt šīs sākuma grūtības, un jau drīz vien mēs lasījām par latviešu labklājības augšanu un viņu bērnu lieliskajām sekmēm mītnes zemju skolās un universitātēs. Noorganizējās latviešu draudzes, lokālās biedrības un centrālās organizācijas; atjaunojās un darbu atsāka latviešu laikraksti un žurnāli, nodibinājās jauni; atkal darbojās teātru kopas un koncertu turnejas. To visu īsā laikā spēja radīt tās latviešu paaudzes, kas bija stāvējušas pie Latvijas valsts šūpuļa, kas savus brieduma gadus bija baudījušas neatkarīgajā Latvijā. Viņi un viņu jaunākie brāļi un māsas izveidoja to latvietības organizatorisko struktūru brīvajā pasaulē, kas savā pamatveidojumā pastāv arī vēl šodien, vairāk nekā četrdesmit gadus pēc Latvijas atstāšanas. Gandrīz divus neatkarīgās Latvijas valsts mūžus.

Balstoties galvenokārt uz personīgiem vērojumiem dažādās latviešu trimdas jeb emigrācijas zemēs, gribas konstatēt, ka visumā latvieši kā ieceļotāju grupa ilgajā gadu tecējumā ir diezgan sekmīgi uzturējusi dzīvus svarīgos pamatelementus latvietības tālākpastāvēšanai svešumā. Joprojām eksistē stipra latviskās kopības apziņa, kas izpaužas efektīvā organizatoriskā uzbūvē un darbā; latviešu valoda joprojām tiek uzskatīta un daļēji arī kopta kā latvietības pamatelements; svešuma latvieši joprojām jūtas cieši saistīti ar latviešu tautu Latvijā un tās likteni.

“Mazās Latvijas” laikā latvietība bija pati par sevi saprotama lieta – nevienam nebija vajadzības jeb – pareizāk sakot – neienāca prātā runāt par “latvietības saglabāšanu”, jo latvietība tika ikdienā dzīvota. Bērni un jaunieši galvenos latvietības elementus – valodu, kopīgo vēsturiskās pieredzes mantojumu, latviskās dzīves ziņu un paražas – uzsūca sevī tīri vai automātiski. Svešajai, ārzemnieciskajai videi toreiz bija samērā maza ietekme. Vecākiem nebija nekādu šaubu par to, ka viņu bērni aug par latviešiem.

Šāda pārlicība, pēc maniem vērojumiem, turpinājās visai ilgu laiku arī jaunajās latviešu aizokeāna mītnes zemēs. Lai iespējami ātri nodrošinātu ģimenei materiālo labklājību un bērniem labu izglītību, vecāki ar pilnu jaudu metās dubultdarbos, bet brīvajās stundās aktīvi būvēja sabiedriskos namus un organizēja darbu Latvijas labā. Bērnu audzināšanai un latvietības elementu, īpaši valodas, sistemātiskai kopšanai un tālākveidošanai atlika ļoti maz laika.

Latviešu organizācijās un presē par to arī neko daudz nerunāja, jo bija pieņēmums, ka pie mums “viss ir vislabākajā kārtībā”. Vecmāmiņas un vectētiņi gan centās stāstīt par latviešu pasaku ganiņu, kas uzvarējis pašu velnu, taču viņu balsis ne vienmēr spēja sacensties ar jaunās pasaules daudzveidīgajiem brīnumiem. Šie brīnumi bija arī daudz spilgtāki un interesantāki par glītrakstīšanas vai gramatikas stundām latviešu sestdienas skolā, ja uz to vispār bija iespēja un laiks aizbraukt. Un kādēļ gan tāda latviešu valoda būtu jāmācās? Kāds man no tās būs labums? Šāda pieeja latvietības jautājumam bija realitāte piecdesmitajos un arī vēl sešdesmitajos gados.

Lielās sociālās pārmaiņas un saviļņojumi, kas pārstaigāja Ameriku un pārējo pasauli sešdesmito gadu otrajā pusē un septiņdesmito gadu sākumā, īpaši etnisko grupu tautiskā atmoda, nepalika bez iespaida arī latviešu sabiedrībā. Sākās apzināta latviskās identitātes meklēšana un latvisko vērtību apzināšanās

jaunajā paaudzē. Nozīmīgu lomu arvien vairāk sāka iegūt arī pieaugošās iespējas apciemot Rīgu, kas deva spēcīgus emocionālos impulsus ne vien tikai jauniešiem, bet arī “pazudušajai” vidējai paaudzei. Latvijas šodienas piedzīvojums un pārdzīvojums lika viņiem no jauna pārdomāt savas individuālās saites ar tautu Latvijā. Dažs labs jaunietis un arī vidējās paaudzes piederīgais pēc Latvijas apciemojuma kļuva par it kā jaunpiedzimušu, dedzīgu latvieti. Tieši saskarsmē ar nekad dzīvē neredzētiem radiem Latvijas reālajos dzīves apstākļos, kur latvietība ik brīdi cīnās par savām pastāvēšanas un zelšanas tiesībām, kontakti ar dzīvo latviešu tautu un tās iespaidīgajiem kultūras sasniegumiem, pieredze ar svešinieku uzspiestā režīma varas izpausmēm – visi šie pārdzīvojumi daudziem ir likuši spītībā atkal sasliet savas latviskās spuras. Sasliet tās un paturēt saslietas.

Kāda tad nu izskatās latvietības aina, kas patlaban eksistē dažādajās latviešu trimdas zemēs?

Aizgājušos gadu desmitos sākotnējā trimdas pamatgrupa – tie, kas uzcēla un vadīja “mazo Latviju” un vēlāk noorganizēja pašreizējo latvietības struktūru, šie veterāni jau atdusas smilšu kalniņā. Viņu tuvākie līdzstrādnieki un pēcteči – tie, kas savus brieduma gadus bija piedzīvojuši vēl neatkarīgās Latvijas laikā, šie septiņdesmitgadnieki arī jau noiet no aktīvās trimdas latviešu darbošanās skatuves. Mūsu grupa nav vairs tik liela un stipra savā latvietībā, kāda tā bija pirms dažiem gadu desmitiem. Asimilācijas dzirnavas imigrācijas zemēs laika tecējumā ir samalušas daudzus potenciālus latvietības vērtību tālāknesējus un viņu pēcnācējus. Ir, protams, ģeogrāfiskas atšķirības šajā latvietības zaudēšanas procesā. Anglo-sakšu zemēs jaunajā pasaulē, kur lielā mērā ir dominējusi “kausējamā katla” mentalitāte, nav bijis grūtību īsā laikā “pārvērsties” par amerikāni, kanādieti un austrālieti. Daudzos gadījumos un dažādās efektivitātes pakāpēs tas tā arī noticis. Mazliet citādāka situācija ir valdījusi vecajās Eiropas kultūras zemēs, kur tautības maiņa nav bijusi tik viegli izdarāma. Latvietības

saglabāšanas process tādēļ šādos apstākļos tur ir bijis varbūt vieglāks, jo vietējās pamattautas nav gluži tik nadzīgi ņēmušās latviešus “nacionalizēt” kā Amerikā. Ikviena mītnes zeme un tās pamatiedzīvotāji, protams, ir atstājuši iespaidu uz šajā zemē dzīvojošo latviešu un īpaši uz viņu pēcnācēju mentalitāti, valodu, paražām un dzīvesveidu, politikas izpratni utt. Tādēļ mēs vairs nevaram gluži teikt, ka latvietība dažādās brīvās pasaules valstīs dzīvojošiem latviešiem ir visur tā pati un pilnīgi vienāda. Tā atšķiras gan valodas, gan mentalitātes, gan dzīves paražu ziņā. Daudzi dzīvo jau it kā divās kultūrās. Jaunajā paaudzē simtprocentīgā latvietība eksistē reti.

Iesāksim ar pazudušajiem latviešiem.

Šajā grupā ieskaitīsim tās ģimenes un viņu pēcnācējus, kas gadu tecējumā no latviešu sabiedrības ir aizgājuši un par latvietības problēmām neinteresējas. Ne visi viņi ir absolūti pazuduši arī latviešu tautai vai iespējamam darbam latvietības labā. Dažs labs varbūt klusībā veic lielu darbu; citu varbūt neinteresē organizētās latviešu sabiedrības izdarības un aktivitātes. Katrā ziņā, visus šīs grupas locekļus nevar “norakstīt zaudējumos”, jo potenciāls – kā intelektuālais, tā materiālais – šajā grupā slēpjas liels. Latvietības interešu un nākotnes labā būtu jāmēģina rast jaunus spēkus, kas nāktu no šīs grupas locekļu vidus. Viens otrs no “pazudušo latviešu” pēcnācējiem var atrast un IR atradis ceļu uz latvisko identitāti un latvietības vērtību iepazīšanu. Ir tādi “atdzimušie latvieši” ne vien starp jauniešiem, bet arī starp vidējās paaudzes piederīgajiem. Šis ceļš atpakaļ uz latvietību nav viegls un rozēm kaisīts, tas prasa daudz spēka un garīgas izturības no ikviena, kas to uzsāk. Īpaši svarīga un nozīmīga šādos gadījumos ir to aktīvo latviešu, kas satiekas ar šādiem latvietības ceļa meklētājiem, smalkjūtība, takts un individuālās situācijas izpratne. Mums ir jāapzinās pavisam nopietni, ka mūsu ir ļoti, ļoti maz. Katrs latvietis tādēļ mums ir ļoti, ļoti svarīgs. Mūsu situācijai ir ne tikai traģisma, bet vienreizības elements. Mēs pasaulē tiešām esam “pēdējais simts”, dzejnieka

Valža Krāslavieša vārdiem runājot. Mēs tādēļ nevaram atļauties ar izšķērdību atraidīt tos, kas gribētu mums piebiedroties.

Otro lielāko grupu varētu saukt par kluso vairākuma jeb pasīvajiem latviešiem.

Šajā grupā varētu ieskaitīt tos latviešus un viņu pēcnācējus, kas vada savas dzīves kā labi iekārtojušies mītnes zemju pilsoņi, nenoliedzot savas latviskās saknes un latvietības mantojumu, bet kuru līdźdalība latviskajos pasākumos labākajā gadījumā nesniedzas daudz tālāk par pasīvu piederēšanu kādai latviešu draudzei vai lielākai organizācijai vārda pēc un kādu paretu latviešu lielsarīkojumu apmeklēšanu. Informācija par to, kas notiek latviešu sabiedriski politiskajās izdarībās, kādi jaunumi latviešu kultūras dzīvē, literatūrā un mākslā, šajā grupā visumā ir ļoti virspusēja un nepilnīga. Parasti un bieži vienīgais latviskās informācijas avots šīs grupas locekļiem ir vietējais latviešu laikraksts, kura ziņojumiem un paustajiem viedokļiem parasti tiek piešķirta liela ticamība un autoritāte. Pasīvajiem latviešiem nav plašākas informācijas bāzes, kas viņiem dotu iespēju novērtēt netikumus latvietības jomā ar kritiskāku skatu. Tikai retais no viņiem atrod laiku un interesi sekot t.s. trimdas politikai. Viņu ikdienā jau stipri vien dominē mītnes zemes valoda un citi nelatviskie elementi. Latviešu valodā, ja tā tiek lietota, ir vērojama stipra svešās valodas ietekme un aizņēmumi. Viņu latviskās sabiedrības loks un kontakti parasti nesniedzas daudz tālāk par tuvāko radu un draugu saimi. Šīs grupas dzīves centrā galvenokārt ir centieni pēc panākumiem mītnes zemes sabiedrībā, kas “pasīvajiem latviešiem” tāpat kā “pazudušajiem latviešiem” ir kļuvusi par primāro sabiedrību ar tieksmi uz ekskluzivitāti. Šī primārā sabiedrība arī paņem pasīvo latviešu brīvos brīžus. Latvietības vērtību pievilcība un vienreizīgums viņiem paliek lielā mērā neiepazīti, nesaprasti un sveši. Un to, ko nepazīst, ir grūti iemīlēt. Lielākā daļa pasīvo latviešu vairs nav nekādi trimdinieki, viņi ir kļuvuši par latviskas izcelsmes imigrantiem, kuriem eksistē vairs tikai pagrūti identificējamās saites ar latvietību, bet individuāli

izjustās, personīgās vajadzības pēc dzīvās saskares ar to vairs nav. Pasīvie latvieši ir vai nu daļēji, vai pilnīgi asimilējušies, un latvietība viņu dzīvē eksistē kā tāds pagātnes un atmiņu elements, bet gados jaunākajiem – kā tāds mistisks, īsti nesaprotams sentiments. Zināmos gadījumos ir iespējams pasīvajos latviešos atmodināt kādu latvisku balsi, iegūt kādu atbalstu konkrētam latvietības pasākumam, bet visumā šīs grupas locekļi itin viegli var kļūt par “pazudušajiem latviešiem”. Šādu varbūtību būtu iespējams aizkavēt ar efektīgu “latvietības misijas” darbu no aktīvo latviešu puses.

Tie, kas svešumā apsēj un kopj latvietības laukus, ir aktīvie latvieši.

Salīdzinājumā ar brīvajā pasaulē dzīvojošo latviešu kopskaitu ir grūti minēt, cik īstenībā liela ir aktīvo latviešu grupa. Manā vērtējumā tā droši vien ir krietni mazāka par divām tikko minētajām grupām. Optimistiski vērtējot, šajā grupā no latviešu kopskaita varbūt varētu ieskaitīt katru desmito vai divpadsmito pieaugušo latvieti. Un tas tā būtu, ja jēdzienu “aktīvais” latvietis lietotu visai plaši un augstsirdīgi. Būsim tādi un ieskaitīsim aktīvajos latviešos ne vien tos simtus un tūkstošus dažādu zemju lokālo un centrālo organizāciju darbinieku, draudžu, latviskās izglītības, nometņu un dažādu sanāksmju vadītājus, dziesmu svētku un citu lielsarīkojumu organizētājus un darbiniekus utt., bez kuriem latviskās aktivitātes apklustu pavisam ātri, bet arī tos citus tūkstošus, kuru personīgais ieguldījums varbūt ir visai minimāls, bet kuri tomēr palīdz veidot “masas”. Dziesmu svētkiem ir nepieciešami ne tikai koristi, diriģenti un svētku organizētāji, bet arī skatītāji; skolām un nometnēm ir vajadzīgi ne tikai bērni un jaunieši, skolotāji, lektori un audzinātāji, bet arī materiālā atbalsta devēji; laikrakstiem, žurnāliem un grāmatām eksistenci nevar nodrošināt tikai izdevēji, redaktori un autori – ir vajadzīgi arī abonenti un lasītāji; lokālās organizācijas, draudzes un centrālās pārstāvniecības nevar pastāvēt tikai ar priekšniekiem vien – ir nepieciešami arī biedri un “necilā” darba veicēji. Visi šie cilvēki kopā tad nu sastāda to kodolu, uz kuŗa

pleciem gulstas atbildība par latvietības veselību un dzīvību svešumā.

Kā visos sabiedriskajos veidojumos, arī aktīvo latviešu grupā pastāv dažādi uzskati un atšķirīgas ievirzes. Vienprātība par darbu latviešu tautas un latvietības labā ne vienmēr nozīmē arī vienprātību par ceļiem, līdzekļiem un taktikām.

Iesāksim ar tiem darbīgajiem latviešiem, kuri cenšas savas dzīves pilnīgi pakārtot latvisko interešu diktātam. Viņu personīgās dzīves un darba gaitās latvietības momentam ir visaugstākā un noteicošā vērtība; viss pārējais ir tikai blakuslieta. Latviešu valoda viņiem ir ļoti augstā līmenī, tā konsekventi tiek lietota ikdienā visās dzīves situācijās, kad saskare ir ar latviešiem. Interese par latvietības notikumiem un personīgā līdzdalība tajos ir viņu dzīves centrā. No šīs ļoti darbīgo latviešu grupas nāk liela daļa mūsu dažādo latvisko pasākumu ierosinātāju, vadītāju un darbinieku. Var kādreiz likties, ka dažos gadījumos šie cilvēki dzīvo tikai latvietības mērķu labā. Viens otrs no viņiem tieši vai netieši sagaida tāda paša veida absolūtu iesaistīšanos latviešu lietās arī no citiem latviešiem. “Visu vai neko!” – drusku pārspīlējot, šādu devīzi varbūt varētu piedēvēt šī novirziena visspilgtākajiem pārstāvjiem, kurus man gribētos nodēvēt par latvietības maksimālistiem.

Maksimālisti ir dedzīgi, ideālistiski noskaņoti latvieši, kas ir pārliecināti par iespēju arī svešumā dzīvot aktīvu latvietību simtprocentīgi, ka tas ir visu latviešu pienākums un ka nekādi aizbildinājumi nav pieļaujami. Kvalitāte maksimālistiem ir svarīgākais, noteicošais faktors. Viņiem ir aplenkta cietokšņa aizstāvju sīkstums un izturība, dažreiz arī tendence ignorēt dzīves īstenību.

Ļoti radniecīgi maksimālistiem ir arī latvietības elitisti.

Pie tādiem pieskaitīsim latviešus dažādās paaudzēs, kas ir sasnieguši ļoti augstu pakāpi latvisko elementu – valodas, vēstures, politisko zināšanu, folkloras utt. – apgūšanas laukā un tiek uzskatīti jeb paši sevi pieskaita pie tās samērā mazās, bet nozīmīgās izlases, kas it kā “noteic” valdošās līnijas latvietības pasākumos un “iztulko” pareizo lietu izpratni. Ja latvietības maksimālisti visumā atzīst, ka arī pārējie latvieši ir svarīgs elements latviskajā darbā un arī daļēji cenšas tos šajā darbā ieskaitīt, tad elitisti vairāk paļaujas paši uz sevi un saviem domubiedriem, izveidojot it kā tādu mazu ekskluzīvu sabiedrību, kurā jauni locekļi tiek uzņemti pavisam reti. Daļu no pārējiem latviešiem elitisti ir jau norakstījuši zaudējumos un nedomā, ka nodarboties ar šādu pazudušo avju meklēšanu ir viņu pūļu un dārgā laika vērts.

Katrai sabiedriskai grupai ir nepieciešami savi vadītāji, sava elite, kas rāda virzienu un iedvesmo pārējos. Latviešu gadījumā arī mums maksimālisti un elitisti ir vajadzīgi, un labi, ka mums tādi ir. Vai vienmēr viņu viedoklis dotajā situācijā ir vienīgais pareizais, par to domas, īpaši taktikas jautājumos, var dalīties. Katrā ziņā – “audiatur et altera pars” – ir jāuzklausā arī citādas domas. Tikai tajā pašā laikā ir jāatceras, ka šai domu izmaiņai ir jānotiek pēc kāda cita veco latīņu principa, proti – “sine ira et studio” – bez ienaida un dusmām, ar savstarpēju respektu un savaldīšanos. It īpaši jāievēro, ka “asa mēle griež vairāk nekā nazis” un ka rezultātā “no viena viegla vārda nāk viss smagums”.

Vēl jau varētu runāt par dažādiem spilgtiem latviešu tipiem, kā, piemēram, “dzīves baudītājiem”, “profesionālajiem latviešiem”, “mūžīgiem jauniešiem”, “gudrajiem brāļiem”, “nelokāmās stājas latviešiem” un citiem, bet tos varbūt atstāsim pārrunu brīdim. Pirms beidzu, gribu vēl iezīmēt kontūras divām citām grupām, kuras arī var pieskaitīt pie aktīvajiem latviešiem. Tās būtu – minimālisti un reālisti.

Grupu proponētie nosaukumi jau paši par sevi izteic šīm grupām piederīgo raksturu un ievirzi. Minimālisti nav nedz pazudušie, nedz arī pasīvie latvieši. Tādēļ nē, ka viņu dzīvēs latvietības momentam tomēr ir liela un nezūdoša nozīme. Minimālisti varbūt visai reti ieņem kādus sabiedriskus amatus, bet lokālos un lielsarīkojumus viņi apmeklē diezgan regulāri, bez speciālas mudināšanas. Nav tā, ka viņiem būtu kāda nepatika vai alerģija pret aktīvu darbošanos latvietības interešu laukā; arī valodas un citas zināšanas viņiem ir respektējamā līmenī, taču personīga līdzdarbošanās minimālistiem kaut kādu iemeslu dēļ nav īsti pa prātam vai gluži vienkārši nepatīk. Dažos gadījumos atturības izskaidrojums varbūt ir arī gluži vienkāršs. Kad diviem vīriem bija ceļama smaga nasta, viens teica: “Cel tu, es stenēšu!”. Daži minimālisti latvietības darbā varbūt piedalās ar kritisku stenēšanu.

Aktīvo latviešu vidū ir arī tādi darba darītāji, kas doto apstākļu ietvaros mēģina skatīt latvietības situāciju un notikumus no plašāka vērtējuma, ar vēsu prātu un bez rožainu briļļu vai izmisuma panikas ietekmes. Dēvēsim šī novirziena latviešus par latvietības reālistiem.

Arī šajā grupā variāciju iespējas gan politisko uzskatu, gan latvietības elementu pārvaldīšanas ziņā ir ļoti lielas, taču šīs grupas locekļus vieno īpašība, kas nav tik gluži izteikta citām grupām. Un šī īpašība ir – kritisks, ar zināmu skepsi iekrāsots latvietības notikumu un izredžu vērtējums reālās pasaules ietvaros. Latvietības reālistiem latvisko vērtību pasaule ir tikpat tuva un mīļa kā citiem latviešiem, taču viņi neuzskata šo pasauli par kaut kādu absolūti nemainīgu, neaizskaramu aksiomu krājumu. Līdz ar Raini viņi domā, ka “pastāvēs, kas pārvērtīsies”, un saredz, ka dažādos vēstures posmos un situācijās var būt arī dažādas “vienīgās taisnības” un “pareizās stājas” izpratnes. Reālisti apzinās arī to, ka “kauns nav nezināt, kauns ir izlikties, ka zini”, un tādēļ mēģina izvairīties no runāšanas “pa tukšo”. Tāpat viņi izvairās no faktiskā stāvokļa izskaistināšanas.

Dzīvošana ilūziju pasaulē nepalīdzēs tikt galā ar nepatīkamajiem faktiem. Tā, piemēram, ilūziju pasaulei pieder pieņēmums, ka mūsu latviski aktīvajai jaunatnei nav grūtību iejusties latviskajā pasaulē, domāt latviski, lasīt latviešu grāmatas un brīvi izteikt savas domas latviešu valodā. Ir jau atsevišķi izņēmumi, kas visu to spēj, taču vairākums gan pieder pie latviskajiem klusētājiem. Grūti ir noliegt to, ka vairumam jauniešu latviešu valoda ir svešvaloda jeb otrā valoda, kurā pilnīgi brīvi izteikties var tikai retais. Līdz ar to daudzu jauniešu domas latviešu sabiedriskajos pasākumos nekad netiek nedz īsti formulētas, nedz izteiktas un iet pilnīgi zudumā. Sajūta, ka viņi ir tikai nenozīmīgi statisti, jauniešiem ir diezgan neizbēgama. Vēlēšanās aktīvāk iesaistīties un uzņemties atbildību par latviskajiem pasākumiem attiecīgi samazinās. Vai tomēr nebūtu iespējams atrast kādu kompromisu un apsvērt iespēju arī par citas valodas lietošanu situācijās, kurās t.s. principialitāte pieprasa – vai nu latviski vai nekā. Vēl būtu jāpiebilst, ka, caur reālistu prizmu skatoties, trimdas zemēs dzimušie jaunieši nevar būt un nav tādi paši “latviešu trimdinieki”, kādi bija viņu vectēvi un varbūt arī dažs labs no tēviem. Jauniešu dzīves ir sākušās citos laikos un tiek dzīvotas mītnes zemju kultūrā, notikumos un problēmās, skolās, universitātēs, darbavietās un vietējā sabiedrībā; latvietības pasākumu aktivitātes tikai mazai minoritātei jauniešu dominē viņu brīvajā laikā. Nav tādēļ nekāds brīnums, ka jaunākās paaudzes latvietības reālisti var sevi uzskatīt vispirms par amerikāņiem, kanādiešiem vai austrāliešiem un tikai tad par latviešiem. Cik procentu vienai, cik otrai tautībai, kas to tā pareizi varēs izmērīt? Un ar kādām īsti oļektēm?

Latvietības reālistu uzskatos definīciju pacelšana aksiomu svarīgumā mūsu pašreizējā situācijā kādreiz stipri vien traucē darbu. Latvietības situācija jau tā ir ļoti sarežģīta un nekļūs vieglāka nākotnē. Būtu jāpatur prātā, ka svarīgākais ir pats darbs latviešu tautas dzīvības un brīvības labā. Vienalga, kāda arī būtu darba talcinieku latvietības “kvalifikācija”. Pēc reālistu uztveres, mums būtu jāpieņemojas faktiem un jāmēģina savus pasākumus latvietības

laukā veidot uz elastīgākas bāzes, iesaistot visus, kas grib nākt talkā. Ir vispārpazīstama ēzeliskā spītība un ietiepība. Reālisti domā, ka latvietības jautājumos ēzeliski ietiepīga principialitāte nestāv tālu no vientiesības. Šāda tā sauktā principialitāte vienā otrā jautājumā, pēc reālistu uzskata, ir aizkavējusi sekmīgu šo jautājumu risināšanu (vēstulu sūtīšana uz dzimteni, dzimtenes apmeklējumi un gatavošanās uz tiem; latviešu valodas kā svešvalodas mācīšana mazpratējiem un nepratējiem, utt.). Ņemot vērā vispārējo latviešu valodas līmeņa un citu latvisko zināšanu samazināšanos un svešuma elementu ietekmes pieaugšanu latvietības pasākumu ikdienā, reālisti dažreiz iedrošinās proponēt, ka varbūt ir pienācis laiks šur un tur piekāpties no principā apsveicamās, bet praktiski tikpat kā vairs nerealizējamas “principiālās latvietības” diktētajām “aksiomām” latviešu sadzīvē, lai varētu šo latvietības mūžu paildzināt.

Sadarbība dažādo latvietības mozaīkas grupu starpā nav bijusi un nebūs viegla. Nākotnē arvien lielāka loma šajos sadarbības centienos piekritīs tiem, kurus trimdas vecākie redaktori vēl joprojām mēdz dēvēt par “jaunajiem zinātniekiem”, “jaunajiem dzejniekiem” un “jaunajiem māksliniekiem”, kaut viņi jau krietni pāri trīsdesmit un mītnes zemēs viņi ieņem atbildīgus posteņus. Viņu mentalitāte bagātinājusies gan mītnes zemju kultūrā, gan latvisko vērtību mantojumā. Ir jācer, ka demokrātiskās sadzīves principu ietekme šajās latviešu paaudzēs salīdzinājumā ar vecākajām paaudzēm ir krietni vairojusi savstarpējās tolerances vajadzības izpratni un praktisko pielietošanu. “Audiatur et altera pars” principa ievērošana ikvienu sabiedrību padara stiprāku.

Latvietības problēmu risināšanas laukā ar darbu, iecietību un izdomu, ar sīkstumu, labestību un draudzību, ar dedzību un mīlestību var vēl panākt un sasniegt daudz. Lai stiprie žēlo vārgulīšus, lai gudrie bez augstprātības pamāca muļķīšus, lai bagātie palīdz nabadziņiem un lai slinkie un čaklie savā starpā nekaujas! “Tu, māsiņa, dižākā, Nerāj mani mazāko: Tu dzīvoji dižu darbu, Es mātei kājas āvu!”

Ādolfs Sprūdžs

Literatūra un Māksla, 1989. gada 20. maijā; sākotnēji – 1986. g.
referāts Kalamazū Latviešu Centra studentiem; vēlāk ar dažiem
īsinājumiem nodrukāts LAIKĀ 1987. (?) g.